1904. XX. évf. 3—4. füzet.

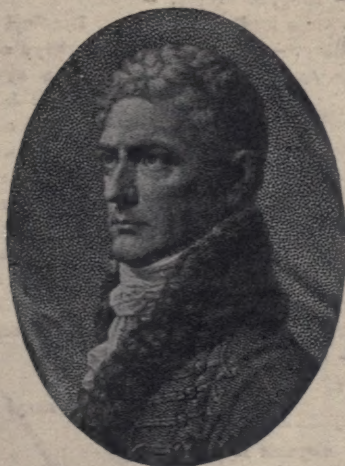
Magyar Történeti Életrajzok

A M. T. Akadémia Történelmi Bizottságának
segélyezésével kiadja a Magyar Történelmi Társulat

XX. ÉVFOLYAM.
3—4. FÜZET.

Dr. SZINNYEI FERENCZ:

BACSÁNYI JÁNOS
(1763—1845)

Budapest
AZ ATHENAEUM R.-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA
1904

TARTALOM.

Bacsányi János (1767 – 1845). Irta Dr. Szinnyei Ferencz.

MAGYAR

TÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA SEGÉLYEZÉSÉVEL

KIADJA

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

SZERKESZTI

Dr. DÉZSI LAJOS

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM R.-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA

1904

Bacsányi János.

BACSÁNYI JÁNOS

1763—1845

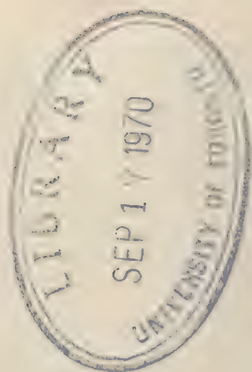
IRTA

Dr. SZINNYEI FERENCZ

BUDAPEST

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT KIADÁSA

1904

LIBRARY
SEP 1 7 1970
UNIVERSITY OF TORONTO

BACSÁNYI JÁNOS

(1763-1845)

IRTA

Dr. SZINNYEI FERENCZ

2. TAPOLCZA.

I.

BACSÁNYI családról eddigelé igen keveset, mondhatni semmit sem tudtunk. Az irodalom és közélet terén csak egy Bacsányi szerepelt, a költő, s maga sohasem emlékezik meg családjáról, rokonairól. Pedig a Bacsányi család igen nagy volt s most is virágzik, habár tagjai nem vívtak is ki maguknak ismert nevet s nem tűntek ki semmi téren.

Tapolcza, Zala megyének ez a kis mezővárosa, volt a Bacsányiaknak főfészke, hová a családi hagyomány szerint a kurucz világban költöztek át Pozsonymegyéből, Tót-Újfaluból s tulajdonképen *Bossányiak,* vagy *Bassányiak* voltak. «Gyakorta hallottam gyermekkoromban, – írja Bacsányi *Juranics László*nak [1] – hogy mink onnan származtunk és valóságos szittya vérű eredeti magyarok vagyunk. Nem lévén gyermekeim és az efféle régi s elavult dolgokról keveset aggódván, nem igyekeztem eredetünkről bővebben tudakozódni; azután pedig idegen messze országokban élvén, nem volt erre sem időm, sem alkalmatosságom.[2]» A Nemzeti Múzeum levéltárában lévő újabban előkerült

[1] Értényi plébános, később pécsi kanonok.

[2] Levélconceptus dátum nélkül (körülb. 1827-ből), B. hagyatéka az Akadémia kézirattárában.

két zalamegyei oklevélen egy Martinus *Baczanj* (1612.) vagy *Buczany* (1620.) aláírása látható, ki *iudex nobilium* volt. Ez valószínűvé teszi, hogy a Bacsányiak nemesek voltak s Zalamegye az ősi fészkük s nem Pozsony megye. Annyi való, hogy hivatalosan nem voltak nemesek. A pesti piarista gimnázium klasszifikáczióiban «ignobilis»-nak és «plebeus»-nak van írva. A tapolczai plébánia anyakönyveiben a nemesség pontosan jelezve van a nevek mellett, de a Bacsányi név mellől mindenütt hiányzik a «nobilis» jelző.[3] A család különben nemes családokkal házasodott össze, mint ez az anyakönyvekből kitűnik. A tapolczai Bacsányiak családja *Bacsányi Izsák*tól származik, fiai: *János*, *György* és *Mihály*, kik a család három ágának alapítói.[4] Bacsányi Jánosnak (a költőnek) szülei *Bacsányi György* és *Mészáros Katalin* voltak. Jánosnak hét testvére volt, a gyermekkorában elhalt Ferenczet kivéve mind leány. (A családnak ez az ága Jánossal fiágon kihalt.) A költő atyja állítólag sarú-varga volt, ki a bőrt is maga készítette ki.

Bacsányi János 1763-ban született. Születése napjára nézve eltérők az adatok: márczius 11-ike, május 11-ike, május 7-ike és május 9-ike szerepelnek, mint Bacsányi születésnapjai. Ezek közül csak a májusiak jöhetnek tekintetbe. Bayer Ferencz szerint a május 9-ike, mely a tapolczai anyakönyvben van, a keresztelés dátuma, ezért kombináczió útján 7-ikére teszi Bacsányi születése napját,[5] míg mások helyesen május 9-ikére teszik.[6] Maga Bacsányi május 9-ikét tartja születése napjának. A Kazinczy írta életrajzban maga igazítja ki május 9-ikére a hibás márczius 11-ikét.[7] Két levelében határozottan mondja, hogy május 9-ikén született.[8] Feleségének verse: «Am 9-ten May 1828,»[9] továbbá linczi sír-

3 Nagy Iván Horányi Nova Memoriájának alapján mondja nemesnek. (L. Magyarország családai).

4 A B. család genealogiáját ft. Ley József, tapolczai plébános úr volt szives nagy és fáradságos munkával összeállitani és rendelkezésemre bocsátani, a miért itt is ismételten hálás köszönetet mondok neki.

5 Bayer Ferencz. B. életrajzához. Figyelő 1878. IV. 52.

6 Szinnyei József Magyar Írók Élete és Munkái. I. 321.

7 Erdélyi Muzeum. 1816. 5. f. 91. lap. (B. példánya a N. Múzeumban.

8 Akad. kézirat.

9 Akad. kézirat.

felirata is ezt bizonyítja.[10] Azt hiszem, hogy ezek után határozottan kimondhatom, hogy *Bacsányi 1763. május 9-ikén* született.

Ifjú koráról s iskolázásáról nem sokat tudunk. Elemi iskoláit valószínűleg szülőhelyén végezte, azután Keszthelyre került a premontreiek gimnáziumába.[11] A két évvel ifjabb Juranics itt a legmeghittebb barátja volt egy évig. «Mi köthetett akkor bennünket oly szorosan össze, hogy mindennapi lenne társalkodásunk, nem képzelhetem, talán természetünk egyformasága cselekedte» — írja Juranics Bacsányinak.[12] A kies Keszthely vidékét együtt kóborolták be, így a Kisfaludy megénekelte Szent Mihály hegyét[13] s valószínűleg a régi váromladékokat is, melyek mélyen hatottak Bacsányi ifjú lelkére. Tán azért szerette jobban Himfy szerelmeinél a Regéket.[14] *Fejér György* szintén iskolatársa volt Keszthelyen, habár nem jártak is egy osztályba.[15] Naplótöredékében is említi egy helyen Bacsányit. Szokásban volt ugyanis, hogy verseket írtak az iskolában a tanár felügyelete alatt. Bacsányi is csinált verset, de valami Propotich nevű horvát legyőzte a versenyben ezzel a hexameterrel:

3. BACSÁNYI NÉVALÁÍRÁSA.

«Vertagus in sylvis cervos latrando sequatur.»[16]

Fejér Pesten is iskolatársa volt Bacsányinak, de Juranicscsal többé sohasem látták egymást, noha majdnem életük végéig leveleztek.

Kazinczy, Horányi és Toldy szerint Veszprémben folytatta az iskolát. Erről többet semmit sem tudunk, a veszprémi piarista

10 Thaly K. B. sirja és emlékezete Linzben. Figyelő 1877. III. k. 243. l. és Akad. kéziratt.

11 Juranics L. életrajza. Szinnyei Magyar Irók. V. k. 725. l. és B. levelei. Ak. kéziratt.

12 1822. június 22-ikén. Akad. kézirat.

13. Juranics levele 1823. april 26. U. o.

14. Kisfaludy maga mondja. Váczy: Kazinczy Levelezése VI. k. 85. l.

15 Fejér Gy. levele B.-hoz 1837. május 12. és 1838. okt. 20. Akad. kézirat.

16 Szilasy János. Fehér Gy. életrajza. Uj M. Muzeum 1853. I. k.

gimnázium iratai semmi felvilágosítást sem nyújtanak.[17] Annak sem igen tudják okát adni, hogy miért ment át Veszprémbe, de hogy mégis járt ott, bizonyítja az a körülmény, hogy a Kazinczy-féle fönnebb említett életrajznak ezt az adatát nem czáfolja meg Bacsányi, holott majdnem mindegyikre tesz megjegyzést.

A grammatikai osztályok elvégzése után a humaniorákat Sopronban folytatta a benczések gimnáziumában. Itt az 1781-iki és az 1782-iki évkönyvben tényleg szerepel a neve.[18] Sopronba bizonyosan német szóra küldték. Élt-e még akkor atyja, nem tudjuk; anyja körülbelül 1800-ban halt meg.[19]

Mindezek az adatok azonban Bacsányi tanulmányokban való haladására nem igen derítenek világot.

Sopronból Pestre került a húsz éves ifjú s a piaristák gimnáziumában végezte a filozofia két esztendejét. Ez a két év hatalmas lendületet adott szellemi fejlődésének. Tudjuk, hogy a piarista gimnázium akkor is egyike volt a legkitünőbb iskoláknak, sőt mondhatjuk, ritkította párját. Tanárok és tanrendszer egyaránt kiválók. Jellemző adat erre pl., hogy a pesti piaristák már a XVIII. század elején fejtegették Leibniz, Wolff és Newton tanait, mikor a magyar és ausztriai egyetemen hire sem volt a modern filozófiának.[20] Bacsányi tanárai közűl elég *Horányit* és *Benyák*ot említenünk.[21] Mind a kettő lelkes magyar és nagy műveltségű tudós. Benyák Bernát különösen mint filozófiai tanár nevezetes, Horányi pedig «Memoria Hungarorum»-a révén (1775—7) már akkor európai hírnévre emelkedett. Horányi különösen szerette a tehetséges ifjút, a mit az is bizonyít, hogy «Nova Memoriá»-jában (1792) nyolcz oldalt szentel neki s rendkívüli dicséretekkel halmozza el. A lelkes tudós bizonyára a magyar irodalom művelésére buzdította tanítványait s buzdításai Bacsányi lelkében termékeny talajra találtak. Bacsányi a jeles és szorgalmas

17 Bayer Ferencz. Bacsányi János. Sopron. 1879. 8. l.

18 Bayer F. Bacsányi J. 8. l.

19 Baumberg Gabriela levele B.-hoz 1801. márcz. 20. Akad. kézirat.

20 Takáts Sándor. A bpesti piarista kollégium tört. Bpest. 1895. 178. l.

21 Mind a ketten 1784. júliusáig tanítottak Pesten. U. o. 200., 280. l.

4. A KESZTHELYI RÉGI PREMONTREI GIMNÁZIUM ÉS RENDHÁZ.

tanulók közé tartozott. A filozofiában «inter excellentes quartus» volt, metafizikai kérdésről vitatkozott («defendit egregie») s nyilvános vizsgálatot tett. Hasonlóképen szép eredményt ért el a históriában és oekonomiában, csak a mathematikában volt valamivel gyengébb.[22] Viselete is kifogástalan, csak azt jegyzik meg róla, hogy «sui iuris»: tehát már akkor is megvolt benne az önállóság és önérzet, mely későbben még erősebben kifejlődött benne.

Tanulmányainak ideje alatt maga tartotta fenn magát korrepetitorsággal, iskolatársát Nolli Kristófot tanította szállás és élelem fejében, 1784-ben azonban úgy látszik, más volt a jövedelemforrása, mert már nem lakott Nolliéknál a Kecskeméti-utczában, hanem a szervitáknál s lakásáért maga fizetett.[23]

A filozofia végeztével a pesti egyetemen jogot hallgatott.[24] Megerősítik ezt saját szavai, melyeket első munkájában mond, hogy t. i. «most még csak a Themisnek leczkéit» hallgatja.[25] Mint egyetemi hallgató Orczy Lőrincz báró házába került Orczy István mellé, a ki jogásztársa volt. Kármán Józseffel, ki ugyanekkor hallgatott jogot Pesten, szintén összeköttetésben lehetett. Az Orczy család révén előkelő családokba is bejutott, hol a szép és szellemes ifjút bizonyára szívesen fogadták; valószínűleg az öreg Ráday Gedeonnal is ekkor ismerkedett meg. Az ifjú Ráday báró által összetoborzott «Magyar játszók társaságában» tevékeny részt vett, Voltaire «Mahomet» czímű tragoediáját magyar nyelven adatta elő az akkori «kis játékszínben» «az ottani magyar publikumnak nem kevés örömére».[26] Kazinczy szerint ő miatta oszlott fel a társaság.[27] Kár, hogy erről a nagyérdekű vállalkozásról ezen kívül semmit sem tudunk.

Ez időre esik első munkájának megjelenése is. Ifjúkori kisér-

[22] Informatio Gymnasii Regii 1783., 1784. A budapesti piarista gymn. levéltárában. Ezekhez az iratokhoz ft. Takáts Sándor dr. úr szivességéből juthattam.

[23] U. ott.

[24] Horányi. Nova Memoria 1792. 318. l.

[25] A magyarok vitézsége, Előljáró beszéd.

[26] B. levele Jankovich Miklóshoz 1837. szept. 18. Akad. kézirat.

[27] Kaz. lev. II. k. 120. l.

5. HORÁNYI ELEK ARCZKÉPE.

let ez a kis könyv, melynek czíme: *A magyaroknak vitézsége régiek példáival megvilágósítva.* Pesten, 1785. (czímképpel). Maga azt mondja róla, hogy latinból fordította,[28] mindazáltal nem merné igaz fordításnak nevezni: «sem nem egészlen eredeti munka, sem nem egészlen fordítás».[29] Báró Orczy Istvánnak «a pesti mindenséges tudományaknak királyi főoskoláiban tanuló társának» ajánlja könyvét, melynek megjelenését is valószínűleg az öreg Orczy bőkezűsége tette lehetővé. Érdekes és jellemző fiatal barátjához írt előszava, melyből egyrészt szeretet és hála, másrészt önérzet és komolyság sugárzik. «Nagyságod nagyra született nemes szíve nem fő rendű vérből lett származásával, nem eleitől kölcsönezett fényességgel, hanem valóságos érdemekkel, nemes tulajdonságokkal kíván ékeskedni, tündökleni. Tudja, mely üres semmi légyen a büszke nevezet érdem nélkül, oly világban, melyben a valóságot az árnyéktól és az igaz érdemet meg kezdik választani a külső máztól.» Ime, azt mondhatjuk, előttünk áll Bacsányi; egyszerre tünik elénk jellemének komolyságával, szelleme kincsének tudatával, önérzetének fényében. Egy szegény, nem-nemes ifjú, ki rá van szorulva nagyúri jóltevőinek kegyére s azért mégis büszke a maga szegénységében, nemes alacsony származásában és független másoktól való függésében. Kész jellem áll előttünk, melynek fejlődéséről csak sejtelmünk lehet. Könyvét különben hazaszeretet jellemzi. Elöljáró beszédében kis munkáját a magyar ifjúság nemzeti önérzetének felserkentésére szánja. Maga a munka némileg keretesnek mondható, amennyiben egy katona barátjának mondja el történeti példáit, melyeket hét csoportra oszt: a vitézséggel kapcsolatos vallásos buzgalom, szűz Mária tisztelete, a bajvívásban tanusított vitézség, a hazáért való önfeláldozás, az őrhelyek (várak) halálig való védelmezése, a haza és király iránti önfeláldozás s a veszedelemmel való merész szembeszállás példáira. Ez a különben jelentéktelen kis könyv ékesszólóan tanúsítja az

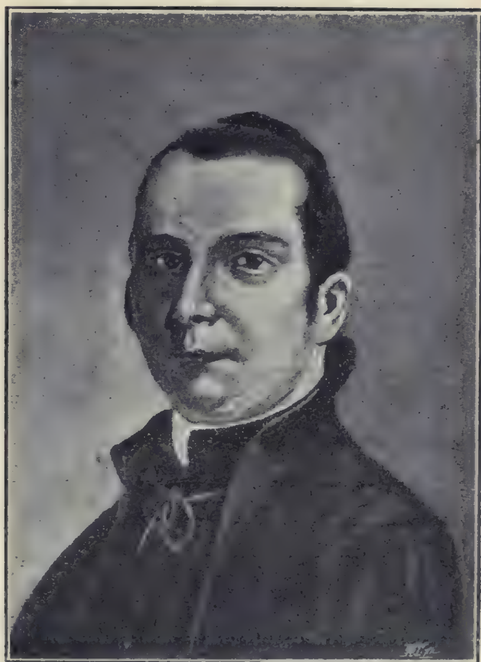
28 Petrik Bibliografiája sz. Akai János Epistolae heroum cz. munkája után.

29 Magyar Múzeum. 1. k. 307. l.

ifjú Bacsányi lelkes magyarságát, hazaszeretetét, komoly és nemes törekvését, melynek végczélja a haza dicsősége, boldogulása. Nem csodálkozunk rajta, hogy ifjú társai között nagy hatást tett ez a hazafias kis mű és még verssel is ünnepelték szerzőjét. Így Berzeviczy Sándor lelkes latin verset ír hozzá s bevallja, hogy:

«Me quoque perlectus (nam cur id dicere nolim?)
Egregia movit conditus arte liber.

Horányi az egész verset közli[30] s maga is nagy szeretettel és részletesen szól Bacsányi ez első kisérletéről s az ifjakat hasonlók írására buzdítja.

6. BENYÁK BERNÁT ARCZKÉPE.

Bacsányi szellemi gyarapodására nagy hatással volt az Orczy-házban való tartózkodása. Nem tekintették úgy, mint alárendelt személyt, hanem mint a család tagját. Az ifjú Istvánnak meghitt barátja, maga az öreg *Orczy Lőrincz*, ki ekkor már visszavonult a magánéletbe, fiaként bánik vele. «Nekem atyám helyett édes atyám vala» énekli róla Bacsányi a Barcsaihoz írt költői levélben. Másutt is azt mondja, hogy Orczy jóltevője, ösztönzője és atyja volt.[31] Tehát ösztönzője is volt, a ki lelkesítette a költészetre s tanácsaival támogatta tanulmányaiban.

[30] Nova Memoria. 321–2. l.
[31] Magyar Minerva. 1. k. Ányos Pál munkái. Bécs. 1798. 186. l.

Orczy, mint tudjuk, nem büszke aristokrata, nem is demokrata, híve a hűbéri alkotmánynak, de a «szegény paraszt népet» már észreveszi, sőt magasztalja, mint a nemzetiség őserejű, romlatlan védőjét, őrét, míg a külföldieskedő aristokratiát pellengérre állítja. Mily hálás lehetett ezekért iránta a társadalmi különbségek nyomását érző ifjú! — Orczy hű alattvaló, de büszke magyar. Az «arany középszer» hirdetője, egyszerű és természetes bölcselkedő, néha szatirikus és humorista. Vonzó egyénisége nagy hatással lehetett a komoly, lelkes ifjúra, s így útmutatása, tanácslása is, mert hiszen a kedves oktatónak tanításai is kedvesek. Bacsányi kétségkívül sokat köszönhet a családnak szellemi tekintetben, sőt a társas érintkezésbeli «pallérozódás» dolgában is. A társalgás és modor finomságát itt sajátította el, a mi később egész életében szívesen látott vendéggé tette az előkelő és művelt társaságokban, habár bizonyos merevség mindig volt viselkedésében.

A'

MAGYAROKNAK

VITÉZSÉGE

RÉGIEK PÉLDÁIVAL

MEG-VILÁGOSITTVA.

-- -- -- -- Qui sanguine nobis
Hanc Patriam peperere suo.
VIRG. AEN. VI

PESTEN,

NYOMTATTATOTT TRATTNER BETÜIVEL.

1785

7. «A MAGYAROKNAK VITÉZSÉGE» CZÍMLAPJA.

A sors azonban, mely életében annyit hányta-vetette, ekkor mérte rá az első csapást, mely megváltoztatta kedvező viszonyait. Tanítványa és barátja, a tizenkilencz éves Orczy István, 1785-ben meghalt. Az egész családot gyászba borította ez a csapás s Bacsányit is mélyen megrendítette. Első nyomtatásban megjelent verse (a Magyar Hírmondóban 1785.) ennek a megrendülésnek ad kifejezést. Egy

8. BÁRÓ ORCZY LŐRINCZ ARCZKÉPE.

nagyobb költeményt is tervezett barátja emlékére *Barátság oszlopa* czímen, ebből azonban csak egy töredéket közölt, melyben István unokahúga báró Splényi Franczisia keservét festi.[32] Koporsó-írását, azaz síriratát is megírta barátjának.[33] Ebbe a maga hazafiúi bánata is belevegyül, mikor arra kéri a megdicsőültet, hogy könyörögjön istenhez a «veszni tért» hazáért.

. . . a Halál őtet már öregnek vélte,
S nagy erkölcseiről idejét itélte. —
Mint feljövő napját, hazája úgy nézte,
S érte sóhajtásit az Úrhoz intézte.
Néki másként tetszett! s azért bús végzése
Nem engedte, légyen délre jöhetése!
Megholt! s a ki elébb reményét felhozta,
Édes nemzetének gyászát az okozta.
Eredj már s kérd te is mennyei atyánkat:
Szánja meg már egyszer veszni tért hazánkat!

Fájdalma tartósságát bizonyítja, hogy később is szomorúan emlékezik vissza Virághoz irt Búsongásában a «nevendék almafára», mely ledőlt virágjában, mielőtt gyümölcsöt hozhatott volna.

Bacsányi még két évig maradt ezután Pesten, bizonyára jogi tanulmányait folytatva. Miből tartotta fönn magát, nem tudjuk. Lehet, hogy Orczyéknál maradt továbbra is valamilyen alkalmazásban. Az bizonyos, hogy állandó összeköttetésben és bizalmas viszonyban volt a családdal, mutatják ezt Orczy Lőrinczhez írt levelei.[34] Idejét folytonos tanulással töltötte, nemcsak jogi tanulmányokkal, hanem bizonyára sokkal inkább irodalmi és eszthetikai tanulmányokkal. Az ezekhez szükséges könyveket Orczy útján igen könnyen megkaphatta, az öreg báró tarna-őrsi könyvtárában is búvárkodott[35] s valószínű, hogy az egyetemi könyvtárnak, melyet 1786 nyarán nyitottak meg újra a rendezés után,[36] szintén szorgalmas látogatója volt. Az bizonyos, hogy pesti tartózkodása alatt hatalmas szellemi tőkére tett szert, ez magyarázza meg, hogy a Magyar Museum lapjain már mint nagy műveltségű íróval és kritikussal találkozunk vele.

32 M. Museum I. k. 355. l.
33 M. Museum I. k. 5. l.
34 Figyelő 1879. VII. k. 314. l.
35 U. ott. 315. l. Levele Orczyhoz.
36 Pauler Tivadar. A bpesti m. kir. t. egyetem tört. 1880. I. k. 292. l.

II.

1787-ben elhagyta Pestet és *Kassára* költözött, hol a kamaránál nyert gyakornoki, majd irnoki (kancellista) állást[1] báró Vécsey Miklós kamarai adminisztrátor alatt, ki Orczy veje volt. Tehát ezt az állását is neki közönheti. Maga is azt mondja, hogy: «a nagy és áldott emlékezetű Orczy Lőrincznek tanácsát követve» jött Kassára.[2] Eleinte nem volt valami fényes anyagi viszonyok között s Orczy segítségére szorult, hogy ruhát szerezhessen magának. Segítséget kérő levelében (1787. aug. 20.) azt irja Orczynak: »Ha aztán majd lábra kaphatok, háládatos szívvel vissza fogom Nagyságodnak fizetni. Többre volna ugyan szükségem, mert Pesten holmi kis adósságaim vannak még: de csak úgy kell nyújtóznom, a mint a lepedőm ér. Nagyságodnak nem esik terhére, nekem ellenben nagy segítség. Soha sem hittem volna, hogy ily nehéz legyen egy ifjúnak valamit kapni, mint én tapasztalom. Napjaimnak talán már többet, mint felét eléltem: és mégis alig láthatom hasznát annyi fáradtságos tanulásomnak. Valóban, ha a más világon is így lenne az emberek sorsa, nem tudom, miként békéllenék meg rendelésemmel.«[3]

A megnyerő külsejű és szellemes ifjú csakhamar ismeretségeket kötött a városban s «némely uraságokhoz bejárós» lett,[4] bennünket azonban főleg irodalmi összeköttetései érdekelnek.

Baróti Szabó Dávid, exjezsuita, a deákos iskola első munkása, tíz éve tanítja Kassán a rhetorikát, mikor Bacsányi odakerül. Már akkor neves költő Új mértékre vett külömb versei (1777.), Paraszti majorsága (1777—80.), Kisded szótára (1784.) s Verskoszorúja (1786.) révén. Bacsányi siet felkeresni Szabót, kivel, noha nagy a korkülönbség köztük (Szabó majdnem kétszer annyi idős, mint Bacsányi), csakhamar benső barátságot köt s bizonyára gyakran megfordul Szabónak rendetlen szobájában,

[1] 1789. májusban írta: A mikor a sors engemet két esztendővel ezelőtt e városba hozott... (M. Museum. I. k. 294. l.).

[2] Értekezés töredéke. Akad. kézirat.

[3] Figyelő 1879. VII. k.; 315. l.

[4] U. ott.

melyet Kazinczy így írt le:[5] «Szobája csinatlan, rendetlen, s olaj lámpása miatt, mely éjjel nappal asztalán áll, s rigója hús eledelétől büdös; könyve, ruhája, papirosai el vannak szórva...»

Kazinczy Ferenczczel is megismerkedik, ki ekkor a kassai kerület nemzeti iskoláinak felügyelője, vagy a Magyar Músa

9. BARÓTI SZABÓ DÁVID ARCZKÉPE.

szerint: «a kassai tudománybéli megyében fekvő nationális iskolák királyi igazgatója». Kazinczy érdekesen jellemzi Bacsányit ekkoriban:[6] «Szava, járása s mozdulása, s mindene egy régi Rittert mutat; nincs rajta semmi franczia sikló könnyűség, semmi megelőző, elfogadni kész ajánlóság; tiszta s velős magyarsággal

5 Utazások. Orpheus 1790. 1. k. 376. l.
6 U. o. 377. l.

szól és ír, noha accentusa elárulja, hogy közelébb született a styriai, mint a moldvai hegyekhez és csudálást érdemlő munkássággal s fáradhatatlansággal bír, azt a mit kiád, annak rendi szerint kikölteni.» Egészen máskép jellemzi később magánlevélben, hol «vakmerő szemtelenségű burschnak» nevezi, kinek «nem vala elég tágas a Kassa utczája».[7] Ebből egy adag elfogultságot leszámítva annyi lehet igaz, hogy Bacsányi önérzetes és merész fellépésű fiatalember volt. Az írók közűl még *Simai Kristóf* piaristával, a magyar drámaírás egyik úttörőjével, ki ekkor szintén Kassán tanárkodott,[8] és az ifjú *Dayka Gábor*ral ismerkedett meg.[9]

Nagyon valószínű, hogy ugyanakkor a szabadkőmívesek közé is belépett, tán a miskolczi «Az erényes kozmopolitához» czímzett páholyba, melynek Kazinczy 1784 óta tagja volt. Ez annyival valószínűbb, mert több adat van arra, hogy a felső-magyarországi szabadkőmíves páholyok akkor egyleti czéljaikhoz irodalmi törekvéseket is kötöttek.[10]

Irodalmi működését író barátainak körében fokozott buzgalommal folytatja. 1787 szeptemberében jelenik meg első értekezése a fordításról a bécsi *Magyar Musában*. De hivatalos dolgai is nagyon elfoglalják, különösen utazásai. Ekkor Galicziában s a Szepességben utazik. Galicziai útja közben látta Duklán gróf Mniszechnének sírját, mely a «Nyugodjál csendesen, dicsőség leánya» kezdetű szép emlékvers írására ihlette. Szepességi útja előtt pedig Szabó írt hozzá egy kedves kis költeményt, melyben többek közt így énekel:

Kőszálakkal eget rémítő bérczek, ugyan mit
Vétettem? Szivem része Bacsányim, elhágy
És öletekbe siet! Lágyuljon kebletek, e nagy
Versszerző fejivel bánjatok óva, puhán.[11]

7 Kazinczy F. levelezése Kisfaludy Károlylyal és körével. Pest· 1860. 101. l. Lev. Schedelhez 1827. jul. 24.

8 Toldy emlékbeszéde S. felett. Összes mun. v. k. 23. l.

9 Dayka 1787. őszén távozott Kassáról. Szinnyei. Magyar Írók II. k. 663. l.

10 Károly Gy. Hugó. Irodalmi beszéd B.-tól. Figyelő. 1875. 43. l.

11 B. levele Orczyhoz 1787. október 22. Figyelő. 1879.; VII. k. 316. l.

Szép bizonysága ez Szabó ifjú barátja iránti szeretetének, mely önzetlen volt s nem abból a lekötelezettségből eredt, hogy Rájnis ellen megvédte őt Bacsányi, mint ezt Kazinczy szeretné feltüntetni.[12] Hiszen ez a védelem két évvel később történt.

1787 november 13-ikán egy jelentős esemény adott új fordulatot Bacsányi életének, mondhatjuk, az egész magyar irodalomnak. Ekkor alakult meg *a kassai magyar társaság.*[13] Kazinczy sokszor és részletesen emlékszik meg erről s így eléggé meg van világítva ez az érdekes esemény. Az említett nap estéjén Kazinczy meglátogatta Szabót és közölte vele tervét, hogy egy társaságot akar alakítani s egy szépirodalmi folyóiratot indítani az elhanyagolt nyelv és irodalom művelésére. Szabó nagy örömmel fogadta a tervet, de mindjárt meghitt barátjára, Bacsányira gondolt s fölvételét indítványozta a társaságba. Kazinczyt nagyon elkedvetlenítette ez a kikötés, mert Bacsányit már akkor sem szenvedhette. Az arisztokratikus hajlamú, finom Kazinczyt nagyon bántotta a nem nemes s nála ifjabb Bacsányi büszke önérzetessége s merev, parancsoló fellépése, s ezért kezdettől fogva ellenszenvet érzett iránta. Bacsányi épen úgy volt vele. Kazinczy tehát csak kénytelen-kelletlen egyezett bele Szabó kívánságába. Épen akkor lépett be

MAGYAR
MUSEUM.
ELSŐ KÖTET.
1788. és 1789.
ESZTENDŐBEN.
PESTEN,
TRATTNER MÁTYÁS' BETŰIVEL

10. A »MAGYAR MUSEUM« CZÍMLAPJA.

[12] Kazinczy. Pályám emlékezete. Nemzeti könyvtár III. k. 106. l.

[13] Először a M. Museum II. kötetének czímlapján nevezik így magukat.

Bacsányi, kivel mindjárt közölték tervüket. Jellemző Bacsányira, hogy mindjárt ő diktál feltételeket: hogy a folyóirat első füzetében csak hármuk munkái jelenjenek meg, hogy minden kérdést szótöbbség döntsön el, s hogy y-isták legyenek. Kazinczy a két elsőbe beleegyezett, de az utolsóba nem (ő maga tényleg jottista maradt).[14] Így alakult meg az írói triumvirátus.[15] Szabó hosszú költeményt ír a «társaságkötés» emlékére[16] lelkesen énekelve meg szövetségüket:

Már jól van; már jőjjön halál, elmégyek örömmel
S boldog atyáinkhoz tettünknek megviszem hírét.
Öszve kötött lelkek! szaporán munkára! Kitettük
A tárgyat: már gondolatunk legyen arra szegezve.

Így énekel a nemes öreg őszinte örömmel s ezután a jós ihletével folytatja:

Kis időnek alatta
E szikrácska derék lángot fog vetni. Szerencsés
Példánk mindenüvé, minden rendekre kiterjed.

A szikra valóban lángot vetett s a szerény vállalkozás hatalmas fejlődésnek lőn kezdete. Méltán mondhatja Bacsányi: «Mi törtük meg a jeget, mi emeltünk, úgyszólván, zászlót hazafitársainknak, nemzeti nyelvünk szent ügyének hathatósb védelmére, oly szerencsés foganattal, mely nemsokára minden reménységünket felülhaladta.[17] Guzmics pedig egyenesen a Museumtól számítja a magyar irodalom újjászületését.[18]

Folyóiratukat Kazinczy «Kassai Parnassus»-nak akarta nevezni, de aztán a Bacsányi ajánlta nevet fogadták el, a Magyar Museumot, melyet Ráday Gedeon is helyeselt.[19] Az öreg Ráday örömmel csatlakozott hozzájuk s 75 esztendejét tekintve valóban bámulatos tevékenységet fejtett ki a Museum érdekében. Főleg

14 V. ö. Kazinczy. Pályám emlékezete. 104—5. l. L. alább.

15 A házat, hol ez történt (most a premontrei rend kassai társháza), szép emléktáblával jelölte meg a premontrei főgimn. 1897—98. évi ifjúsága.

16 M. Museum 1. k. 1—3. l.

17 B. emlékezései a kassai magyar társaságról. Figyelő 1874. 497. l.

18 Levele Kazinczyhoz 1827. aug. 21. K. lev. Guzmicscsal 125. l.

19 Kaz. Lev. 1. k. 184. l.

az ő közbenjárásának köszönhető, hogy Pesten Trattner elvállalta a nyomtatást, melyre maga Ráday ügyelt fel, sokszor bejárva Péczelről s fáradhatatlanul írva levélbeli tudósításait a

II RÁDAY GEDEON ARCZKÉPE.

kassaiaknak.[20] A korrigálást *Földi János* végezte, ki akkor Pesten az orvosi szigorlatokra készült.[21]

20 Kaz. Lev. I. k.

21 Károly Gy. Hugó: A kassai magyar társaság. Az Orsz. Középt. Tanár-egylet Közlönye V. évf. 1871—2. 29. sz.

Míg így a trias terve a megvalósulás felé közeledett, addig magát a triast a felbomlás veszélye fenyegette. Kazinczy és Bacsányi közt, úgy látszik, mind nagyobb lett az elhidegülés, melyet Bacsányi nyiltsága s gorombaságig menő őszintesége s Kazinczy érzékenysége siettetett. Ezt a különbséget, mely őket egymástól elválasztotta, bizonyára éreztette is Bacsányival, ki szintén nem maradt adós és a fínom lenézést igen is őszinte nyilatkozatokkal viszonozta, a milyen pl. az, hogy Kazinczy dobja a tűzbe Bácsmegyeijét megjelenése előtt, mert nevetségessé teszi magát vele: «egy hős nemzethez nem illik ez az asszonyi szerelmes nyavalygás».[22]

A Museum nyomtatása lassan halad, úgy hogy az első «negyed» csak 1788 nyarán jelenhetik meg.[23] Mielőtt tartalmáról és hatásáról szólnék, Bevezetésének történetéről kell röviden megemlékeznem, mint a mely elég fontos volt a társaságra nézve s Bacsányira is jellemző.

Mindjárt a társaság megalakulása után Kazinczy egy kész bevezetést mutatott be társainak, kik azt némi módosításokkal el is fogadták, hanem Bacsányinak nem tetszett ez a bevezetés, azért «öszve bontotta, s nem hagyván követ kövön . . . . új Bevezetést épitett a Kazinczy matériáljából».[24] Ezt Kazinczy nem tudta, csak sejtette, azért aggódott, hogy távollétében változtatásokat tesznek czikkén.[25] Képzelhetni csodálkozását és boszankodását, mikor látta a Museum új bevezetését és a magáénak mellőzését. Ezzel a pohár csordultig telt s Kazinczy, noha színleg társ maradt s még a második negyedbe is dolgozott, elhatározta, hogy végkép szakít a Museummal. Bacsányi eljárását, hogy a kezdeményezőt így kiszorítja a szerkesztőségből, a leg-

[22] Kaz. maga mondja ezt. K. F. level. Kisfaludy K.-al és körével. 101. l.

[23] Trattner csak júliusban fog nyomtatáshoz. Kaz. Lev. I. k. 193. és 198. l.

[24] Kaz. Rádayhoz 1788. márcz. 14. Kaz. Lev. I. k. 301. l.

[25] K. Rádayhoz Késmárkról 1788. jún. 21. K. Lev. I. k. 191. l. Ezzel megczáfolja saját magának azt az állítását, hogy néhány nap mulva a megegyezés (1787. nov.) után írt volna B. új bevezetést s ezt ő (K.) már akkor tudta volna (Pályám Emlékezete. 106. l.).

jobb akarattal sem tarthatjuk kifogástalannak; bizony abban sok a személyeskedés és hatalmaskodás s nagy elfogultság kell hozzá, hogy ezt egészen természetesnek találjuk, sőt Bacsányi érdemének tulajdonítsuk (mint ezt Bayer Ferencz teszi).[26]

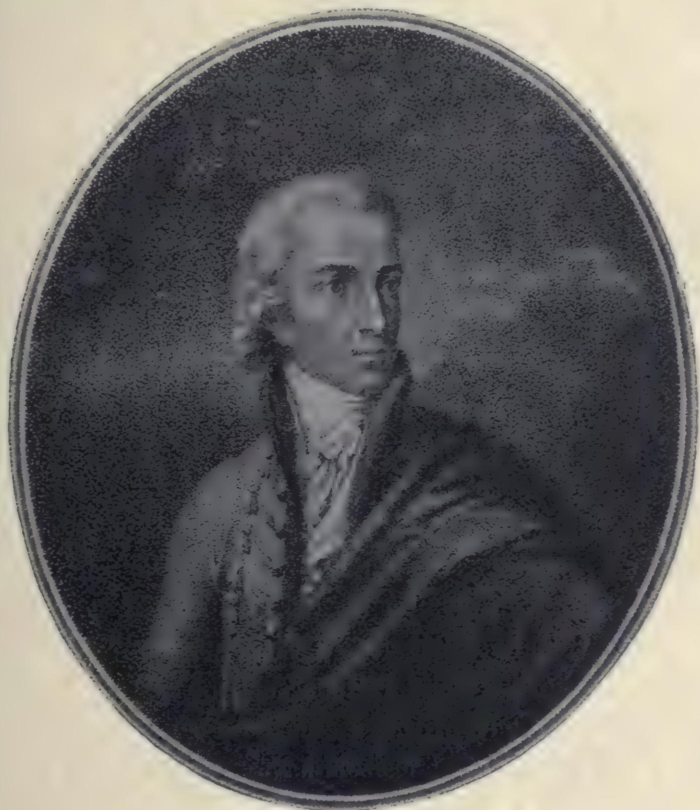
A Museum első negyede igen gazdag és magas színvonalon álló tartalommal jelent meg. Kazinczynak négy, Bacsányinak öt, Szabónak három dolgozata van benne: eredeti költemények, fordítások Klopstockból, Gessnerből, OsszHiánból, Miltonból, Ányos emlékét felújító ismertetés, két magvas értekezés s egy recensió; tehát a külföldi és a magyar irodalom ismertetése a magyar irodalom fejlesztésére czélzó mutatványokkal, tanulmányokkal. Ez volt aztán végig a Museum programmja.

Hogy milyen hatást tett, arra nincs sok adatunk. Némelyek kifogásolták a czímét, pl. Dugonics, Horányi,[27] másoknak igen tetszett az egész, különösen Erdélyben,[28] hol a legbuzgóbban pártolják a vállalatot; így Marosvásárhelyre 100 példányt kérnek belőle.[29] Annál rosszabbul kel másutt. Földi a Kis-Kunságban csak egy példányt tud eladni,[30] a felsővidéken sincs különben,[31] pedig nagyon olcsón adják (egész évre 1 frt 40 kr.-ért, egy negyedet 28 kr.-ért). Lassú terjedésének oka a szállítás és terjesztés lassúsága. Kazinczy panaszkodva említi Trattner késedelmezését, ennek tulajdonítható, hogy pl. Nagyváradon még 1789. májusában (!) sem ismerik az első negyedet.[32] Nagy baj, hogy a posta nem vállalja el a szállítást s így kereskedőkkel, bizományosokkal lehet csak közvetíteni. A füzetek megjelenését sem lehet időhöz kötni, mert a kéziratok beérkezésétől és sokszor a nyomtató szeszélyétől függ. Így a II. negyed csak 1789 májusában lát napvilágot.[33]

Kazinczy ezalatt új folyóirat tervével foglalkozott, látván, hogy a Museumnál nem érvényesítheti akaratát; «lárma nélkül

26 Bacsányi János. 39–40. l.
27 Kaz. Lev. I. k. 442. l.
28 U. o. I. k. 404. l. II. k. 41. l.
29 U. o. I. k. 279. l.
30 Kaz. Lev. I. k. 264. l.
31 Toldy Bacsányi kiadása. 248.
32 Kaz. Lev. I. k. 348. l.
33 U. ott.

voná félre magát»[34] társai közűl s ezt már 1789 márczius 14-ikén meg is írta Rádaynak: «mind gyakori utazásaim miatt – úgymond – mind egy más okra nézve is, magamat a Museum úgynevezett tagjai közűl kiszakasztottam».[35] A szakítás történetét így írja meg később Schedelnek:

12. KAZINCZY FERENCZ ARCZKÉPE.

«Bacsányi Kassára jött. Mindég együtt valánk estve. Ez a dölyfös ember nyargala az öregen (t. i. Szabón), s rajtam is akara, de én recalcitráltam. A húr megpattant. Egy este nem vala jelen Bacsányi. Mondám Szabónak, hogy én holnapos írást kezdek. – Igen, ha B.-t is beveszem társnak. – Tiszta szívből.

34 Pályám Eml. 106. l.
35 Kaz. Lev. 1. k. 300. l.

— Jön B. s ezt teszi talpúl: a redactio háromból áll; két votum győz. — Sz. mindég azt akará a mit B. Kivonám magam s ujat kezdék; Orpheust» (1827. január 25.).[36]

Folyóiratát, melynek az *Orpheus* nevezetet adta (előbb Litteratornak akarta nevezni),[37] erősen tervezte különösen Horváth Ádámmal s nagyon bízott sikerében: «Ich glaube, mein Orpheus wird Sensation machen» — írja Kovachichnak,[38] Horváth pedig azt jövendöli, hogy: «Bacsányi... kénytelen lesz általlátni, mihelyt az Orpheus lantja megcsendül, hogy az ő Museumjuk dugába dűl».[39] Az Orpheus lantja 1790-ben csendült meg, de ugyanabban az évben el is hallgatott. A Museum túlélte az «egy hónapos írást», mely nyolcz hó mulva megszűnt «a nyomtató gazsága miatt» — mint Kazinczy mondja. Kazinczy különben nem szakított végképen Bacsányival, a Museum III. és IV. negyedében van még egy-egy verse, sőt 1792-ben, a min méltán csodálkozhatunk, felkéri Bacsányit, hogy Messiás fordítását vesse össze az eredetivel s jegyezze ki a hibákat, de Bacsányi nem vállalta magára «az aristarchusi hivatalt».[40]

Bacsányi tehát már a II. negyedtől kezdve maga szerkeszti a Museumot s ugyancsak derekas igyekezettel. Minden követ megmozgat, hogy a folyóirat létét biztosítsa. A második kötetet Kassán nyomatja Ellingernél s ezzel megkönnyíti a kiadást. 1791-ben kieszközli a helytartótanácsnál, hogy postán lehessen küldeni a füzeteket (1791. augusztus 23. 15401. sz. Htt. rend.),[41] továbbá a munkatársakat felszólítja, hogy járuljanak a nyomtatás költségeihez, a mit többen meg is tesznek,[42] meghonosítja az akkor még szokatlan előfizetést, továbbá 200 frt kölcsönt vesz fel Széchényi Ferencz gróftól a költségek fedezésére.[43] Az anyagiakkal sok baja van s szemrehányólag írja 1791-ben Aran-

36 Kaz. Fer. Level. Kisfaludy K.-al és körével (Kaz. Gáb.) Pest. 1860. 61. l.

37 U. o. 303. l.

38 U. o. 512. l.

39 U. o. 507. l.

40 B. levele Arankához. Toldy kiadása. 247. lap.

41 Orsz. Középt. Tan. Közlöny V. évf. 1871—2. 30. sz.

42 Figyelő 1871. 403—4. l.

43 A Museum kiadóinak Tudósítása 1791. szept. 21. és Toldy kiad. 242. l.

kának, hogy «még mind ez ideig nem találkozott a gazdagabb uraságok között, a ki egynehány száz forinttal előmozdítani kívánta volna igyekezetünket, holott fájdalom! a banderiumok czifraságaira negyven, ötven ezereket sem szántak adni».[44] De ő azért önzetlenül, minden nyerészkedési vágytól távol, sőt a saját pénzbeli kárával[45] is folytatja folyóiratát. Czélja a Museumot annyira emelni, hogy kiállja a versenyt az idegen folyóiratokkal s idővel kiszorítsa őket.[46]

ORPHEUS.
EGGY
HÓNAPOS IRÁS,
A'
JOZAN-GONDOLKOZASNAK,
IGAZABB IZLÉSNEK
és
MAGYAR TÖRTÉNETEKNEK
ELÖ-SEGÉLLÉSÉRE..

KI-ADTA
SZÉPHALMY VINTZE.

ELSÖ KÖTET.
1790dik Jan. Febr. Mart. April.

KASSAN,
FÜSKUTI LANDERER MIHÁLY'
költségével.

13. KAZINCZY «ORFHEUS»-ÁNAK CZÍMLAPJA.

Hogy kik voltak tagjai a kassai magyar társaságnak, maga mondja el Aranka Györgyhöz intézett levelében (1791. aug. 8.): «Szabó Dávid úr alázatosan tiszteli a Mélt. Urat. Ő ki légyen, úgy is tudja kedves barátom uram. A többi társak ím ezek (NB. a Museumra nézve): mélt. id. gr. Ráday Gedeon úr. Versegi Ferencz expaulinus, Budán privatizál. Nagy tudományú, nyilt elméjű, igaz lelkű derék férfiú. A hárfát úgy veri, s e mellett oly szépen énekel, hogy hozzá fogható alig van a hazában erre nézve. Virág Benedek professor Székesfehérvárott. Ez is expaulinus. Különös jó poéta, mind cadentiás, mind metrumos versekben. Kreskay Imre expaulinus hasonlókép, Szatmárott volt azelőtt director scholarum. Jó deák és magyar poéta; és

44 Toldy kiad. 240. l.
45 Figyelő 1871. 403–4. l.
46 Toldy kiad. 240.

szép tudományú jeles ember. Szentjóbi Szabó László, néhai rhetorices professor Nagy-Bányán. A minap itt lévén Kassán, emlékezett, hogy van szerencséje személyesen ismérni kedves barátom uramat. Most nyomtatódnak Pesten minden munkái. Ezek a tulajdonképpen való tagjai társaságunknak. Kazinczy úr nincs közöttünk. Maga kezére dolgozik».[47] A társaság tagjai közűl, mint már említettük, Baróti Szabóval volt a legmeghittebb barátságban, ezt a barátságot csak megerősítette, hogy Szabó Rájnissal és Révaival folytatott ismert polémiájában Bacsányi a védelmére kelt. Ezért nem szerepel a «kőszegi poéta» a Museumban. Verseghyvel Kazinczy szerint nem szenvedhették egymást s csak azért lettek barátok, mert mind a ketten yisták voltak,[48] valószínű azonban, hogy nemcsak ezért. Virág is jó barátja Bacsányinak, ki költői levelet is ír hozzá, s még Bécsből is levelez vele,[49] Virág azonban később megneheztelt rá a Gruber verse (Hymnus an Pallas Athene. 1802.) miatt, melyben azt mondja Gruber:

«Kühn, wie keiner vor ihm, erhebt sich der Bard Bacsányi,
Virág strebet ihm nach, versuchet die Höhen des Pindus.»[50]

Kreskay is buzgón támogatta a Museumot dolgozataival, sőt pénzzel is.[51] Érdekes Bacsányihoz írt levele (1790 auguszt. 6.),[52] melyben elmondja az *1778-iki pesti tudós társaság történetét.*[53] *Szentjóbi Szabó* testi lelki jó barátja. Nem tudjuk, mikor kezdődött barátságuk, de bensőségéről tanúságot tesz maga Bacsányi, mikor «lelke egy felének» nevezi Szentjóbit, másutt meg ezt mondja róla:

47 Toldy kiad. 245—6. l.

48 K. lev. Kisf. K.-al és kör. 50. l.

49 Lev. Virághoz 1799. Toldy kiad. 259. l.

50 Virág lev. Kazinczyhoz. Kaz. lev. II. k. 503. l.

51 Figyelő 1871. 403—4. l.

52 Akad. kézirat.

53 Bessenyei, Horányi, Ányos, Orczy Lőrincz, Kreskay s még hárman voltak tagjai, néhány gyűlést is tartottak a Beleznai-háznál, de csakhamar dugába dőlt az egész, mikor Bessenyeit Kollár, a császári könyvtár igazgatója, ki ellene működött a dolognak, Bécsben tartotta vicebibliothecarius czímmel.

«... te kiben végtére veszélyes
Pályafutásom alatt elszánt hű társra, s barátság
Tisztiben a legjobb, legigazb emberre találtam.

(Hazafiui aggódás.)

Költői levéllel is megtiszteli s emlékére négy költeményt szentel. *Rádayval* való viszonyát már ismerjük, e viszony nem soká tartott, mert Ráday 1792-ben elköltözött az élők sorából. Ezeken kivül a munkatársak sorában látjuk: *Kazinczyt*, *Földit*, *Horváth Ádámot* (kik az Orpheus megjelenése óta nem dolgoznak a Museumba), *Bároczit*, *Simayt*, *Szuhányi Ferenczet*, *Aranka Györgyöt*, *Daykát*, *Döme Károlyt*, *Barcsai Ábrahámot*, *Bessenyei Sándort*, *br. Szilágyi Sámuelt*, *gr. Teleki Józsefet*, *Gvadányit*, *Sándor Istvánt*, *Veszprémi Istvánt*. Munkatársaival vagy személyesen, vagy levél útján érintkezett. Arankával, az erdélyi kir. táblai ülnökkel, s az erdélyi nyelvművelő társaság megalapítójával, különösen élénk levelezést folytatott,[54] mely jellemzően tünteti fel szerkesztői ügyességét, fáradhatatlanságát s önzetlen buzgalmát a magyar irodalom ügyéért.

Mint látjuk, a Museumban képviselve van a franczia, deák, magyar és német iskola. Bacsányi maga egyikhez sem tartozik, s az úgynevezett «válogató» vagy «egyeztető» irány híve néhány társával együtt. A Museum ennek az iránynak fő organuma s mondhatjuk előkelő organuma, mely magas színvonalát, melyre mindjárt az első negyedben emelkedett, végig megtartja.

Bacsányi írói és szerkesztői működése mellett folytonos önképzéssel gyarapította ismereteit, így pl. francziáúl is ekkor tanult meg.[55] Hivatalos dolgai szintén igen elfoglalták, sokat utazott mindenfelé. Két utazását már említettem Kassára érkezésekor. 1789 szeptemberében Vécseyvel Pestre s onnan a kis Orczy Józseffel, Orczy Lőrincz unokájával, Bécsbe utazott,[56] miért, nem igen tudjuk. Kazinczy szerint valami állás ügyében,[57]

54 Toldy kiad. 237–258. l.

55 Mikor Kassára jött, még nem tudott. Kaz. Lev. I. k. 185. l.

56 Kaz. Lev. I. k. 449., 464. l.

57 U. o. 469. l.

mert félt, hogy a kanczelláris hivatalok megszűnnek. Ekkor érintette Petronellt is, hol a híres Traun kastélyban volt,[58] s visszajövet Pestet,[59] 1790-ben megint megtette ezt az utat. Kazinczy említi, hogy október 3-ikán, a magyar tudós társaság ügyében gr. Széchényi Ferencz házánál tartott értekezletre nem hívták meg, noha Pesten járt, mert ismerik «garabonczáskodó lelkét». »Hanem ő csakugyan imponál az embernek — írja tovább. — Abba a figurába szedi magát, a mely ezt mondja: *Igenis, én, én vagyok a híres Bacsányi*, s sorba járt minden uraságot az első regni bárótól fogvást az utolsó nem tudom miig».[60] Talán a tudós társaság érdekében buzgólkodott, melyet nagyon a szívén hordozott mindig. *Révaival*, az ügy főmozgatójával összeköttetésben állott, sőt a saját állítása szerint, mikor Pozsonyban fenn volt koronázáskor (1790.) az akadémia ügyében *személyesen járt a királynál*, ki igen kegyesen fogadta.[61] A dolog kissé különösnek látszik, de ha Bacsányi igen erős önérzetét tekintjük, továbbá azt, hogy akkor már neves író volt, s bizonyos vezérszerepet játszott Museumával az irodalmi téren, nem fogunk rajta csodálkozni.[62] Ugyanekkor volt Bécsben is néhány hétig.[63] Úgylátszik, kassai helyzetével, melyet több körülmény tett kellemetlenné,[64] sehogy sincs megelégedve s minden áron más állásra szeretne szert tenni. 1791-ben a Werthes Frigyes távozásával megürült széptani és szépművészeti egyetemi tanszékre pályázott többek közt ő is (Révai és Rájnis szintén pályáztak), de nem nyerte el ez állást. A király Schediust nevezte ki.[65] 1793 elején ismét több mint egy hónapig időzött Bécsben[66] hivatalt keresve. Valószinű, hogy ekkoriban ismerkedett meg *Kisfaludy Sándorral*, ki ebben az időben lett testőrhadnagy.

58 Levele nejéhez 1816. jan. Akadémiai kézirattár.

59 Kaz. Lev. I. k. 513. l.

60 U. o. II. k. 120. l.

61 Lev. Arankához. Toldy kiad. 237. l.

62 Csaplár Benedek Révai Miklós élete czímű nagy művének III. kötetében (201—221.) részletesen szól Révai ez irányú tevékenységéről párhuzamosan a Bacsányiéval.

63 Lev. Arankához. Toldy kiad. 240. l.

64 Erről alább.

65 Pauler. A bp. m. kir. Tud. E. tört. I. k. 394. l.

66 Lev. Arankához. Toldy kiad. 251. l.

14. A KASSAI PREMONTREI RENDHÁZ.

Bacsányi nyilvános szereplésének ismertetése után, mintegy pihenőül, életének egy nem épen fontos, de érdekes epizódjára térek át, mely annak bizonysága, hogy e külsőleg rideg és komoly férfi szíve is melegen és gyengéden érzett — első szerelmének rövid történetére. Szerelmének tárgya egy előkelő, gazdag leány, *Ilosvay Krisztina*. Valószínűleg még 1788 elején (vagy 1787 végén) ismerkedett meg vele egy bálban, tán Debreczenben, hová Semsey Andrással, a későbbi abauji főispánnal s kamarai elnökkel ment. A fiatal leány, ki igen szerette a költőket s maga is fordítgatott és írogatott, szívesen társalgott a szép és művelt ifjúval.[67] Az érdeklődés szerelemmé fejlődött. Viszonyukról alig tudunk valamit. Kazinczy 1788 február 27-ikén írja Rádaynak:[68] «Bacsányiból most nem lehet egyéb szót a sírásnál s jajoknál hallani, mert kedvese halálán van.» De a kedves kigyógyul s fogadást tesz, hogy hű marad. A költő vidáman énekli meg boldog szerelmét. Az ábrándos viszony azonban nem soká tart, s a regénynek véget vet a prózai valóság: Krisztina férjhez megy Sárosy András őrnagyhoz. A szegény, alacsony származású író hogy is remélhette volna, hogy valaha hozzá menjen a gazdag nemes leány?[69]

Két évvel később találkozik vele Nagy-Kállóban, e találkozás emlékét őrzi az Esdeklő panasz,[70] melyben kéri, ne tartózkodják tőle, hiszen tudja ő jól, hogy mindennek vége van, de tudja azt is, hogy Krisztina is szenved miatta. De a megszakadt viszony daczára mindkettőjükben él a kedves emlék. Krisztina 1803-ban Kazinczy által kéreti Bacsányit, hogy küldje el neki rézbe metszett arczképét, Bacsányi pedig igen meleg hangon emlékezik meg róla Kazinczyhoz írt levelében (1802):[71] «Ha össze találna vele jönni az úr még egyszer — írja többek közt — kérem bizodalmasan, ne sajnálja megmondani néki, hogy

67 Kazinczy jegyzete B.-nak hozzá írt leveléhez. Toldy kiad. 260. l.

68 Kaz. Lev. 1. k. 212. l.

69 Egy kiadatlan verstöredéke őrzi csalódásán érzett bánatát. Akad. kézirat.

70 Lev. Arankához 1791. július 4. Toldy kiad. 243. l.

71 Toldy kiad. 260. l.

nálamnál nagyobb és igazabb tisztelője a világon nem lehet; és hogy én, akárhol legyek és akármely sors kövessen is engemet, soha a míg élek, el nem feledkezem róla.» Később leveleznek is egymással,[72] mikor már gróf Tholdy Ádámné lesz Krisztina, Bacsányi pedig szintén megnősül. Ez már természetesen nem szerelmi levelezés (Bacsányinéval is levelez különben Tholdyné). Szomorú visszhangja az egykor oly kedves dalnak az a két levele Krisztinának, melyeket Bacsányi hagyatékában találtam. Nagyon panaszkodik ezekben férje ellen, ki elprédálta vagyonát, gyermekeit elidegenítette tőle s most úgy élnek, mint két idegen. Leveléhez egy elegikus hangú költeményt is mellékel, melyben sorsán kesereg (1827). Másik levelében (1828.) így ír: «Oh kedves jó Jancsim, be jobb lett volna veled lenni a világ akármely távoleső vidékében. Megvan kedves leveled, gyakran olvasom: Szomorú érzés a késő bánat, de én nyugodt vagyok; sorsomnak ilyetén változását te okoztad, nem én, ha szerencsétlen leszel, engemet nem okozhatsz. Midőn ezen felyül írt bölcs szavadra emlékezem, kicsordulnak könyveim, sietek a magányosságba . . . Barátnéd, a ki a síron túl is szeret és tisztel: Ilosvay Krisztina.»

Ime a rövid vázlata egy szerelmi történetnek, melyből nem árul el többet a multak homálya.

Bacsányit azonban magánügyei sohasem foglalják el annyira, hogy a közért ne lelkesedjék s hazájának állandóan ne szolgáljon. Szerelmi csalódása még jobban megedzi a küzdelemre, nemhogy elcsüggesztené. Hazáját annál jobban szereti s ebben a szerelemben nem olyan mindennapi a csalódás, de sok a bánat és boldogtalanság.

A II. József alatti törvénytelenségek mélyen sértik hazafiúi érzését. A reformokban ő is csak sérelmeket lát, melyek miatt feljajdul költeményeiben s az «erőszak igája» alatt görnyedve a «veszni tért hazát» siratja s szive «honjáért vérzik». Az elnyo-

72 «Toldyné mégis levelez B.-val?» kérdi Kazinczy Szentgyörgyit 1809-ben. Kaz. L. VII. k. 9. l.

matás szüli a szabadságért való rajongást. Bacsányi is rajong érte, a magyar alkotmányos szabadság, a magyar nyelv mindennél előbb való az ő szemében. Nem kozmopolita, hanem magyar, ki lelkesül ugyan az egész emberiség ügyéért is, de főleg és mindenek előtt hazája szabadságát és boldogságát óhajtja és ezt bármi áron, még forradalommal is kész megszerezni. Nem csoda, hogy lelkére mélyen hatottak a kilenczvenes évek reformeszméi, melyek új és boldogabb kort, új állami és társadalmi rendet igértek. Ezért üdvözli olyan lelkesedéssel *gr. Batthyány Alajost*, kinek *Ad amicam aurem* (1790—1.) cz. röpirata annyira megfelel gondolkodásának. Mit akar Batthyány? Monarchiát, melyben jogegyenlőség uralkodik s az elnyomás ki van zárva, mert a népnek joga van az uralkodó törvénytelenségeinek erőszakkal ellenszegülni. Akarja az egyenlőséget (a nem nemesek egyenjogusítását), a közteherviselést, az egyház sok intézményének reformálását. A forradalomtól irtózik s azt csak végső eszköznek tartja s ezért a franczia forradalmat intő például állítja a népeiket elnyomó uralkodók elé. Bacsányi rajongó lelkesedéssel szól Batthyányról egy kiadatlan költeményében.

A franczia forradalmat is egész lélekkel üdvözli, mint a szabadság hajnalát; a zsarnok uralkodók ellen fenyegetőleg emeli fel szavát és a szabadságot, egyenlőséget, felvilágosodást, törvényt dicsőiti (A francziaországi változásokra. A látó.). Nem híve ő a véres forradalomnak (hisz a vérengzést, háborúskodást elítéli),[73] csak a végső esetben tartja szükségesnek, mint Batthyány, a köztársaság hívének pedig épen nem mondhatjuk, hisz akkor nem dicsőítené Batthyányt, ki szintén nem híve a respublikának s nem szólna forradalmi verseivel egy időben «bölcs fejedelmekről» s «jó királyról».

Az igaz forradalmár és republikánus előtt nincs «jó király», Bacsányi előtt van s ez az igazságos, alkotmányos uralkodó, ő csak a deszpoták ellen kelt ki, mint maga mondja,[74] nem minden

73 Az európai hadakozásokra.

74 L. alább.

fejedelem ellen. Forradalmi költeményeinek hangja igen erős, heve elragadja, a min nincs mit csodálkoznunk, ha fiatalságát,

15 II. JÓZSEF ARCZKÉPE.

a forrongó kort s a nagy eszméket tekintjük, melyekért lelkesült.

A franczia forradalom túlzásai ideális lelkesedését később egészen lehűtik s 1798-ban írt *Beszédében* már «eltévelyedett kegyetlen városnak» nevezi Párist s többé nem hangoztat forradalmi eszméket.

Különben egészen határozott véleményt Bacsányi politikai gondolkodásáról bajos mondani; bizonyos ingadozás vehető észre rajta, a mi életkörülményeiből eléggé érthető, azonkívül vannak életének homályos pontjai, melyeknek ismerete híján csakis föltevésekre támaszkodhatunk, ezek pedig a határozott állítást kizárják.

Felvilágosult gondolkodása s merész eszméi, melyeket költeményeiben nyiltan is hirdetett, sokaknak szemet szúrtak, különösen a papság körében. «Itt a franczia módon gondolkodó emberekre nagyon vigyáznak — úgymond — s a józanul okoskodó és beszélő embereket is hamar jakobinusoknak nevezik. A papok különösen űzik régi mesterségeket.»[75] A forradalmat elkerülhetetlennek tartja, s mivel nálunk a felvilágosultság hiányzik, a véres forradalmat. «De mit gondolnak ezzel, ha szinte általlátnák is az ilyen emberek? Nekem azt merte ezelőtt két esztendővel egy valaki mondani: *Mintsem a religionkban legkevesebb változás legyen* — (tudjuk, mit értenek ők a religió neve alatt) — *inkább veszszen el az egész magyar haza!*» ... Más levelében is kikel «a józan észnek ellenségei» ellen, kik «egész spanyol inquisitiót akarnak béhozni»... és személye ellen különösen agyarkodnak, s minden módot elkövetnek, hogy árthassanak».[76] Szeretne is megszabadulni «ettől a tót országtól és papfészektől», hol sokáig úgy sem maradhat »alacsony lelkű üldözői» miatt.

Ezekhez a kellemetlenségekhez még más is járult, a mi különösen tarthatatlanná tette helyzetét: főnökével való meghasonlása. Valami összeszólalkozás következtében[77] br. Vécseyt álli-

75 Lev. Arankához. 1793. Toldy k. 252.

76 Lev. Arankához 1793. márczius 19. Toldy kiad. 253. l.

77 Kaz. szerint az ok az volt, hogy V. valamit igazított conceptusában (!?) Kaz. lev. VII. k. 292. l.

tólag párbajra hívta s ez Kazinczy szerint nem fogadta el alantasának kihívását. A kihívás levél útján történt, e levelet Vécsey megmutatta Kazinczy apósának, így tudta meg Kazinczy a különben titokban tartott esetet,[78] mely ismét igen jellemző Bacsányira, ki a rang és társadalmi különbséget nem tekintve, a szenvedett sérelemért elégtételt kér főnökétől. Vécsey valószínüleg eligazította a dolgot valahogy vele, mert nem igen tehetjük fel, hogy a büszke és önérzetes ember eltűrte volna az egyszerű visszautasítást.

Ez időtől fogva elvesztette főnöke kegyét s az minden áron el akarta őt távolítani. Erre alkalmat szolgáltatott Bacsányinak a Museum II. kötetében megjelent három verse. Egy Péchy József nevű sárosi nemes[79] Sárosmegye nevében feladta ezekért 1793-ban. Lehetséges, hogy Vécsey keze volt a dologban s ez annál valószínűbb, mert ezek a versek *három évvel ezelőtt* jelentek meg s a feladás csak most történt. Kazinczy is e mellett bizonyít, mikor azt mondja, hogy «Vécsey örült, hogy Bacsányin boszút állhat»[80] és kereste az alkalmat, hogy «ezt a garázda embert megbuktathassa».[81] Az inkriminált három vers: a *Virág Benedekhez* intézett költői levél, melynek következő két versszakát tartják feltűnőnek:

Im nyög a hazafi most is fájdalmában,
Nem vehetvén reményt árva mivoltában
S nem találván hazát önnön hazájában
Csak panasz, csak jajszó zeng bús ajakában.

Hasztalan említi törvénye szentségét,
Annyi drága vérrel szerzett örökségét;
Sőt gyanúba hozván egyenes hívségét,
Ez által halmozza nagyobbra inségét.

A második az *Abauj vármegye örömünnepére* írt költemény, melyben szintén a II. József uralkodására vonatkozó panaszokat kifogásolják.

78 Kaz. lev. Kisf. K.-al és kör. 101. l.
79 Toldy kiad. 2. l.
80 Kaz. lev. Kisf. K.-al és kör. 101. l.
81 Szirmay. A magy. jakobinusok tört. Kaz. jegyzeteivel. Magyar Könyvesház 155—157. sz. 102. l.

A kiemelt sorok a következők:

Hasztalan reményltünk urunk s koronánkban;
Idegenek voltunk tulajdon hazánkban;
Az öröm, kedv, s népünk szokott nyájassága
Eltünt! mert kötve volt a szív szabadsága.
Nem bizott az atya saját magzatjában;
Barát ellenségét vélte barátjában;
Titokban sírt a jó hazafi s hallgatott,
Mert, ha szólt, pártosnak s bolondnak tartatott.

De mely titkos érzés terheli szivemet?
Mely komor gondolat zavarja kedvemet?
Múzsám! ki elmémet az idők titkába
Felvivéd jövendőnk sűrű homályába,
Még sem szűnhet-e meg hazámnak insége?
Soha sem lesz-e hát panaszinknak vége?

A harmadik *A francziaországi változásokra* czímű;[82] különösen az utóbbit tartják «sehr anstössig»-nek. A kanczellária a példányok elkobzását, a czenzor kinyomozását s a szerző felelősségre vonását javasolja,[83] a király helyesli a kanczellária javaslatát.[84] A királyi rendelet értelmében a szerkesztőnél lévő 84 példányt tényleg lefoglalták s a megyei levéltárba tették. A czenzort, Novák Istvánt, a természetjog akadémiai tanárát, ki nagyon engedékeny ember volt,[85] nem lehetett felelősségre vonni, mert már meghalt. Bacsányi pedig, kit kérdőre vontak, igen erősen védekezik. Érvei ezek: a könyv még 1790-ben jelent meg a czenzor engedelmével s mindenütt tetszésben részesült, a helytartótanács megengedte postai szállítását s azonfölül példaként említette a nemzeti nyelv művelése terén. A francziaországi változásokra czímű verset öt évvel ezelőtt írta,[86] mikor még a forradalom szomorú következményeit nem tudhatta előre

[82] Alább szólunk róla. A verseket a felterjesztés német prózai fordításban adja.

[83] A kanczellária fölterjesztése a királyhoz, 1793. márcz. 14. Orsz. levéltár.

[84] Leirat 1793. ápr. 4. Orsz. levéltár: «Ich genehmige das kluge und ordnungsmässige Einrathen der Kanzley. Franz m. p.»

[85] Toldy kiad. 237. l.

[86] Itt egy évet téved.

A' Fr. országi változásokra.

(Kassán, 1789.)

Nemzetek, országok! kik rút keleptzében
Nyögtök a' rabságnak kínos kötelében
'S gyászos koporsóba döntő vas-igátok'
Nyakatokról eddig le nem rázhatátok;
Ti-is, kiknek vérét a' Természet kéri,
Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri!
Jertek, 's hogy sorsotok' előre nézzétek,
Vigyázó szemetek' Párisra vessétek!

16. »A FRANCZIAORSZÁGI VÁLTOZÁSOKRA« IRT KÖLTEMÉNY KÉZIRATA.

s a vers csak a deszpotákra czéloz.[87] Abaujmegye támogatja Bacsányi védelmét s kiemeli ismeretes hűségét és tiszteletét fejedelme iránt s azt, hogy erkölcseitől távol áll, hogy «magát egy lázadásra czélzó irattal akarta volna bemocskolni, továbbá, hogy Bacsányi egyike azoknak, a kik a magyar irodalom elővitelén hathatósan működnek».

A kanczellária azonban nem tartja kielégítőnek a védekezést, mert szerinte a vers világosan a királyokra s a forradalomra czéloz, ezért megérdemli a szerző, hogy hivatalából elbocsássák, mindazáltal megvizsgálandó, hogy bizonyos hivatalos érdemeinél fogva számíthat-e valami elnézésre.[88] A helytartótanács védelmébe veszi Bacsányit s a további lépéseket szükségtelennek tartja, mert a könyvet a czenzura engedelmével nyomatta ki, mert úgy is lefoglalták a példányokat s végül irodalmi érdemeire való tekintettel.[89] A király a helytartó tanács javaslatát fogadja el, de rosszalja, hogy ilyen könyv postán való szállítását megengedte.[90] Az ügy tehát Bacsányi javára dőlt el, de állását azért nem tarthatta meg sokáig, mert csakhamar egy másik összeütközése támadt, mely ezúttal állásába került.

Szentjóbi Szabó Lászlóhoz írt költői levelét s Szentjóbi válaszát együtt ki akarta adni egy füzetben s czenzura alá adta. A czenzor ekkor egy nyugalmazott katonatiszt, br. Saalhausen Móricz kassai kerületi prodirektor volt, kiről Kazinczy azt jegyzi meg, hogy «inkább illett káplárnak, mint prodirektornak».[91] Ez a költői levél néhány helyét kifogásolta s ezeket a helytartó-

87 «Namentlich aber kein Landesfürst berührt worden sey.» Így nyilatkozik Arankához írt levelében is (1792. ápr. 13-ikán). Ellenségei azt állítják, hogy a fejedelmeket sértette meg ezzel. «Nem gondolják meg, hogy szemtelen árulkodásokkal ők bántanák meg az udvart, azt mondván neki, hogy ő reá van készítve az a kemény vers. Az én feleletem könnyű volna. A ki rühes, vakaródzzék! közmondás.» Toldy kiadása 249-ik lap.

88 Canc. fölt. 1793. július 25. Orsz. lvt.

89 Fraknói. Martinovics és társainak összeesküvése 1880. 168. l. (Az eredeti okiratot nem láthattam az Orsz. levélt.)

90 Canc. fölt. 1793. július 25. Orsz. lvt. «Ich genehmige das Einrathen der Statthalterey, für die es aber gar nicht empfehlend ist, dass selbe dieses Buch so Pag. 56. eine höchst anführerische Passage enthält (A fr.-országi változásokra), zu veräusern und mittelst der Post an die Praenumeranten abzuschicken erlaubte. Franz»

91 Kaz. lev. II. k. 583. l.

tanácshoz szándékozott fölterjeszteni. Bacsányi tiltakozott az ellen s kérte a czenzort, hogy törölje egyszerűen az inkriminált helyeket. A czenzor ezt meg is igérte, mindazáltal mégis fölterjesztette Budára. Ez ellen a többször tapasztalt és érthetetlen bánásmód ellen a czenzorhoz írt erőshangú levélben tiltakozott s egyszersmind kérvényt intézett a nádorhoz, mint ártatlanul üldözött.[92] A megyegyűlés egyhangúlag pártfogásába vette s fölterjesztést tett érdekében a helytartótanácshoz.[93]

A budai czenzor fölterjesztéséből (1793. nov. 12)[94] kitűnik, hogy főleg a papok ellen szóló erős részleteket kifogásolták. Ezek a részletek a vers későbbi kiadásaiból kimaradtak, de kéziratai közt megvannak ilyen czímen: *Bosszús tünődés a vakító szenteskedőkre.* Az érdekes s eddig kiadatlan vers a következő:

Nézd a régi homályra szokott sok gyáva miképen
Üldözi mindazokat, kikről a józan okosság
Élesztő tüze súgárit tündökleni látja!
Nézzed az Ostobaság véres zászlóihoz esküdt
Vak-buzgók mi dühös-törekedve rohannak előnkbe,
Szíveiket vad gyűlölség mérgével itatván
A szeretet szolgái miként gerjesztgetik őket!
Mint fenekednek! mint hányják az ezernyi kelepczét
Újra, hogy a szabad észt szűkebb korlátba rekesztvén,
Népünket levetett alacsony jármokba szorítsák!
Még csak alig jöve fel valamely jeles elme hazánkban,
A közjót kereső bölcs polgár pályamezőben
Még csak alig láttatta magát; mikor íme legottan
Hitvallása felől vetekednek, otromba nevekkel
Illetik és mérges nyelvökkel földig alázván

92 Neque enim ego is sum, — írja kérvényében többek közt — qui debitum patriae meae dicasteriis parendi studium unquam abnegem, aut justam etiam crisim subterfugere, vel plane acceptis a Creatore talentis meis in detrimentum reipublicae, cuius felicitas unicus contentionum mearum scopus est, impie abuti velim. Kérvénye 1793. szept. 19. Orsz. ltár.

93 Erre vonatkozólag írja: Publica haec concivium meorum aestimationis testificatio carior mihi est, profundiusque cordi meo insidet, quam ut tam cito oblivisci possem per quid eam meruerim, qualibusque in futurum conatibus conservare debeam; etiamsi inde ab eo tempore, quo primum Patriae meae calamo servire constitui, firmiter apud me non proposuissem: nihil me unquam scienter scripturum, quod hominem ingenuum, bonumque Reip. civem dixisse dedeceret, aut ultima vitae suae die poenitere oporteret.

94 U. ott.

E fene képmutatók diadalmaskodva lerontják!
Csalfa világ! gonosz álnokság! balsorsa hazámnak!
Oh! s hát hogy még éjjelit is szaggatva s az édes
Nyúgodalom puha karjairól munkára sietve
Életének fonalát váltig rövidíti hazája
Mély álomba merült fiait serkengeti s régi
Durva homályokat oszlatván új tényre deríti
S méltóbb állapotunk útját mutogatja — tehát illy
Fáradozásaiért ez légyen-e végre jutalma? . . .
Ti boldogságunk dühös ellenségi! sötétség
Szemtelenül csevegő vad terjesztői! mikor lesz
S lesz-e gonosz szándéktoknak valahára határja?
Ó te, világok szent Fejedelme! Te mindenek atyja
S gondviselő Bírája! ki por testébe lehellvén
Lelked szikráját, szabadon formáltad az embert!
Meddig, meddig nézheted el, hogy dúlja hazánkat
E nevedet gonoszúl káromló czimbora? meddig
Késik még méltó haragodnak mennyköve? Fordítsd,
Ah, fordítsd le reánk szemeid végetlen Igazság
Már valahára s kevély ellenséginket alázd le!

Bacsányi védekezése hasztalan volt, hivatalából elbocsátották s felügyelet alá helyezték, mint olyant, a ki «lázadó versei miatt» («propter seditiosos versus») már előbb is megrovatott s még sem hajlandó észre térni.[95]

Bacsányi Pestre ment és ismét folyamodást intézett a nádorhoz, melyben közbenjárását kérte a szigorú ítélet megváltoztatására (Pesten kelt kérvény 1794. márczius 1.), de kérését a helytartótanács támogatása ellenére elvetették.

Bacsányinak Kassáról való távoztával megszűnt a kassai magyar társaság, megszűnt a Magyar Museum is, vagy mint Pápay Sámuel mondja: «Museumunknak ajtaja, mintegy négy esztendei nyitva állása után, egészen bekilincseltetett»[96] — bizony nagy kárára irodalmunknak!

95 Hinc eundem B. a suo, quod penes Cameralem Administrationem Cassoviensem gerit, cancellistatus officio amovendum resolvisse, eo addito, ut actionibus ipsius vigili oculo intendatur, ac eatenus concernenti iurisdictioni vigilantia injungatur. (Pálffy Károly gróf kanczellár). Canc. leirat 1793. decz. 28. Orsz. levéltár.

96 A magy. Literatura Esmérete. 1808. (Magy. Minerva IV. k. 416. l.

BACSÁNYI JÁNOS.

(Kininger rajza Ernst Lajos birtokában.)

III.

Bacsányi a legműveltebb magyar írók egyike. A latin, német és franczia nyelv tökéletes tudása három hatalmas szellemi kincstár ajtaját nyitja föl előtte.[1] Rendkívül sokat olvas és sokfélét Horatius verseitől kezdve a franczia politikai röpiratokig. Hosszú jegyzéket állíthatnék össze a világirodalom kitünőségeinek, költőknek és tudósoknak neveiből, melyek munkáiban és irataiban számtalanszor előfordulnak. Nemcsak olvas, hanem igen sokat kivonatol is, nagyobb részeket ír ki magának, sőt legtöbbször egész czikkeket másol le (különösen az Allgemeine Zeitungból és a Journal de Francfortból), Schiller és Goethe levelezését pl. egészen leírja. Ezek a másolgatások természetesen igen sok idejét fölemésztették, melyet önálló munkára szánhatott volna. Hogy milyen alaposan és figyelemmel olvasott, arról a tömérdek széljegyzet és javítás tanúskodik könyveiben. Természetesen nem nézhettem át 1121 kötetből álló s a Muzeum könyvei közé beosztott könyvtárát; hanem azért nem egy könyve megfordult a kezemben s mindegyikben sok jegyzést találtam. Ezek többnyire nem nagy fontosságuak, inkább futó benyomások és sokszor személyeskedő maliczia eredményei (különösen a magyar könyvekben). De nemcsak jegyzeteket tesz, melyek néha csak egy-egy aláhuzásból, felkiáltó- vagy kérdőjelből állanak, hanem határozottan korrigál, sokszor még az írásjelekre is kiterjedő pontossággal. Érdekes ebből a szempontból Kis János verseinek telejegyzett kötete, melyet Pap Ferencz ismertett részletesen.[2] A különben érdekes jegyzetek értékét az erős elfogultság nagyon leszállítja. Kisfaludy Sándor kérésére átjavítja a Regéket és a Kesergő szerelmet is. Az előbbit nem ismerjük, de az utóbbi legújabban megkerült s most Horánszky Lajos képviselő birtokában van, A könyv czímlap-

1 Angolul nem tud, mint irataiból következtetjük, olaszul sem sokat. Révai szerint «intelligens deinde et Italicae» Planum (1790) 69. l. De ennek alig találjuk valami nyomát.

2 Kis J. versei és Bacsányi. E. Phil. Közl. 1892. 651. Lásd még Zeisel J. B. jegyzetei Kis János költeményeihez. Lőcsei főgymn. ért. 1900—1. Esztegár L. B. jegyzetei a Zrinyászhoz. M. K. Sz. 1903.

jára írta Bacsányi Kisfaludyhoz intézett levelét, melynek kezdetét hasonmásban közöljük.

»Alig remélhetem, — írja mintegy búcsúképen — hogy ezen a világon láthassalak többé, de a míg élek, tisztelni, becsülni foglak, mint hazámnak igaz jó fiát, s nemzetemnek egyik fő diszét halhatatlan poétáját.«

17. KIS JÁNOS ARCZKÉPE.

A levélből látjuk, hogy a javításokat brünni fogságában végezte. Majdnem minden lap tele van helyesírási és stiláris módosításokkal, melyeket néhol hosszasabban is megokol a lap szélére írt kritikai megjegyzéseiben. A javításokat Kisfaludy műveinek 1833-as kiadásában többnyire fel is használta. A rendkívül érdekes és értékes irodalmi ereklye részletes ismertetését és méltatását Horánszkytól várjuk.

Bacsányi inkább receptiv tehetség, mint produktiv. A milyen tömérdek dolgot olvasott és tudott, épen olyan keveset alkotott önállóan s a mit alkotott, azon sem látszik meg nagy műveltsége. (Különösen későbbi munkáin.) Idézni igen sokat idéz, de ez nem elégséges a szellemi téren való nagy jártassága bizonyítására. A sok idegen hatás nem tudja egészen kicsiszolni, átalakítani gondolkodásmódját s a nélkül hogy eredetiségének ártana, színezni egyéniségét.

Fő jellemző vonása Bacsányi tudományos működésének az *éles kritika* és a *komoly oktatás*, mely nem egyszer fajul nagyképű leczkéztetéssé. Mindkét jellemvonás Bacsányi egyéniségében leli magyarázatát. Bacsányi nemcsak sokat tud, hanem azt is nagyon jól tudja, hogy sokat tud, önérzete erős s ez az önérzet rendkívüli egyenességgel és szókimondással párosul nála. Így egyrészt hivatva érzi magát arra, hogy másokat oktasson, másrészt arra, hogy bíróként lépjen fel másokkal szemben és ítéljen. Ez tette bölcselő és tanító költővé, ez tette értekezővé és kritikussá. Az erős kritizáló hajlam különösen jellemzi kezdettől fogva. A Museum korában már őszinte kritikát mond a beküldött dolgozatokról, így pl. Horváth Ádám verseiről, megróván bennük «az egy versből másikba való átcsapást», meg a sok jegyzetet és idézetet.[3] Földi verseiről is mond rövid itéletet.[4] Valószínű, hogy másoknak is írt ilyen kritikai leveleket. Kisfaludy Sándort, kit a legnagyobb magyar költőnek tart, valamint kedves Ányosát is megbírálja. Jellemző erős kritizáló szellemére, hogy sokszor a hozzá intézett leveleknek helyesírási hibáit javítgatja.

Önmagával szemben nem kevésbbé szigorú kritikus; kéziratait át meg át javítja s többször írja le, sőt mások ítéletét is kikéri, így Arankáét[5], Virágét. «Ne kedvezz nékem teljességgel — írja Virágnak[6] — tetőled nem dicséretet, hanem krisist, — kemény krisist kivánok.»

*

3 Kaz. Lev. 1. k. 289. l.
4 Kaz. Lev. 1. k. 263. l.
5 Toldy kiad. 238. l.
6 Toldy kiad. 260. l.

Első és legkiválóbb értekező dolgozata *A fordításról* czímű, melyet a Bécsi Magyar Musába irt (1787)[7] s újra kiadott a Magyar Museumban (1788)[8]. Értekezésének bevezetésében, mely maga is kerek kis értekezés, visszapillant szellemi életünkre, azután a nyelv művelésének fontosságáról szólván, a fordításra tér át. A fordítás nem könnyű dolog, «a fordítónak, bár nem annyi értelemmel is, legalább annyi jó izléssel kell bírnia, valamint a munka szerzőjének». A szerző szabadon alkot, a fordító

18. KISFALUDY SÁNDOR ARCZKÉPE.

kötve van s a «könyvszerzőt épen úgy kell néki ezen az idegen nyelven beszéltetni, a miként beszél vala, ha maga benne írt volna».

A mondottakból arra az eredményre jut, hogy «ha tehát az iró az első rendű nagy elmék közül való, nagy igazságtalanság lenne fordítójának legalább utána az első helyet nem engedni».

7 Szeptember 5., 8., 12-iki számok (559—577. l.

8 I. negyed 6—19 »a szükséges változtatásokkal«. Ezek valószínűleg helykimélés czéljából történtek, mert csak rövidítésekből állanak. Toldy az első, teljes kiadást közli (T. kiad. 113—127) s helyesen, mert bővebb és érdekesebb. Én is ezt használom ismertetésemben.

Itt Bacsányi buzgalmának hevében túloz, mikor a fordítót majdnem a szerző mellé emeli, az azonban igen helyes megjegyzés, hogy a fordító izlésének meg kell közelítenie a szerző izlését. Bevezetését avval fejezi be, hogy a fordítás nehéz és fontos dolog lévén, szükséges, hogy bizonyos szabályokhoz alkalmazkodjék. Ebben az értekezésében tehát néhány szabályt fog adni *Gatterer*, göttingai tanár, nyomán. «Tanácslások ezek inkább, — úgymond — mint törvények: javaslások oly hazafiakhoz, kik velem együtt a nemzetnek hasznát keresvén, hazájok magyarinak kedvekért hasznos könyveket anyanyelvünkre fordítgatnak.» — Az értekezés első részét a «közönséges, második részét a különös reguláék» teszik. *A közönséges regulák* általános szabályai a fordításnak: a fordítónak tudnia kell a saját anyanyelvét és azt, a melyből fordít; értenie kell, a mit fordít; ízlésének kell lenni; az író eredetiségét is fel kell tüntetnie fordításában; «tulajdonképen csak magához hasonlót kell az

A' BÉTSI

MAGYAR MUSÁNAK

HARMADIK ESZTENDEJE.

1789.

Iratott *Esztelneki Szatsvay Sándor* által — és Nyomtattatik a' 2. Magyar Haza' költségével.

19. A «BÉCSI MAGYAR MUSA» CZÍMLAPJA.

embernek fordítani» — ez különösen helyes és figyelemre méltó megjegyzés; — a régi írók fordításában a legjobb kiadásokat kell használni a fordítónak; végre szabatosan kell fordítania, úgyhogy a fordítás az eredetinek «hív és igaz mása» legyen. Ezután következnek a *különös regulák*, melyekről bővebben szól. Legelőször ismét a szabatosságot, hűséget emeli ki, aztán a gondolatárnyalatokra tér át. «Vagyon minden gondolatnak tulajdon színe, tulajdon árnyékozatja (Schattierung) és tulajdon érdeme», ezeket is vissza kell tükröznie a fordításnak megfelelő, vagy legalább hasonló kifejezésekkel. «Idegen szókat, melyek nálunk polgári jussal még meg nem ajándékoztattak», kerülni kell, «nem lehet mindazonáltal a fordítónak vétekül tulajdonítani, ha az eredetírásban található *új dolgokat és gondolatokat új szókkal fejezi ki*. Ez korántsem rontja, söt *gazdagítja* nyelvünket. De a nyelvnek mívelésében különös gondos vigyázással kell lennünk. «Némelyek nem újítanak így, hanem deák szókkal rakják meg írásaikat, mivel azt hiszik, hogy máskép‌ meg sem értenék őket, sőt elég vakmerők azt állítani, hogy nyelvünk nem alkalmas «a jelesebb tudományokra.» Szól ezután a lefordíthatatlan «szóejtésekről» (soloecismusokról), a barbarizmusokról, megemlítvén itt, hogy *szabad más művelt nyelvből kölcsönöznünk, csak ne ellenkezzék a kölcsönzés a nyelv szellemével;* dicsérendő példaként említi e tekintetben Báróczy és Bessenyei fordításait. Megemlíti ezután a művelt nyelveket a fordítás szempontjából s kiemeli, hogy milyen nehéz ezeknek fordítása magyar nyelvre, mely velük semmiféle rokonságban sincs. Szól a nyelvszépségekről, melyekhez a fordításban legalább megközelítőleg híveknek kell maradnunk, s ha nem lehet nekik megfelelő szépségeket találnunk, legalább hasonlókat kell keresnünk. Mint kiváló és jellemző nyelvszépségeket, a közmondásokat említi. Szól még a «kerekbeszédek» (periodusok) fordításáról s végül egy igen csattanós igazságot mond ki, hogy t. i. «a *nyelvnek külömbsége, az értelmesség, és jó hangozat* az egyedül, a mi fordítónak szabadságot adhat a változtatásra». Rövid

befejezés kerekíti ki az egészet. Itt kissé leczkéző hangon beszél, söt erősebb húrt is penget: «Vannak olyanok, kik

Inkább a Regék utánn a Dalok is. Vedd
jó néven és ollyan szívességgel fáradságo-
mat, a' millyennel én tettem!
L' sok repetitiót látván, meg ne ütköz-
zél rajta. Beteges állapotban, fogságom-
ban, és különbféle időkben írogatván jegy-
zéseimet, nem figyelmezhettem arra, mit jegy-
zettem-meg már más *, mit nem. —
Isten veled! ** Én, egynéhány nap múlva,

KESERGŐ SZERELEM.

feleségemmel együtt, Lintz' városába me-
gyek vissza. Ott vagyon lakóhelyem, mara-
dásom. Beteg vagyok; és Isten tudgya meddig
élek. Alig reménylhetem, hogy ezenn a' Világon
láthassalak többé; de a míg élek, tisztelni
betsűlni, 's szeretni foglak, mint Hazánnak
éppen jó fiját, 's Nemzetemnek egygyik fő-
díszét, halhatatlan Poétáját. Hidgyük,
édes jó földim, kedves jó barátom! hidgyük
erős hittel, reménységgel, hogy majd amá jobb
Világban meglátjuk egymást, 's kitűrött földi
bajainkról bőven, szabadon beszéllgethetünk!
Vigasztald ezzel magadat, ha majd ha-
lálomnak hírét hallod, és az édesen nyúgvó
földön bujdosó Magyar Költőnek [illegible]

20. BACSÁNYI LEVELE A «HIMFY SZERELMEI»-BEN.
(Horánszky Lajos tulajdonában.)

szájokat magyarúl csak tátani se tudják jól, mégis könyveket, még pedig a mi nagyobb boszúság, versekben fordítanak. Ezeket a szemteleneket korbácscsal kell Parnassus alól elverni,

hogy annak lakósit ordításaikkal ne háborgassák.» Ez már egészen a későbbi értekezések nyersesége. Bacsányi ezt az értekezését Gatterer után irta. Gatterer e munkáját nem sikerült megtalálnom. Toldy sem ismerte, sem Bayer Ferencz, ki eddig a legbővebb tanulmányt irta Bacsányiról. De ha nem ismerjük is az eredetit, láthatjuk, hogy Bacsányi értekezése nem fordítása Gattererének, hanem átdolgozása. A fordítás elvei Gattereréi, hanem a példák a magyar irodalomból, a kitérések és közbevetett fejtegetések Bacsányi tollából erednek. — Értekezésében a *hű fordítás* mellett kardoskodik. Erre a felfogásra szükség is volt, mert addig a fordítók korlátlan szabadságot élveztek s rendesen átdolgoztak inkább mint fordítottak, a mi pedig, különösen a műfordításban elég hiba volt. A műfordításról külön nem szól, de az is bele van értve tanulmányába. A műfordításbeli szigorú alaki hűséget nem követeli. Erre mutat megjegyzése, hogy jobban szerette volna, ha Horváth Ádám Vergiliust négyes versek helyett kétsarkúakban fordította volna. Az eredeti formát jobban szeretné ugyan, de a magyar forma ellen sem tesz kifogást.[9] Azután Ossziánt prózában fordítja s azt mondja, hogy a fordításról adott szabályai szerint járt el.[10] Nagy figyelmet fordít a magyar nyelvre is és ez nagy érdeme. Szerinte a szerzőt úgy kell beszéltetnie magyarúl a fordítónak «a miként beszél vala, ha maga benne írt volna». Egészen más tehát a felfogása mint Kazinczynak, ki az idegen írónak és nyelvnek eredeti sajátságait minden tekintetben át akarja vinni a magyar nyelvbe s nem átallja ennek kedvéért a magyar nyelv szellemét feláldozni. Bacsányi óva int az idegenszerűségektől s az újításokkal szemben is tartózkodó állást foglal el s csak azokat engedi meg, melyek nem ellenkeznek nyelvünk szerkezetével. Kazinczy a «minden nyelvek ideálját» emlegeti, Bacsányi féltékenyen őrzi a romlatlan magyar nyelvet. E tartózkodása később engesztelhetetlen haraggá fokozódik a merész nyelvújítók ellen.

9 Toldy kiad. 117. l.
10 Toldy kiad. 141. l.

— Mindenesetre nagy érdeme Bacsányinak, hogy a fordítások e korában megírta a fordítás elméletét s igazán megszívlelendő szabályokat adott az e téren buzgólkodóknak, és érdeme, hogy nyelvünk életrevalóságát s művelésének fontosságát oly hathatós szavakkal védte a latin nyelvvel szemben.

Bacsányi értekezése üdvös mozgalmat idézett elő az írók között a fordítás ügyében. Sokan helyeselték szabályait, sokan más véleményben voltak.

Horváth Ádám a Magyar Músa 1787. november 21-iki számában reflektál Bacsányi czikkére, de csak személyes okból, az ő Vergilius-fordítását illető megjegyzésére. A szabályokkal, melyek neki már későn jöttek, nem foglalkozik. Péczeli József 1789-ben a Mindenes Gyüjtemény I. negyedében «A fordítás mesterségéről» czímű czikkében D'Alembert nyomán szabja meg a fordítás szabályait s a fordítóknak a legnagyobb szabadságot engedi. «Nem érhetünk mi arra — úgymond — hogy a görög, deák, ánglus, franczia, német jó munkákat végtől végig leforgassuk. Húzzuk ki tehát azoknak velejüket vagy essentiájokat, s a mi legfelségesebb bennek, azzal gazdagítsuk litteraturánkat.» Látjuk, hogy homlokegyenest ellenkezik Bacsányi felfogásával. Nevét nem említi s nyiltan nem polemizál vele, csak czéloz rá a következőkben: «Vagynak némelyek, a kik más törvényeket szabnak a fordítóknak s azokat úgy megkötözik, hogy nem szabad nékik a rosszat is jobbítani, az éktelen helyeket szépíteni, hanem a haszontalan szószaporításokat, a jó izléssel ellenkező gondolatokat tartoznak szórúl szóra által tenni.» Rájnis József Magyar Virgiliusának «Toldalékában» (1789) nyiltan bírálja Bacsányi dolgozatát s ugyanabba a hibába esik, mint Péczeli; t. i. a fordítást összetéveszti az átdolgozással, sőt követéssel is. Szerinte Vergilius Homerosnak és Theokritosnak fordítója! Erről különben alább bőven szólok. Kreskay Imre a Magyar Museum II. kötetében (Kreskay Imre a Magyar Museum íróihoz)

21. RÁJNIS JÓZSEF NÉVALÁÍRÁSA.

dicséri Bacsányi reguláit és tökéleteseknek mondja, csak ott «szorosabbacskák» szerinte, «a hol a verseknek magyarázatját ik». Ő a magyar verselés lényegének a rímet tartja s így ha magyarra fordítunk verses művet, rímes versben kell fordítanunk. — Bacsányi nem szól sehol a versalakról, Kreskay talán azon szavait értette a versalakra, hogy azt, a mi az eredetiben van «hacsak lehetséges, ugyanazon renddel» kell kifejeznie a fordítónak. Különös, hogy Bacsányi figyelmen kívűl hagyja ezt a kérdést Kreskay czikkéhez irt jegyzetében, melyben újra röviden körvonalozza elveit a fordításról (88. l.)[11].

Ime látjuk, hogy Bacsányi mennyire fölötte áll kortársainak a fordítás lényegének felfogásában. Álláspontja helyes és megegyezik mai álláspontunkkal. Nagy köszönettel tartozunk neki, hogy elméleti fejtegetéseivel vitát keltett és megindította a mozgalmat, mely a fordítás, különösen a műfordítás elveinek tisztázására vezetett.

*

Második értekezése a Magyar Museumhoz írt *Bevezetése*, melynek történetét már életrajzában láttuk.[12]

Visszapillantván szellemi életünkre, keresi az okokat, melyek megakadályozták fejlődésünket s nem engedték, hogy többet áldozhassunk a múzsáknak. Ezek az okok a háborúk, az önvédelmi és belharczok, a vallási küzdelmek s a latin nyelv uralma. Most röviden szól a renaissanceról az egyes nemzetek irodalmáról, s a szellemi fejlődés fő mozgatóiról, a tudós társaságokról. Mi «a poezisban már jó tova mentünk», sőt a tudomány terén is mutathatunk föl reményre jogosító munkákat. Csoda, hogy mostoha viszonyaink ellenére ennyire is jutottunk. Máshol pártolják az irodalmat, nálunk nem. Mégis haladunk, de tökéletesek még nem vagyunk. Ezért kellene egy tudós társaság,

[11] A fordítás, különösen a műfordítás elméletének további fejlődését illetőleg Radó Antalnak «A magyar műfordítás története» cz. tanulmányára (Budapest 1883) és Heinrich Gusztávnak «A műfordítás elméletéhez» cz. székfoglalójára (A Kisf. T. Évlapjai 1883—1884) utalok.

[12] Magyar Museum I. 1788—89. III. XXIV. l. (névtelenül) és Toldy kiad. 128—138. l.

mely vezérelné irodalmunkat. Szükség volna továbbá egy magyar nyelvkönyvre, mely a magyar nyelv szavait és szólásmódjait magában foglalná, hogy ne kellene idegen, vagy rossz új szókkal segíteni magunkon. Ezeken a hiányokon akar ideiglenesen segíteni a Magyar Museum. Itt szól röviden folyóiratuk programmjáról és nevéről. Azért adták neki a tágabb Museum elnevezést, mert nemcsak szépirodalmi, hanem tudományos dolgozatokat is akarnak benne közölni.

Látjuk, hogy a czikk három részből áll: az első rész pillantás multunk szellemi életére, a második a külföld szellemi életére s a harmadik jelenünk képe.

A deák nyelv káros hatására ebben a dolgozatában is kiterjeszkedik. Látszik, hogy fontosnak tartja s ebben igazat adhatunk neki, mert a latin nyelv többet ártott nemzeti művelődésünknek, mint minden háború. Kevéssé érdekes és értékes az a részlet, melyben a külföld négy nagy nemzetének irodalmáról szól. Csak nagy neveket sorol el minden tanulság nélkül, úgy hogy conclusiója erőszakolt, mikor így szól: «Így mentek tehát szomszéd nemzeteink arra a magasságra, a holott most őket tündökleni látjuk.» A fejlődést kellett volna röviden bemutatnia, de ezt nem tette. A mit íróink önzetlen munkálkodásáról mond, szép és igaz. A tudós társaság eszméjét, melyet Bessenyei fölvetett, melegen védi. A magyar szótárnak eszméje is jeles. Ezt különben már Földi is érintette a magyar verselésről szóló értekezésében.[13] Valóban ismernünk kell a nyelvanyagot, melyből alkotni akarunk. Bacsányi nyelvünket létező anyaggal akarja felfrissíteni s nem szereti a mesterséges újítást. Úgy látszik, arra számít, hogy a tájszavak legalább részben általánosakká lesznek s irodalmi nyelvünket gyarapítják. Kerek kis mű ez, melyet a meggyőződés, nemes törekvés és lelkesedés hangja tesz vonzóvá. Szép zászlóbontás volt s a siker nem is maradt el.

*

[13] M. Músa, 1787.

Ugyancsak a Museum első negyedében jelent meg *Ányos Pálról* czímű rövid ismertetése (62—72 l.), mely az ifjan elhunyt költő emlékét ujítja fel. Nem értekezés ez, hanem csak nehány megjegyzés, melyekkel az Ányos verseiből közölt mutatványokat kiséri. Az elején keserűen szól a részvétlenségről: «Elfelejtve nyugoszik szegény a földnek gyomrában, mintha soha közöttünk sem lett volna!» Ez a részvétlenség pedig nagy kárára van irodalmunknak, mert így sok becses szellemi termék veszendőbe megy, sokan pedig elkedvetlenednek íróink közül, hiszen hazájuk tetszése, elismerése az egyetlen jutalmuk, s ezt sem nyerhetik el. Igen helyén volt ez a kis feddés akkor s tán nem is tévesztette el hatását.

22. ÁNYOS PÁL NÉVALÁÍRÁSA.

Ányos verseléséről is szól néhány szót s kiemeli, hogy többnyire «két sorú végezetes versben» írt és ezt helyesen tette, mert ez a forma költőibb, mint az egyrímű négy soros szakok. «A hallás legkényesebb érzékenysége az embernek. Az egyforma hangoknak mértékletes egyeztetése kedves nékie; valaminthogy ellenben azoknak erőltetett többszörezése únalmát okozza.» Látjuk, hogy a francziás iskola álláspontját fogadja el ebben a tekintetben. Lehet, hogy még Orczy Lőrincz hatott rá, kinél nevelősködött, de mindenesetre ezt javasolta a saját izlése is. Különben hozzáteszi, hogy a négyes verset se tartja azért megvetendőnek és valóban költeményei közt egyképen találunk páros és négyes alexandrinusokat, sőt négyest többet. — Ányosnak három költeményét mutatja be, *Az isteni gondviselés* czíműt, «melyből nyilván meglátszik mégis, hogy Ányos született valóságos derék poéta», egy levéltöredékét s híres elégiáját (Egy boldogtalannak panaszi a halvány holdnál), melyet különösen magasztal. Végül Ányos összes verseinek kiadását igéri és kéri a gyűjtésben honfitársainak támogatását.

Erről a kis dolgozatról nincs sok mondani valóm. Minden esetre érdeme Bacsányinak, hogy Ányosban felismerte a tehetséges költőt s oly buzgón iparkodott őt megismertetni a közönséggel, emlékét megőrizni. Tudta, hogy irodalmunk felújulásának korát éli, tudta, hogy ilyenkor minden nemes törekvés elismerésre méltó, ilyenkor nem szabad a csendben dolgozó, szerény munkásokról sem elfeledkezni, tudta, hogy ha Ányost méltatja s munkáit megőrzi az elfeledtetéstől, csak érdemet jutalmaz s ezzel másokat is tettre buzdít.

*

Nagy érdeme Bacsányinak *Osszián fordítása* és ismertetése is. Az első részlet (Osszián utolsó éneke) szintén a Magyar Museum első negyedében jelent meg (38—50. l.)[14] egy br. Orczy Lőrinczhez intézett levél kiséretében, mely rövid bevezetés a fordított részlethez. «Csak ezen kis darabból is kitetszik valamennyire — úgymond — hogy érdemes Osszián a fordításra, s azon nagy tiszteletre, melylyel Európa költeményeihez viseltetik.» Ezután Ossziánnak rövid és jó jellemzését adja talán valamelyik külföldi forrás után (szavai idézőjelben vannak) s maga is tesz hozzá valamit. Itt mondja azt is, a mit már fönnebb említettem, hogy a fordítás szabályai szerint járt el. Azt is megmondja, hogy miért ajánlotta Orczynak ezt az első kisérletet. Azért tette, hogy tiszteletét és hálháját nyilvánítsa egykori jóltevője iránt: «én aki, ha mi olyas van már, vagy idővel lehet bennem, a mi hazámnak hasznára szolgálhat, többnyire Nagyságod több mint édesatyai gondoskodásának, s szives serkengetéseinek köszönöm, és a ki Alpin szavaiban tulajdon érzéseimet oly igazán kifejezve találom.»

Alpin t. i. Ossziánt, a megaggott bárdot, énekével gyönyörködteti s dicsőíti, mint harczost és énekest. A Museum harmadik negyedében ismét közöl egy kis részletet Ossziánból (Oskár halála) (197—200), még pedig hexameterben fordítva. «Talán

14 Toldy kiad. 140—148. l.

legjobb volna — úgymond — az egész Ossziánt ilynemű versben fordítani.» Ezt a nézetét azonban megváltoztatta, mert saját példányában a következő széljegyzetet tette utána: «Balvélekedés volt az s nemsokára megesmértem, mely igen csalatkoztam.[15] — Említi, hogy prosodiai fejtegetéseket is akart adni ebben a negyedben, de értésére esvén, hogy más két tudós is foglalkozik ezzel, elállott szándékától, csak azt jelenti ki, hogy a *h*-t mássalhangzónak tartja és nem hehezetnek. — A harmadik mutatvány a Museum II. kötetének (1792) harmadik negyedében jelent meg (Kárthon) nehány felvilágosító jegyzettel (279—303 l.). Még egy részletet hozott az Erdélyi Muzeum (v. f. 1816. 91—99 l.).[16] Ezt Kazinczy közölte Bacsányinak Virág Benedekhez írt leveléből kivéve, «minden változtatás nélkűl»,[17] Bacsányi rövid életrajzával. Ez *Az iniszthónai háború* czímű ének Herder-féle szabad iambikus sorokban fordítva. Ezt még 1798-ban fordította Kazinczy szerint.

Bacsányi nagy kedvvel és lelkesedéssel fordította Ossziánt. Fordítása többféle kiadás után készült, de eleinte főleg németből fordított Harold kiadása után.[18] Fábián Gábor szerint már 1785-ben elkezdte fordítani.[19] Fordításainak további sorsáról, bár anticipatió, itt számolok be.

1802. jun. 16-ikán ezt írja Kazinczynak:[20] «A mi engemet magamat illet: könnyen megtörténhetik, hogy én, a míg élek, semmit sem adok ki nyomtatásban. Tudhatja az úr, hogy én a celebritást soha sem kerestem; annyival kevésbbé vagyok tehát most barátja. Osziánt azonban el akarom készíteni, akármikor adassék ki azután, habár nékem a porom sem volna fenn.» Ezután a különböző Osszián-kiadásokról szól,[21] melyek mind birtokában vannak.

15 Vasárnapi Újság 1869. 703.

16 Toldy kiad. 164—171. l.

17 Erre B. a N. Muzeumban lévő saját példányába azt írja, hogy: «hazugság!» és tényleg sok helyet kiigazít, melyeket úgy látszik Kazinczy megváltoztatott.

18 Die Gedichte Ossians. Mannheim. 1782.)

19 F. G. Osszián énekei. I. XVI. 1.

20 Toldy kiad. 260. l.

21 A N. Muzeum könyvtárában tényleg megvannak.

Virág 1802 nov. 12-ikén ezt írja Kazinczynak: «Bécsben létemkor Bacsányinál láttam egy árkuson Inisthona, egy másikon Szelma, a harmadikon Darthula, a negyediken Komála és így tovább, minden éneknek a neve: — ezek és többek nála az asztalon, széken hevertek; hogy látnám tudniillik. Az Iniszthónai háborút, a melyet elvégzett, neked küldöm.»[22]

23. MACPHERSON ARCZKÉPE.

Párisban is folytatta az Ossziánnal való foglalkozást, mint ez könyvkereskedő barátjának, Blanchardnak leveléből kitűnik, melyben ezt mondja: «Je vous avais vu constamment occupé de vos études favorites de votre Ossian».[23] Érdekes, hogy neje Osszián travesztálására gondolt. «Ha több élcz volna benned, mint értelem — írja neki — Ossziánodat travesztálnod kellene.

[22] Kaz. levelei II. k. 506. l.
[23] Akad. kézirat.

Blumauer is bizonyára épen olyan jól tudta volna az Aeneist fordítani, mint travesztálni«, de inkább travesztált, mert ismerte korát.[24] A komoly Bacsányi azonban azt válaszolja, hogy a travesztia ellenszenves előtte s a nagy talentumokhoz méltatlan, Schiller is elitélte.[25]

Vajjon folytatta-e fordítását ezután is, nem tudjuk. Hagyatékában csak az «Iniszthóni háború» és a «Szelmai dalok» töredékes fordításait találtam.

Úgy látszik, abbahagyta egészen. Tán szerencsétlen körülményei okozták, habár ez nem valószínű, hiszen Linzben folytonosan foglalkozott irodalommal; különös és megmagyarázhatlan dolog volna tehát, hogy épen Ossziánt tette volna félre, melyen majdnem három évtizeden át dolgozott. Valószínűbb, hogy az kedvetlenítette el, hogy Kazinczy 1815-ben megjelent Osszián-fordításával elébe vágott.

Sőt van egy másik föltevésem is, melyet Bacsányinak egy jegyzetére alapítok, melyet Kazinczy Ossziánjába írt. (E példány, mely Bacsányi tulajdona volt, a Nemzeti Muzeum könyvtárában Opp. 357. jegy alatt található.) Ugyanis oda, hol Kazinczy a bevezetésben az Osszián-Macpherson vitáról szól, ez van beleírva: «és utoljára is csak az sült ki, hogy Macpherson uramé voltak e költemények». Nem lehetetlen, hogy Bacsányi e nagy vita után arról győződött meg, hogy Macpherson írta az Osszián-költeményeket és ez vette el kedvét a további munkától, miután illusiói szétfoszlottak. Bárhogyan találgatják is ezt a dolgot, mindig különösnek kell tartanunk. De ha nem fordította is le az egészet, mégis nagy érdemet szerzett magának azzal, hogy ő volt a legelső, ki Ossziánt Magyarországon ismertette s a külföldi nagy Osszián-mozgalomnak hazánkba is utat nyitott.[26]

Magasztalásai és mutatványai felköltötték az érdeklődést e

24 Lev. férjéhez 1816 május 26. U. ott.

25 Lev. nejéhez 1816 jun. 1—2. U. ott.

26 Az európai Osszián-mozgalomról és ennek keretében a magyarról is világos képet nyujt Heinrich Gusztáv kitűnő kis monographiája: Osszián. 1903.

szép költemények iránt s közönségünk megismerte Ossziánt. De nemcsak a közönség figyelme fordult felé, hanem az íróké is, kik szintén belemélyedtek Osszián «ködös, homályos énekeibe» s fordítani kezdték. 1790-ben az Orpheus februárusi füzetében id. Ráday Gedeon, már mint 77 éves agg, fordít egy részletet prózában (Eviralla). Bároczi is tervezte fordítását,[27] sőt Kisfaludy Sándor is gondolt rá. «Noha fordítani nem szeretek — írja Ruszek apáthoz 1816 április 14-ikén — Ossziánt magyarra tenni mégis mindig nagyon kedvem volt, csak a békességes tűrés hibázott.»[28] Döbrentey tényleg fordított egy részletet[29] 1815-ben Kazinczy kiadja Ossziánnak minden énekeit prózában.[30] 1833-ban pedig Fábián Gábor adja ki Osszián énekeit «az eredeti gael mértékben». — Osszián hatása igen észrevehető volt költészetünkön ebben az időben, úgy hogy Kisfaludy Károly ki is gúnyolja az «ossziánistákat» (Hős Fercsi, Andor és Juczi, Ossziánisták).

Bacsányi prózai és verses fordításai igen szépek. Nyelve költői, jellemző és színes, mely gyönyörűen adja vissza az Osszián-énekek borongó fenségét, elegikus hangulatait és zordon erejét. Igazán a gondolatokhoz simuló nyelv, mely épen ezért kifejező és hatásos. Fordításai mély költői lélekről tanuskodnak, mely megértette egészen az ossziáni költeményeket, mely beléjük tudott merülni. Fordítása van olyan mint Kazinczyé, ki pedig több mint két évtized mulva fordítja s így már fejlettebb nyelv áll rendelkezésére. Nem tettem tüzetes tanulmány tárgyává a két fordítást, de csak némi összehasonlítás után is úgy láttam, hogy körülbelül egy szinvonalon állanak. Néha egyik jobb, kifejezőbb, máskor a másik s legtöbbször egyformán szépek, azért Bacsányi tollát csak a Kazinczy iránt való elfogultság vezette, mikor ezt írta a Kazinczy fönnebb említett Osszián-kiadásának első lapjára:

27 Kaz. Lev. I. k. 239. l.

28 Kaz. Fer. Eredeti munkái. 1842. Levelek 2. k. 226. l.

29 Szinnyei. Magyar írók I. k. 1038.

30 Szépliteratúrai munkái VI. VII. köt.

«Ces traits nobles, hardis, sublimes tour à tour
Sous un pinceau grossier s'effacent sans retour.
Malheureux! en touchant à l'oeuvre du génie,
Il ne traduit pas, mais il le calomnie!»

Verses fordítása az «Iniszthónia háború» szintén kiállja a versenyt Fábiánnak 1833-ban, tehát 35 évvel később készült fordításával.

*

A *Museum* második negyedében jelent meg Bacsányinak «*Bessenyei Györgyről és annak munkáiról*» cz. ismertetése.[31] Tartalma röviden a következő.

Irodalmunk felújulását és nemzeti nyelvünk felkarolását néhány embernek köszönhetjük. Gr. Haller László és Faludi úttörői voltak ezeknek, de követőkre még nem találtak. Az elmult évtized elején lépnek fel: *Bessenyei*, *gr. Teleki Ádám*, a Cid fordítója, *Báróczi* és a többiek, utánuk csakhamar a klasszikus verselés meghonosítói, kik megmutatták, «hogy a magyar nyelv a verselésnek ezen új mértékre vett módjában, kivált a hatos versben (hexameterben) a deáknak méltóságához minden európai élő nyelvek közül legközelebb járul«. E kis visszapillantás után Bessenyeiről szól. Neki s társainak meg kell adnunk az őket megillető elismerést, «hogy jövendő onokáink is láthassák, hogy nem voltunk érzéketlenek polgártársainknak érdemeikhez, és tudhassák egyszersmind azt is, kiknek hamvaikat kellessék leginkább áldaniok azért, hogy ők is II. Andrásnak, Nagy Lajosnak, és a Hunyadiaknak nyelvén beszélhetnek». Bessenyei belátta a nemzeti nyelv művelésének fontosságát; s azért írásaival annak megkedveltetésére akarta bírni a magyarokat. Tudta, hogy akadályokkal fog találkozni s ezt ki is mondta, de nem törődött vele és megelégedett kevesek tetszésével.

Ezután Bessenyei munkáinak rövid ismertetése következik. Bacsányi megemlíti, hogy leginkább Bessenyei honosította meg

[31] M. M. 1. k. 1788—89. 106—133. l. Toldy kiad. 172—181. l.

a francziák példájára a «két sorú verset», kiemeli Lucanus-fordítását, megemlíti továbbá, hogy Bessenyei kritikát mondott írótársainak munkáiról és ezt helyesen tette, mert így van ez minden nemzetnél. Kritikának kell lenni. «Több szem többet lát; s azért is a kimutatott s megbizonyított hibának megesmérése s jobbítása soha sem válik a szerzőnek kisebbségére; a felfútt magameghíttség pedig mindenkor.» Klopstock és Voltaire példáira hivatkozik itt, mint a kik szintén hallgattak a kritikára. De a kíméletlen kritikát nem tartja helyesnek s ezért rosszalja Bessenyei eljárását, hogy Kónyit nevetségessé tette Philosophusában. Bizony Bessenyei erősen kigúnyolja Kónyi János uramat, de ezt meg is érdemli barbár verseiért. Bacsányi itt igen elnéző, pedig később ugyancsak kíméletlenül kritizált ő is.

24. BESSENYEI GYÖRGY NÉVALÁÍRÁSA.

Ezután áttér Bessenyei kéziratban maradt munkáira, melyeket a pálosok kolostorában látott és olvasott (Toldy később fölfödözte ezeket). Megemlíti, hogy a «Tudós társaság» czíműt a czenzura nem engedte kinyomatni. Itt ad vocem czenzura kitér a gondolatszabadság fejtegetésére. A fejedelmeknek is érdekükben áll, hogy népeik felvilágosultak legyenek, mert annál jobban lehet kormányozni őket. «Tudta ezt II. József s felszabadította az igazságnak nyelvét, hogy szavát a királyi székig emelhesse.»

Ez után az aránylag hosszú és oda nem illő kitérés után részleteket mutat be Bessenyei «Hunyadi Mátyás» eposából. Végül kéri a szerzőt, hogy munkáit javítsa át s adja ki, s főleg hagyja ki azokat a helyeket, melyek egyik vagy másik vallást sértenének, mivel «lehetünk jó polgárok, igaz hazafiak, a nélkül, hogy Rómának, Kálvinnak vagy Luthernek ellenségei légyünk».

— Értekezését e szabadelvű gondolattal végzi, mely a költő Zrinyi híres mondására emlékeztet. Bacsányi e dolgozatának is az a czélja, a mi Ányosról írt kis ismertetésének: érdemek elismerése és méltatása. Emlékeztető ez Bessenyeire, ki ekkor már elvonult az irodalom küzdőteréről s csak magának dolgozgatott. A közönség hamar felejt és az új emberek működését látván, sokszor nem emlékezik meg az úttörőkről, a régi munkásokról; nagyon helyes tehát emlékezetét időnkint felfrissíteni s így lehetőleg ébren tartani. Valószínű, hogy az irodalom nyugalomba vonult harczosát is kezdték már elfeledni; s azért kellett Bacsányinak róla szólani és érdemeit kiemelni. És ezeket az érdemeket teljes mértékben felismerte Bacsányi. Neki és társainak tulajdonítja irodalmunk föllendülését, nyelvünk megújulását s így kijelöli helyüket irodalmunkban, a mely helyet aztán irodalomtörténetünk egészen biztosított nekik.

Mint ismeretetés is figyelmet érdemel Bacsányi czikke. Pontos adatokat, könyvczímeket és évszámokat közöl jegyzeteiben s egyáltalában bizonyos rendszerességgel, irodalomtörténeti és bibliographiai módszerrel él, a mit mi már, kik ehhez hozzászoktunk, alig veszünk észre, annyival inkább, mivel még nem tökéletes, de a kort tekintve ez szokatlan és felötlő dolog. Még egy érdeme dolgozatának, hogy a kritikáról is szól benne s nagy fontosságot tulajdonít neki. Azt lehet mondani, hogy mintegy szoktatni akar a kritikához, mikor annak szükséges voltát fejtegeti s az odiumot el akarja róla hárítani. És ez szükséges is volt olyan korban, mely a még szokatlan kritikától idegenkedett. Hogy milyen nehezen szoktunk hozzá a kritikához, azt érdekesen bizonyítja *Kölcsey*, aki még 1833-ban is (!) azt mondja: «Nincs nálunk sem inkább gyűlölt, sem kevésbbé értett szó, mint ez: *kritika.*» (*Bajza:* Kritikai Lapok. II. füz. 3. l.). A kritika e védelmével mintegy útját egyengeti a harmadik negyed toldalékában Rájnis ellen írt polemikus munkájának.

*

A Museum II. kötetében jelent meg nyilt levele: *Nagyméltóságú G. F. M. úrhoz* (Budára, Szt. János hava 20. 1790),[32] *B.* jegy alatt. A szabadelvű Forgách Miklós grófhoz van intézve e szép levél, mely lelkesen védi a magyar nyelvet. «Soha egy egész nemzet idegen nyelven tudományra, közönséges világosságra, s bölcseségre nem juthat. A nemzeti nyelvnek elhagyatásával elhagyattatnak a nemzeti erkölcsök, szokások, a nemzetnek egész tulajdona, megkülömböztető bélyege» — mondja meggyőződéssel és a rómaiakra, meg a frncziákra mutat, kiknek legnagyobb ereje nyelvükben volt. Bárcsak a mi eleink is jobban megbecsülték volna nyelvünket, «ezt az oly kevésség ismert, oly méltatlanul elhagyattatott aranybányát». Itt az ideje, hogy helyrehozzuk őseink mulasztását, olyan fejedelmünk van, a ki alatt ez lehetséges. Azért állítsuk fel a tudós társaságot, mely virágzó nemzeti nyelvű irodalmat teremtsen, így majd az ország területén élő más nemzetiségek is belátják nyelvünk elfogadásának szükségét és hasznát. E munkában Forgáchra nagy szerep vár, ezért intézte hozzá ezt a buzdító levelet. Ez a kis czikk Bacsányi legszebb, legegységesebb alkotásainak egyike, mely legjellemzőbb tanúbizonysága a hazai nyelvért való lángoló buzgólkodásának s melyről Kazinczy is elismeri, hogy «sok jó és helyes tanácsot foglal magában».[33]

*

Még egy értekező, illetőleg ismertető czikke jelent meg a Museum II. kötetének második negyedében B. jegy alatt: «*A védelmeztetett magyar nyelv*» *Báróczitól.*[34]

Erről nincs sok mondanivalónk. Bárócz munkáját ismerteti, melyet a Görög és Kerekes pályázata, illetőleg egy a deák nyelvet védelmező munka íratott meg Calprenède és Marmontel érdemes fordítójával, s melyben, mint czíme is mutatja, a magyar nyelvet védelmezi. Bacsányi, mint Bárócz nagy tisztelője, ki

[32] M. M. II. köt. 2. negy. 159. l. Toldy kiad. 223. l.
[33] K. levele Ráday G.-hoz 1792. febr. 13. K. Lev. II. k. 249. l.
[34] M. M. 1792. 217—229. l. Toldy kiad. 217—224. l.

nézeteiben e tekintetben teljesen osztozott, röviden ismerteti munkáját. Szól a pályázatról, aztán magáról a «Védelmeztetett magyar nyelvről» s bőséges idézetekkel elmondja a tartalmát s végül maga is felemeli szavát a nemzeti nyelv érdekében. «Szomorú tapasztalat — úgymond — hogy tulajdon magunk országában, önnönmagok között a magyar hazafiak között, édes anyai nyelvünknek oly sok ellenségire kell találnunk! Szomorú csalatkozás, hogy majd az egész Európának értelme s példája ellen egyedül mi magyarok nem láttatunk hazánk boldogúlhatásának kútfejét s legbizonyosb eszközét megismérni!» Pedig éppen a mi országunknak van szüksége egységes nemzeti nyelvre, mert sokféle idegen elemből áll. «Csudálkozni fognak majd jobb időben születendő maradékink, miként találhatott ennyi akadályt, ennyi ellenséget egy oly világos igazság, a melyről csak kételkedni is szembe tűnő tudatlanság.» Valóban mi már csak csodálkozni tudunk ezen a küzdelmen és hálával gondolunk vissza azokra, kik szegény, elhanyagolt nyelvünket oly szép és hathatós szavakkal védelmezték a maradiak ellen és szép jövőjének alapját megvetették.

*

Még két dolgozata van Bacsányinak a Museumban. Az egyik id. Ráday Gedeon grófról írt rövid megemlékezése a gróf halálakor Baróti Szabó és Virág gyászversei után.[35] Szép és meleg hangon szól Ráday nagy érdemeiről különösen kiemelve azt, hogy «ő volt hazánk főbb rendű fiai közül legelső, a ki, nemzetünk felserkentésére tárgyazó igyekezetünket megkedvelvén, már ezelőtt 4 esztendővel közinkbe állott; — olyan időben, a mikor sok nagy születésű magyar — szomorú emlékezet! — magyar lenni s magyarul beszélni általlott!»

A másik *Elegyes dolgok* czímet visel[36] és néhány reflexiót tartalmaz az akkori viszonyokra vonatkozólag. A *nevelés* fontosságáról szólván *(Bölcs rendelés)*, óhajtja, hogy a «közön-

35 M. M. 1. k. 4. negy. 400–402. B. jegy alatt.
36 U. ott 414–422. B. jegy alatt.

séges papnevelő házak» (generalia seminaria) újra felállíttatnának. *Vallási türelemre (Vallásbéli türedelem)* int s egy akkori példát hoz fel. A *színházat*, mely «a nyelvnek és erkölcsöknek oskolája», védi és színpártolásra buzdít *(Magyar Teátrom)*. Végül az *újságírásról* szól *(Vélekedés és Javallás)*,

25. GÖRÖG DEMETER ARCZKÉPE.

mely legtöbbet használhat, de legtöbbet árthat is; ezért ne térjenek el az újságírók az igazságtól. Míg sajtószabadság nem lesz, inkább hallgassanak oly dolgokról, melyekről bizonyos tekintetek miatt nem szabad írniok, s valótlanságokat ne híreljenek.

Végül Rájnis ellen írt polemikus tanulmányát ismertetem.

Kőszegi Rájnis József 1789-ben megjelent *Magyar Virgilius*-ának *első* darabjához, a Baróti Szabó ellen írt híres *Sisakos, paizsos, kardos mentő írása* után egy *Toldalékot* függesztett, «melyben a Magyar Virgiliusnak szerzője a kassai Magyar Múzéumról jelesbben pedig az abban foglaltatott fordítás mesterségének reguláiról való itéletét kinyilatkoztatja».[37]

Először szemükre hányja azt a «furcsaságukat», hogy olyan emberrel együtt kezdték pályafutásukat, mint Szabó s epés gúnynyal bírálja Szabónak bevezető versét, melyet a Museumhoz írt. Ezután Milton fordítását rosszalja, melyet szintén Szabó készített, de nemcsak a fordítást, hanem magát az eredetit is, e «szerencsétlen munkát», «melyben néhány szépségek csak úgy ragyognak az irtóztató hibák között, mint egynehány csillagok a sűrű fellegekkel bévont égnek tisztább részein». (7. l.) Szavainak igazságát egy részlet tartalmának elmondásával bizonyítja, mely tényleg bizarr egy kissé. Rájnis természetesen gondoskodik róla, hogy még furcsábbnak tüntesse fel.

Miltont így kivégezvén, áttér arra a «botránkoztató vétekre, mely a Magyar Museumnak első negyedét szennyesíti». Ez Bacsányinak a fordításról szóló értekezése, melynek legnagyobb hibája, hogy nem tünteti föl a fordítás fajtáit. Már pedig tudvalévőleg háromféle a fordítás: *rabi fordítás*, *köz-fordítás* és *jeles fordítás*. Ezt először példabeszéd-formában magyarázza, elmondván, hogy egy német gyereket mint fogad magához egy paraszt, *Rab* Mihály, egy jó módú gazda *Köz*falvy Ferencz s végre egy nemes úr, *Jeles*fi László, s hogy milyen átalakulásokon megy át a gyerek. — Ezután, hogy még világosabbá tegye a dolgot, egy silány latin szövegnek adja háromféle fordítását, melyek közül a «jeles» fordítás nagyon keveset hasonlít az eredetihez. Az eredmény az, hogy a jeles fordító a lehető legnagyobb szabadsággal ültetheti át az idegen munkát. «Ilyen

37 Radó Antal a Mentő-írást és a Toldalékot összezavarja «A magyar műfordítás története 1772—1831». cz. tanulmányában. 1883. (5. l.)

poéta volt *Virgilius*, ki Theokritust, Homérust és több egyéb görög poétákat megtámadván, igaz poétához illő szabadsággal élt a fordításban.» (30. l.) — Ő maga (Rájnis) nem akar jeles fordító lenni, megelégszik a köz-fordítással is, mindazáltal néha «vetekedik» Virgillel. (32. l.).

Bacsányi erre a támadásra egy 59 oldalas védőirattal felelt, mely a Magyar Museum 3. negyedének toldalékaképen jelent meg.[38] Czíme tulajdonképen nincs, a «Milton, s a fordítás mestersége ügyében» czímet Toldy adta neki.

Bevezetőleg ismerteti röviden Rájnis vádjait. Elolvastam őket, úgymond «s mindinkább megerősödtem azon első vélekedésemben, hogy ez a te úgy nevezett *egyenes* itélettételed többnyire nem egyéb, hanem csak társunk ellen törekedő nehéz szívednek, és a dicsőségre kelletinél felettébb vágyakodó elmédnek hirtelenkedve hozott gyümölcse». Ezután Rájnis fenyegetéseit és hatalmaskodó szavait idézve kijelenti, hogy nem fél tőlük. Csak a támadás ellen védekezik s így nincs joga Rájnisnak rá neheztelni, vagy nevét mocskolni. S ha tenné, ám ő lássa, «a mások hírében nevében keresztüljárni igyekező író vastag

TÓLDALÉK,

MELLYBEN

A' MAGYAR VIRGILIUSNAK

SZERZŐJE

A' KASSAI

MAGYAR MÚZÉUMRÓL

JELESBBEN PEDIG

AZ ABBAN FOGLALTATOTT

FORDITÁS' MESTERSEGÉNEK

REGULAIRÓL-VALÓ ITELETET

KI NYILATKOZTATJA.

POŻONYBAN,

FÜSKÚTI LANDERER MIHÁLY'

költségével és betűivel.

1789.

26 RÁJNIS «TOLDALÉK»-JÁNAK CZIMLAPJA.

[38] Toldalék a Magyar Muzeum III-dik negyedéhez. M. M. I. k. 271—330 l. Toldy kiad. 182—216. l.

ecsetével többnyire csak önnönmagát szokta lefesteni, s a publicumnál utálatba ejteni». Az értekezést három részre lehet felosztani. Az elsőben Szabót és Miltont védi Bacsányi, a másodikban a fordítás szabályait, s a harmadikban részletesen bírálja Rájnis dolgozatát. Lássuk az első részt.

Szabónak inkriminált versére nézve kijelenti, hogy nem azért tették Museumuk elejére, mintha a többi darabnál jobbnak tartották volna, hanem mivel tartalma (társaságuk megéneklése) javasolta. Különben sem szokták a közölt műveket érdem szerint elrendezni.

E ponttal nem foglalkozik többet s nem terjeszkedik ki Rájnis gúnyolódó bírálatára, valószínűleg azért, mert rosszakaratú túlzásnak tekinti csak. Már részletesebben foglalkozik a Milton-kérdéssel. Rájnis birálata, úgymond, nem ijesztette el a józan embereket *Milton*tól és Szabó fordításától. «Mert jól tudják ám ők Longinussal azt, hogy egy poéta hibázhat, és mégis nagy; a másik ellenben nevezetes hibák nélkül is igen középszerű lehet. Tudják ők azt is, hogy Milton egyike a legnagyobb poétáknak, kik valaha az emberi nemzetet énekeikkel gyönyörködtették, oktatták, és boldogították» és hogy hibái a nagy elme hibái. Milton tárgyválasztása fenségesebb mint Homerosé, vagy Vergiliusé. Hibái vannak, de vannak Vergiliusnak is, «annak az Augustus udvarában oly igen kipalléroztatott, kényes érzésű, s méltán elannyira becsűltetett római csínos költőnek».

A felhozott hiba, hogy a gonosz lelkek összevonták óriási testüket, hogy a palotába beférjenek, nem hiba, mivel erre a csodára Milton eléggé előkészíti az olvasót, a másik idézett allegorikus jelenet pedig nem olyan, mint ahogy Rájnis előadja. Bemutatja Szabó elég sikerült fordításában s méltán kérdezi utána, hogy mi abban «a nevetségre való». Nem furcsább-e Voltaire Henriásában Éris szerepeltetése a modern világban?

Tehát mégsem olyan «furcsaság» Milton fordítása. (Itt jegyzetben közli Péczeli Miltont méltató szép költeményét,[39] mely a

[39] M. M. I. k. 292—294. l.

Toldy-féle kiadásból kimaradt.) *Maga Bacsányi ösztönözte M. fordítására Szabót,* valamint egyáltalában *az ő buzdítására fogott újra költői munkálkodásához.* Megemlíti, hogy dolgozata végén összehasonlításul közli Szabónak és Rájnisnak Vergilius-fordítását. «Csak abból is nyilván kitetszik, ha vagyon-e tenéked okod, Szabónak Músáját becsmérlened; és, ha furcsaság volt-e mitőlünk, olyan egy társsal kezdeni pályafutásunkat.»

Az ezután következő részt a fordításnak szenteli.

A mit Rájnis oly terjengősen magyaráz, azt jól tudta. »Hogyha én oly képtelenül vélekedtem volna, hogy *minden* fordítás igaz mássa és jól eltalált képe az eredeti írásnak; és azt nem tudtam volna, hogy a fordítás külömbféle lehet, azaz alávaló, középszerű, és jeles, vagyis jó: mi módon tudhattam volna regulákat szabni, módot mutatni miként kellessék jól fordítani?» — Hogy a további hiábavaló vitatkozást elkerülje, újra kifejti nézeteit a fordításról. Szól a fordítás hasznáról s a jó fordító érdeméről. – Őt reguláinak kiadására a rossz fordítások indították.[40] Nem szabályok teszik ugyan az írót jelessé, «de tagadhatatlan az mégis, hogy a természet, ha hozzá mesterség járul, nagyobb fényre mehet».

A széptudományok nem fejlődhetnek és virágozhatnak valamely nemzetnél, ha ízlését nem fejleszti s a költészet és művészet alapsajátságait nem vizsgálja. Nem elég az ösztönszerű izlés és itélet, mely csak középszerűségre vezet. Ezért van szükség a kritikára, mely az izlést tökélesíti s az itéletet biztossá teszi.

Körülbelül így adja elő esztétikai nézeteit, melyek ugyan nem az ő sajátjai (Home s mások után indul), de érdeméül kell tulajdonítanunk, hogy e józan nézeteket magáévá tette és hirdette, s hogy a külföld szellemi színvonalára tudott emelkedni.

A szabályok szolgai követését utálja, úgymond, s azért nem is adott nagyon szoros szabályokat, nem szabta őket sem a

40 Itt jegyzetben közli Révai versét a fordításról. M. M. 1. k. 298. l. Toldy kiadásában kimaradt.

költőkre, sem a történetírókra, filozofusokra stb., hanem általában csak a fordításról szólott.

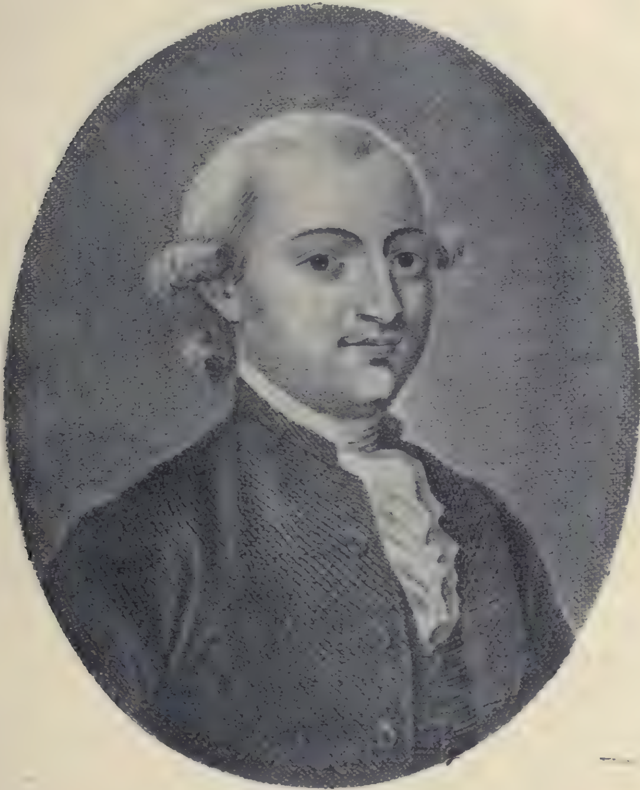
Elmondja a már ismert közönséges regulákat körülbelül ugyan azon szavakkal mint első czikkében, de a főszabálylyal bővebben foglalkozik; t. i. hogy «a fordításnak az eredeti írás másának kell lenni». «Ha a fordításból valami kimarad, csonka lesz a munka . . . ha valami hozzáadódik, az a fordító elméjének szüleménye lesz, ha a gondolatok egymástól elszakasztódnak s máshová tétetődnek, akkor ismét a szerző gondolatainak módja, rendi, láncza (mely az íróknak egyik nevezetesebb külömböztető jelök) felbomlik s megváltozik.» A fordítást olyannak tekinti, mint a képírásban a másolást. «Megengedem, hogy lehet valamely jeles munkát a fordításban még jelesbbé tenni s nagyobb tökéletességre vinni, lehet más ékesebb formába önteni, szebb s díszesebb köntősbe öltöztetni, de, hogy ez a más nyelvre ily módon általtett s megszebbített munka az eredetírásnak hív mása jól eltalált képe, azaz igaz fordítás légyen, teljességgel tagadom». A fordítás ilyetén felfogásából következik a többi különös regula, melyeket ismét világosan formuláz.

Értekezésének harmadik részében ismét áttér Rájnis Toldalékára. Megtámadja Scaligerből vett mottóját, mely Vergilius túlzott magasztalása, és kifejti, hogy Vergilius nem fordította Homerost és Theokritost, hanem csak kölcsönzött tőlük, követte, imitálta őket. Megkülönbözteti a fordítást az utánzástól, szabad átdolgozástól. Rájnis példája, melyet felhoz a fordítás magyarázatára, silány, már pedig csak jeles dolgokat szabad fordítanunk. Itt jegyzetben annak a nézetének ad kifejezést, hogy most még inkább csak «gyönyörködtető» írásokat «kellene fordítanunk s miután ezekkel megkedveltettük az olvasást, a hasznosakat».

A Rájnis adta latin szöveg «jeles» fordítása épen hogy hasonlít az eredetihez. Különben is inkább az ő Osszián-fordítását vehette volna például, mely fordítást maga is például adott. Ossziánt nehéz fordítani, ő is csak szabályainak köszön-

heti, hogy megbirkózott vele. Már a fordítás előtt behatolt Osszián szellemébe s azután több fordítását összehasonlítva ültette át a lehető leghívebben magyarra.

Rájnisnak így megfelelvén, kimondja, hogy ellenfelének tollát csak a hevesség és «az elsőségért való irigykedés vezérlette».

27. ID. PÉCZELI JÓZSEF ARCZKÉPE.

Dicséretére nem vágyik. Érdemeit elismeri, de megrója benne a nagy önmagasztalást s a mások elfogult birálgatását. Szavait néhány példával teszi nyomatékosabbakká, melyekkel bizonyítja, hogy Rájnis is vét munkáiban a magyar nyelv, az igaz itélet és a jó izlés ellen s végül abbeli reményét fejezi ki, hogy Rájnis jövőre mérsékeltebb lesz.

Ez a gondolatmenete Bacsányi nagy értekezésének, mely nemcsak terjedelmét, hanem tartalmát tekintve is kiválik a többiek közül.

Először mint polemikus munka teljesen megállja a heiyét. Érvei meggyőzők, hisz az igazság Bacsányi részén van. Rájnis rosszakaratú és heveskedő támadását pontonkint czáfolja meg. Válaszának hangja egészen mérsékelt, nyugodt, néha éles, de sohasem türelmetlen vagy elfogult. Mint Horányi mondja: «époly tudományosan és élesen, mint szerényen czáfolta ellenfelét».[41]

A polemia azonban csak keret tulajdonképen, mely keretbe az író értekező részleteket foglal. Ebből is látszik, hogy nem volt czélja a személyeskedés, melyből az irodalomra nem is háramlott volna sok haszon, hanem hogy Rájnis támadását csak alkalomnak tekintette arra, hogy nézeteit kifejtvén, ezzel irodalmunknak használjon.

Miltont védve egyszersmind méltatja is és felhívja rá a közönség figyelmét, mint Ossziánra. A Milton fordítása is az ő érdeme részben, hiszen Szabót *ő buzdította reá*. Ime, hogy akarja lassankint megismertetni a magyar közönséggel többi jeles kortársával együtt a külföldi irodalom kiváló termékeit. Kár, hogy nem folytathatta ebbéli működését, mely kétségkivül sokat használt volna az irodalomnak, tekintve költői tehetségét és szigorú fordítási elveit.

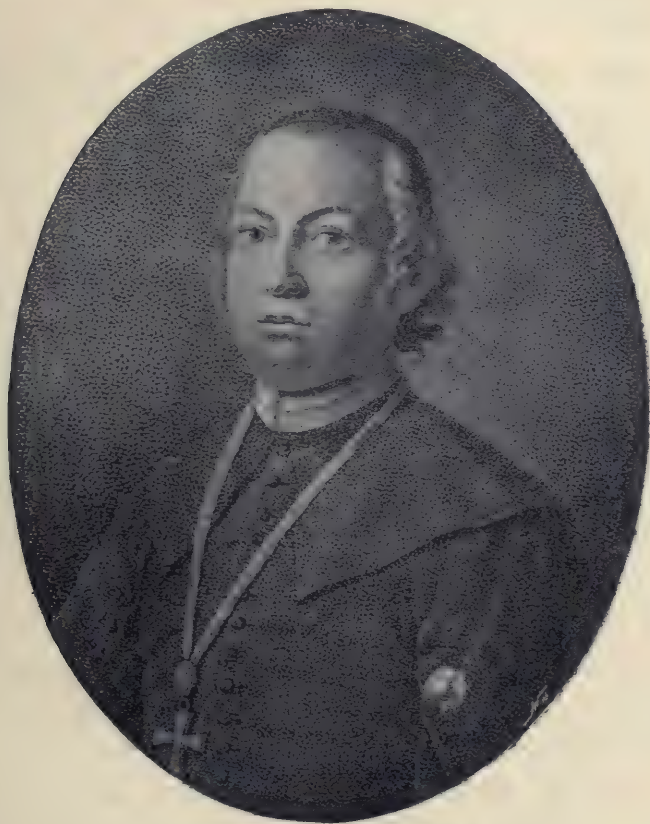
Helyes széptani nézeteket is hangoztat ebben a munkájában s különösen a kritika jogosultságát és fontosságát bizonyítja meggyőzően, mint Bessenyeiről írt czikkében.

Fontos rész továbbá a fordításról szóló, melyben még egyszer kifejti szabályait, hogy a felmerült kétségeket eloszlassa. Világosan megkülönbözteti a fordítást az utánzástól és az átdolgozástól. Mennyivel fölötte áll e tekintetben Rájnisnak, ki Vergiliust Homeros és Theokritos fordítójának tartja!

Szóval Bacsányinak ez az értekezése sokoldalú és széles

41 Horányi: Nova Mem. 1792. 325 l.

körű műveltségről tanuskodik, mely egészen a kor színvonalán áll, értvén ezen a külföldi irodalmi műveltség akkori színvonalát, mert magyar írótársaiét sokszor felülmulja tisztult izlésével és biztos itéletével.

28. FEJÉR GYÖRGY ARCZKÉPE.

Válasza bizonyára nagy hatást keltett abban az időben s legtöbben neki adtak igazat. «Hatalmasan megadta Rájnisnak a Museum 3-ik darabjában. Szeretném, ha minél hamarább láthatnád» — írja Kazinczy 1789. szeptember 19-ikén levelében Horváth Ádámnak.[42]

[42] Kazinczy Ferencz levelezése. I. k. 469 l.

Rájnist érzékenyen érintette Bacsányi válasza, de azért, úgy látszik, azután is leveleztek egymással, mint ezt Rájnis felelete mutatja Bacsányi levelére, melyben Bacsányi megjegyzéseket tesz munkáira. Rájnis czáfolja Bacsányi állításait levelében, melyet Kazinczynak is megküldött 1791-ben.[43]

Tehát magán úton folytatták a polemiát.

Valóban csodálkozhatnánk azon, hogy a «ἑκηβόλος» Rájnis[44] nem támadta meg nyilvánosan Bacsányi válaszát, ha nem tudnánk, hogy készült egy nagyszabású támadásra és szorgalmasan dolgozott vitairatán, melynek ezt a czímét adta: «Apulejus Tükre, melyben a kassai Próteusnak képét és annak sokféle tsúfos Tűnéseit láthatni». 27 «jelenésre» osztotta, de csak 25 jelenés készült el belőle, itt félbehagyta valószínűleg Bacsányi elfogatásán megilletődve. Nem is jelent meg életében, csak 1820-ban ismerteti a kéziratot *Fejér György* a *Tudományos Gyűjtemény*ben.[45] Fejér György szerint «az ellenfélnek megczáfolása ürügyével közbevegyített sérves csipősség, a kicsinységeken is hangosan űzött koczódás, az ócsárló kifakadások.... ezen munkának köz világ elejbe való egész terjesztését.... tilalmazzák». Ezért csak két jelenést közöl belőle (a 15. és 17-et), melyek legkevésbbé személyeskedők, de ezek is oly izetlenek, hogy nem volna érdemes bővebben foglalkozni velük. A 15. jelenésnek ez a czíme: Egy szájtátott ifjú bámulva nézett egy ökörszarvat fúvó parasztra, ki borostyán fa alatt ült, melynek ágain filemilék láttattak.» Ebben Ossziánt dorongolja le, ki szerinte nemcsak borostyán koszorúra nem érdemes, hanem még arra se, hogy borostyánfa árnyékában üljön.

A 17. jelenésnek czíme pedig ez: «Egy majom egy öreg pásztornak epecselésit követte s egy mosolygó ifjú a majmot megcsókolta.» A majom Geszner, az öreg pásztor Theokritos, az ifjú pedig Bacsányi. — Ebben azt bizonygatja, hogy Scaliger

43 K. F. levelezése II. k. 146—151. l.
44 Földi János nevezi így. K. F. lev. II. k. 209. l.
45 1820. VIII. köt. 3—51 l.

különb író volt Gesznernél. Azt hiszem, fölösleges volna hosszasabban foglalkozni ezzel az izetlen vitairattal, melynek az a legfőbb érdeme, hogy nem jelent meg.

*

Bacsányi tudományos működésének java részét ezzel át is tekintettük s érdemeit már itt világosan látjuk. A Museumban megjelent értekező dolgozatait már *Horányi* is kiemeli, mint a hazaszeretet és a magyar nyelv ügyében való buzgólkodás fényes tanújeleit, midőn ezeket mondja: «De többféle emlékezetre méltó dolog van, melyek miatt Bacsányi lángoló hazaszeretét az utódoknak méltányolni kell, mint a ki elmetehetségének java részét a magyar nyelv művelésének előmozdítására, honfitársai dicsőségének öregbítésére fordította. Bizonyság erre a Magyar Museumban levő több munkája.»[46]

Bacsányi a magyar nyelv lelkes védője az akkor még mindenható latin nyelvvel szemben. Izgat a magyar tudós társaság s a nagy magyar szótár érdekében.

Meg akarja nyitni nemzete előtt a külföldi irodalmak kincstárait; ismertet, fordít s fordításra buzdít. A fordítás helyes elveit is kifejti akkor, mikor arra a legnagyobb szükség van. Kárhoztatja a magyar részvétlenséget; helyes érzékkel és ítélettel méltatja az írói érdemeket, oktat, bírál, hangoztatja a kritika jogosultságát és nagy fontosságát az irodalom bölcsőkorában. Ha kell, maga is vagdalkozik, polemizál s megvédi nézeteit.

Mennyi erély az úttörő munkában, mennyi lelkesedés és önzetlenség! Az alig harmincz éves ifjú szinte erőszakkal akarja magához ragadni a vezérséget, mert érzi tehetségét, tudja, hogy műveltebb, fejlettebb izlésű, mint legtöbb derék írótársa. Nincs meg benne Kazinczy simasága, de több a bátorsága és energiája.

Irodalmi vezérnek született. Sokszor tán erőszakos és kímé-

[46] Nova Memoria 1792. 323. l.

letlen vezér lett volna, kit azonban az igazi tehetségek kétségkívül követnek.

Nagy kár, hogy pályája félbeszakadt s a vezéri pálczát kiütötte kezéből a sors.

IV.

Bacsányinak, mint aesthetikusnak, megismertetése után, Bacsányiról, *a költőről* fogok szólani. «Azt akarom, hogy ha csakugyan poétának szűlt a természet, *jó poéta legyek*, vagy pedig, ha az nem lehetek, inkább — semmi.»[1] Ezekkel az önérzetességre valló szavakkal mondja ki ítéletét a saját költészetéről. Ezekből s más hasonlókból az tűnik ki, hogy ő jó költőnek tartotta magát s alkotásaival meg volt elégedve, hiszen máskülönben nem lett volna költő e nyilatkozat után.

De melyik költő nem tartja jó költőnek magát? Hogy igazán az-e, azt azután a kritika és az idő dönti el.

Bacsányi, mint már mondottuk, néhányadmagával nem csatlakozott a korabeli költői irányok egyikéhez sem, nem vallotta mesterének sem Voltairet, sem Horatiust és Vergiliust, sem Goethét, sem Gyöngyösit, hanem mindeniktől tanúlt valamit és arra törekedett, hogy a különböző irányoknak azokat az eszközeit és tulajdonságait tegye magáévá, melyeket a magyar költészet fejlesztésére a legüdvösebbeknek tartott. A klasszikus irodalmat, a modern nemzetekét, valamint a régi magyar irodalmat tanúlmányozta s tanúlmányainak eredményeit értekezéseiben és költeményeiben felhasználván, elméletileg és gyakorlatilag gyümölcsöztette.

Költeményeiben, mint látni fogjuk, különböző műformákat és versformákat használ s különböző irányok hatását mutatja.

Ebben a fejezetben csak azokról a költeményeiről szólok,

[1] Lev. Arankához. 1791. Toldy k. 245.

melyeket Kassán a Magyar Museum korában írt s melyeknek egy része a Museumban is jelent meg.

A költemények keletkezésének korát meglehetős nehéz megállapitani s pontosan csak az alább következőkét lehet. Ezek kétségtelenűl kassai működésének idejében készűltek. Sok közü-

BATSÁNYI JÁNOS'

VERSEI.

Első Kötet.

PESTENN, 1827.

Petrózai Trattner Mátyás' betűjivel.

29. »BATSÁNYI JÁNOS VERSEI« CZÍMLAPJA.

lök jóval később jelent meg nyomtatásban, bizonyára jelentékeny változtatásokkal, úgy hogy a költői fejlődés tanúlmányozására nem nyújtanak nekünk elég biztos adatokat, annyival kevésbbé, mivel az egyes költemények pontos időrendi csoportositása egyáltalában nem lehetséges sem a kiadások, sem a kéziratok alapján.

Ebben a csoportban több, ú. n. alkalmi költeményt találunk. Az alkalmi verseket mindig bizonyos előítélettel fogadjuk és ezt az előítéletet a tapasztalás eléggé igazolja. Bacsányi e néhány költeménye sem ment az alkalmi versek hibáitól. Az Orczy István halálára írt gyászversek ifjúkori töredékek s kevés a költői értékük, ilyen a *Búcsúvétel* (gróf Mnisech Mária Amália sírjánál) is. Az *elégia* (gróf Andrássy Mária halálára), mely csak töredék, már magasabb színvonalon áll s a rendes alkalmi versek fölé emelkedik, mikor a nemzeti elkorcsosulást ostorozza, s szép az a néhány sora is, mely az elhalt ifjú leány szépségét festi.

E versek közé sorozhatjuk a *Báróczi Sándorhoz* írt töredéket, mely Bárócziról, mint a magyar nyelv védőjéről mond néhány magasztaló szót.

Ide tartozik a *herczeg Hohenlohe Károlynéhoz*, született báró Reviczky Judithoz írt dicsőítő költemény is, mely a herczegnőt, mint a honleányok mintaképét magasztalja. Bevezető része Berzsenyi híres ódájára emlékeztet. Ugyanazon hangulat szülötte (1790-ben, II. József halála után keletkezett).

Legérdekesebb közöttük az a költeménye, melyben báró Orczy Lászlót ünnepli főispáni beiktatása alkalmával (Abauj vármegye örömünnepén). Baróti Szabó versével együtt önállóan jelent meg: «Két hazafi érzékenységei tekintetes nemes Abauj vármegye örömünnepén (1790)» czímen.

Nem dicsőíti túlságosan az ünnepeltet, hanem a haza sorsával foglalkozik legnagyobbrészt. Erős vonásokkal festi II. József korát, azt a szomorú kort, midőn:

«Titokban sírt a jó hazafi, s hallgatott,
Mert, ha szólt, pártosnak s bolondnak tartatott.»

A régi rend visszatértét nagy lelkesedéssel üdvözli s József újításait kárhoztatja, így a nemesség megadóztatását is, a mi a szabadelvű Bacsányitól igen különös. Ezt tán azzal magyarázhatnánk meg, hogy az általános öröm őt is elragadta s így

egészen a konzervatív nemes szemével nézte Józsefnek ezt a törekvését, melyben csak az ősi jogok eltiprását látta. Sokkal egyszerűbb magyarázata különben ennek az ellenmondásnak a vers alkalmisága, mely a költőt gátolta érzelmeinek és egyéni nézeteinek érvényesítésében s hogy ennek daczára megírta költeményét, annak okát pedig az Orczy-család iránt érzett hálájában kereshetjük. — Érdekes, hogy ez a konzervatív irányú verse és a Francziaországi változásokra czímű híres forradalmi költeménye a Magyar Museum II. kötetében egymás mellé került. Az említetteket mind hazafias hang jellemzi, mely elnyomja az egyén magasztalásának hangját. Bacsányi mindig a hazára vonatkoztatja a megénekeltnek életét, érdemeit s ez mindig megóvja őt a hízelgéstől, mely az efféle költeményekben oly gyakori.

Másik nagyobb részét ennek a csoportnak *költői levelek* teszik, melyeket a XVIII. századbeli franczia költészet hatása alatt írt. A *Levél egy régi várból* «a nemzeti nyelv és nemzetiség ügyében» legszebb költői levele Bacsányinak. Nincsenek benne hosszadalmas történelmi reminiscentiák, inkább a reflektáló elem a túlnyomó. Elégikus borongással s Horatiusera emlékeztető bölcselkedéssel kezdődik. A haza sorsán való aggódás hangját azután a nemes lelkesedésé és reményé váltja fel.

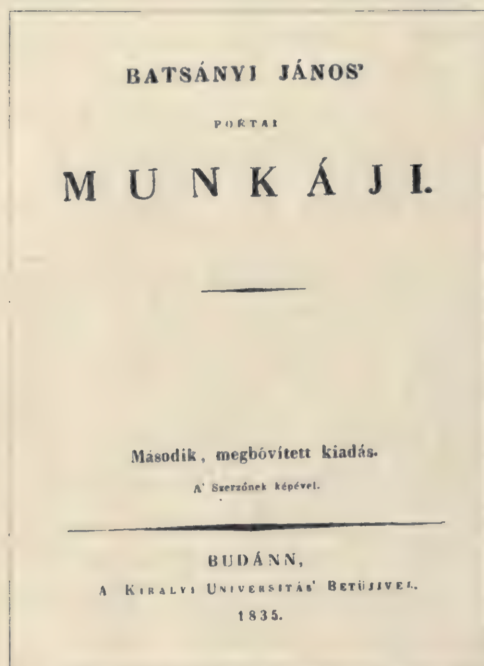
A *Virág Benedekhez* intézett *Serkentő Válasz* a haza múltjával és jelenével foglalkozik s szintén a jövőnek a reményével végződik. A török egykori hatalmáról s mostani sűlyedéséről elmélkedik, majd a háborúskodó emberiséget ítéli el s történelmünk kimagasló mozzanatairól szól, a véres honfoglaló küzdelmekről, majd a török által ránk mért csapásokról (Várna, Mohács, török hódoltság), a belső viszályokról és a vallásüldözésről. A jelen is szomorú, az elnyomatás korát éljük (ezt a két versszakot kifogásolta a czenzor). Múltunk s jelenünk is szomorú, de jövőnk tán jobb lesz.

Küzdjünk a nyelvért s a nemzetiségért, meglesz érte a jutalom, az utókor elismerése.

Az egész költeményen nemes hév ömlik el, de terjengőssége sokat árt neki.

Ugyanezeket a gondolatokat s érzelmeket variálja a *Hazafiúi aggódás* czímű Szentjóbi Szabó Lászlóhoz írt levél.

Tudakozódik Szabó holléte után. Mióta Mohács vidékére ment, hallgat. Itt azután hazafi bánata vesz rajta ismét erőt s Mohács mezejét apostrofálja, mint később Kisfaludy («Hajh, iszonyú térség, gyászos temetője hazámnak!»).

BATSÁNYI JÁNOS'

POÉTAI

MUNKÁJI.

Második, megbővített kiadás.

A' Szerzőnek képével.

BUDÁNN,

A Királyi Universitás' Betűjivel.

1835.

30. »BATSÁNYI JÁNOS POÉTAI MUNKÁI« CZIMLAPJA.

A viharos múltról itt is a jelenre tér át, melyet igen sötétnek lát. A jövő is kétesnek látszik. Munkálkodnak-e a nemzet javán az ország nagyjai, hát a tudósok, költők? Mit mível Virág, Koppi, Verseghy, Kreskai? Miért hallgatnak?

A költeményt a meleg bensőség hangja teszi széppé, melylyel kedves Szabójához szól. Tudjuk, hogy ennek volt része az inkriminált *Boszús tünődés*, mely Bacsányinak állásába került. Aesthetikai szempontból csak használt a költeménynek, hogy ez a hosszas, oda nem illő rész kimaradt. A *Barcsai Ábrahámhoz* írt rövid levélben Orczyról emlékezik meg, ki «néki atyja helyett édes atyja vala» s az akkori politikai forrongást is érinti. A többihez képest gyenge. A költői levelek közé kell sorolnunk a *Tartóztatást* is, habár költőinek épen nem költői. Baróti Szabóhoz van intézve a Rájnissal való polemia alkalmával s czélja Rájnis sértegetése. Ez a gondolatmenete: Ne

felelj neki, hisz csak azt akarja. Ne alázd meg magad azzal, hogy szóba állsz vele (I.). Engem is gyaláz, ingerel, de én fel sem veszem (II.). Mit nyernél vele, ha semmivé tennéd? Mit nyert Apollo Marsyas lenyúzott bőrével (III.)? De ha semmikép nem tér eszére, rajzold le képét, hogy megundorodjék magától (IV.). Mindent eltűrni gyáva és illetlen dolog, a rágalmakért boszút kell állani (V.).

Látjuk, hogy a vége ellentmond az elejének. Az egész durva, polemikus hangon írt jambuszokba szedett próza.

Még egy Virághoz intézett levele van, a *Búsongás*, mely szintén 5 kis részre oszlik. Ezek közül az első a legszebb, legtömörebb, leghangulatosabb.

Hogy ez «élénken emlékeztetne» Petőfi szeptember végénjére, mint Bérczy Jenő állítja, nem találom.[2] Inkább Barcsai Ábrahám «A télnek közelgetése» czímű költeményére[3] emlékeztet, mely az ősz átmenetét a télbe éppen így hozza kapcsolatba a múlandó ifjúsággal, persze terjengősen. Bacsányi 8. sora sokkal kifejezőbb és szebb, mint Barcsai 8 strófája. A 2. pontban a halálról szól, a harmadikat Orczy István emlékezetének szenteli; a negyedikben jó szándékainak írigy üldözését panaszolja s az utolsóban keserűen jövendöli halálát. Ezt a mély keserűségről és életúntságról tanúskodó költeményt kassai üldöztetése korában írhatta. A halál gondolata erősen foglalkoztatja.

Ezeken kívűl van még ebből a korból egy-két epigrammája, melyek közül *A martinyesti ütközetben elesett magyar vitézek sírkövére* (1789) az ismert görög epigrammának alkalmazott fordítása.

Két kis szerelmi költeményét már az életrajzból ismerjük.

Végűl még három politikai költeményéről kell szólanom, melyek szintén ebbe az első periódusba tartoznak. Az első *Az Európai hadakozásokra* czímű, melyben arról elmélkedik, hogy Isten az embert békességre teremtette s az mégis az öldöklésben keresi dicsőségét.

[2] B. J. *Bacsányi János.* 31. l.

[3] A Bessenyei György Társasága. 1777. 28. l.

Messze felülmúlja ezt a következő kettő, mely már egészen politikai, még pedig forradalmi. Bacsányi első forradalmi költőnk, habár, mint életrajzából láttuk, a szó teljes értelmében nem lehet forradalmárnak neveznünk. E két költemény hatalmas fellobbanása a társadalommal elégedetlen érzelem tüzének, a mely azonban hamar kialszik, elfojtva a józanság, a beletörődés hamujától.

A *Francziaországi változásokra* (1789) czímű költeményében a Bastillet és a hűbéri államrendszert leromboló franczia népet s a szabadság felkelő napját üdvözli, midőn a nemzeteket s a zsarnokokat figyelmezteti a párisi eseményekre:

«Nemzetek, országok! kik rút kelepczében
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében;
S gyászos koporsóba döntő vas igátok
Nyakatokról eddig le nem rázhattátok;
Ti is, kiknek vérét a természet kéri,
Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri,
Jertek! s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párisra vessétek!»

Rendkívüli tömörség és erő nyilatkozik az egészben, minden sorából forradalmi láng csap elő, minden kifejezés éles és súlyos, minden szó mintha kalapácsütés volna: rút kelepcze, rabság kínos kötele, gyászos koporsó, vas iga, a felszentelt hóhérok vérét kérő természet s a két utolsó sorban a forradalom vésztjósló sötétsége. «Ily fenyegető hangot nem hallott költészetünk többet, — mondja Arany László[4] — míg Petőfi a pozsonyi rendekre még véresebb szavakkal nem riadt.» Kazinczy ezt tartotta Bacsányi legjobb versének.[5]

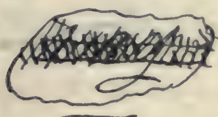
A másik, a legújabb időkig ismeretlen[6] költemény méltó párja ennek. Czíme: *A látó*, tartalma még világosabb, s hangja nem kevésbbé erős.

4 A magy. politikai költészetről. Bp. Szemle. 1874. 7. kiad. 88—131. l.

5 Kazinczy Lev. Kisfaludy K.-al és körével. 102. l.

6 Az Irodtört. Közlemények 1898. évfolyamában közöltem Bacsányiról szóló tanulmányomban, melynek a jelenlegi átdolgozott és bővített kiadása.

A' Látó

Vidúlly, gyászos elme! megújúl a' Világ,
'S előbb, mint a' század végső pontyára hág.
Zengj, hárfa! Hallgasson ma minden szája,
Valakinek kedves nemzete 's hazája;
'S valaki a' magyar változó ég alatt
Még a' szabadságnak híve 's ember maradt

Oh ti! kiknek szívök örök búba merült,
Ím, reménytek' nem várt víg napja felderült;
Ím, az igazságnak terjednek sugári,
Dőlnek a' babona' fertelmes oltári,
Mellyek a' setétség' fene bálványjának
Annyi századoktól vérrel áradának.
Ama' ditső nemzet felkelt ím egészen,
Melly a' két Világnak megváltója lészen,
'S mellynek már lántzoktól szabad vitéz karja
Mutattya, mit tehet egy nép, ha — akarja!

BACSÁNYI »LÁTÓ« CZ. KÖLTEMÉNYE.

(Eredeti kézirata az Akadémia könyvtárában.)

Az ember' elnyomott örökös jussait
Délre hozván, porba veri bálványait;
'S míg köz ellenségink' poklokra sűllyeszti,
Hazánk ím! éltető karjait terjeszti:
„Álljon-fel az Erkölts' imádandó széki!
Nemzetek, országok, hódolljatok néki!
Uralkodgyjék köztünk Ész, Érdem, Igazság,
Törvény 's Egygyenlőség, 's te, áldott Szabadság.

A' föld' kereksége megrendűl e' szóra,
'S láttya, hogy érkezik a' régen várt óra.
A' letapodtatott emberi nemzetek
Tsontyaiból épűlt thrónusok reszketnek.
Rémülve szemlélik közelgető sorsok'
A' vérre szomjúzó koronás gyilkosok;
Ők! kiknek még imént száz-ezrek' halála
Tsak egygy intésekben, egygy szavokban álla;
'S kiknek több nagy város' tüzes leomlása
Olly vala, mint annyi hangyaboly' romlása.

Vídúlly, gyászos elme! megújúl a' Világ,
'S előbb, mint e' század végső pontyára hág.

Míg előbbi versében csak czéloz és figyelmeztet, ebben már szabadon ujjong s lelkesedve üdvözli a franczia nemzetet, mint a világ megváltóját. A forradalom heve elragadja, a szabadság, egyenlőség, igazság, erkölcs nagy eszméi betöltik lelkét s vad fenyegetéssel fordúl a zsarnokok ellen. Amaz a verse tömörebb, ez kissé el van nyújtva, de több benne az eszmei tartalom. Hatalmas forradalmi szónoklatként hat az emberre ez a költemény, melyet az érzelem heve, a gondolatok szabad röpte s a dikczió ereje Bacsányi legjobb verseinek sorába emel.

V.

Bacsányi az államszolgálatból elbocsáttatván, magánhivatalt keresett és talált is. Gr. Forgách Miklós, a nagy műveltségű és felvilágosult gondolkodásáról ismert nyitrai főispán, kihez 1790-ben nyilt levelet intézett,[1] fogadta maga mellé titkárnak.[2] A rokonszenves főúr mellett bizonyára boldog napokat látott, de csakhamar innen is távoznia kellett.

A Martinovics-összeesküvést fölfedezték s megkezdődött a vizsgálat. A már elfogottak vallomásai mind több és több embert kevertek a főbenjáró ügybe s az elfogatások sűrűn követték egymást. Bacsányi neve szintén szerepelt a terhelő vallomásokban. Hajnóczy azt vallotta róla, hogy ismeretségben volt vele, Martinovics pedig[3] azt, hogy a titkos társaság egyik igazgatója.[4]

Ez elég volt Bacsányi elfogatására. Kazinczy elbeszélése szerint, «éppen Forgách nyitrai jószágán időzött, mikor a grófné azzal a hírrel érkezett Bécsből, hogy Bacsányit kerestetik. A gróf kérdésére, hogy bűnösnek érzi-e magát, nemmel felelt, ekkor a gróf elküldötte Budára, hogy jelentkezzék Sándor főherczeg nádornál». Bacsányi Budára ér és jelenti magát,

[1] M. Museum. II. 159. l.

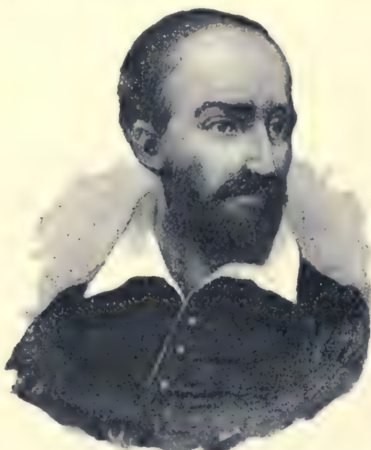
[2] Hajnóczy is volt Forgách titkára. Fraknói. Martinovics. 99. l.

[3] Fraknói. Martinovics összeesk. 257. l.

[4] U. ott. 247. l.

esküszik, hogy ártatlan, a palatinus örvend, följegyezteti szállását, s azzal a fogadással ereszti el, hogy nem lesz semmi baja, ne féljen az elfogatástól, ez szállására megyen, leveleket ír és tizenkét órakor (1794 szeptember 11-ikén)[5] elfogják és Bécsbe viszik.[6]

Őt is a gróf Saurau Ferencz elnöklete alatt álló vizsgáló bizottság hallgatta ki. Vallomásából kiderült, hogy június elején ismerkedett meg Martinovicscsal, kivel aztán többször találkozott az utczán és lakásán, de bizalmatlan és tartózkodó volt iránta, mert tudta, hogy némelyek veszélyes egyénnek, mások titkos kémnek tartják. Ezt Martinovicsnak szemébe mondta, ki rossz néven is vette tőle ezt a gyanakodást. Érdeklődvén a titkos társaságok iránt, Martinovics közlötte vele a felvételi szabályokat s a titkos jeleket, melyeket ő le is írt magának, hogy végére járjon a dolognak, de senkivel sem közölt semmit a hallottakból. Martinovics az igazgatói tisztet is felajánlotta neki. Vallomásában végűl kiemelte, hogy Magyarországban forradalmat senki sem óhajt, de igen sokan kívánják az alkotmány reformját.[7]

31. MARTINOVICS ARCZKÉPE.

A bizottság fölterjesztésében kimondta Bacsányiról, hogy Martinovics terveiről tudomása volt s mégsem jelentette azokat fel, továbbá, hogy forradalmi szellemű munkái vannak és vallomásaiban túlzó nézeteket hangoztatott; ezért a legveszedelmesebb emberek közé tartozik.[8]

A foglyokat ezután Budára szállították (november 22-ikén és 24-én), hol a nádori testőrség volt laktanyájában helyezték el őket.[9]

5 Fraknói. Martinovics. 282. l.
6 Szirmay. A magy. jakobinusok. 102. l.
7 Fraknói. Martinovics. 282—284. l.
8 Fraknói. Martinovics. 288. l.
9 U. ott. 305. l.

Az ügy a királyi tábla elé került, melynek elnöke Ürményi József volt, a kir. ügyész tisztét pedig nyéki Németh János, ez a rosszakaratú és jellemtelen ember, viselte.[10] A kir. tábla fölmentette Bacsányit, mert csak maga Martinovics (tehát egy tanú) vallott rá, a saját vallomásai alapján pedig nem lehetett elítélni. A mi végre forradalmi verseit illeti, azokért már kiállotta a bűntetést.[11]

A fölmentő ítélet oly örömmel töltötte el, hogy börtöne falára ezt a verset írta:

«Szép a hazáért tűrni, viselni rab-
Lánczot, s halált szenvedni dicső dolog,
A mely halandó él s vesz érte,
Nemzeteket nemesít nevével.»[12]

Öröme korai volt, mert a hétszemélyes tábla (a nádor elnöklete alatt) megváltoztatta a kir. tábla ítéletét s Bacsányit nem tartotta bűntelennek, mert Martinovics terveiről tudomása volt s nem tett feljelentést s védíratában «kárhozatos elveket» hangoztatott.[13] Látjuk, hogy a bécsi bizottság véleményét fogadták el. Kazinczy szerint a föntebbi verset is súlyosbító körülménynek tekintették, valamint azt is, hogy a kir. ügyészszel «protérve» bánt.[14]

Mindezekért az ítélet kihirdetésétől (június 1-jén) számítandó egy évi börtönre ítélték,[15] tehát nem számították be neki a több mint kilencz hónapi vizsgálati fogságát.

A 27 elítélt egyelőre Budán maradt fogva. Helyzetük meglehetős volt, társaloghattak egymással, látogatókat fogadhattak s írással, olvasással is foglalkozhattak. Bacsányi fogságát nagyban enyhítette Verseghy, Szentjóbi társasága, sőt Kazinczyé is. A közös csapás bizonyára a két ellenfelet kibékítette némileg

10 Kazinczy «vérszomjas Caraffának» nevezi.

11 Szirmay. A magyar jakobinusok. 103. l. (Kaz. följegyzése.)

12 Fraknói. Martinovics. 358. l.

13 Fraknói. Martinovics. 366. l.

14 Szirmay. 103. l.

15 Fraknói. 367. l. — A N. Múzeumban megvan Németh János eredeti fogalmazványa, mely B. fejére is halált kér. Neve át van húzva és fölé Őz Pálé írva. Figyelő. 1875. 44. l.

egymással. Augusztus elején elváltak a foglyok: Bacsányit, Szentjóbit, Verseghyt s még négy társukat Kufstein várába szállították.[16] A magas hegyi vár kerek tornya volt börtönük, honnan gyönyörű kilátás nyílt a szép tiroli tájra. De mit ér ez

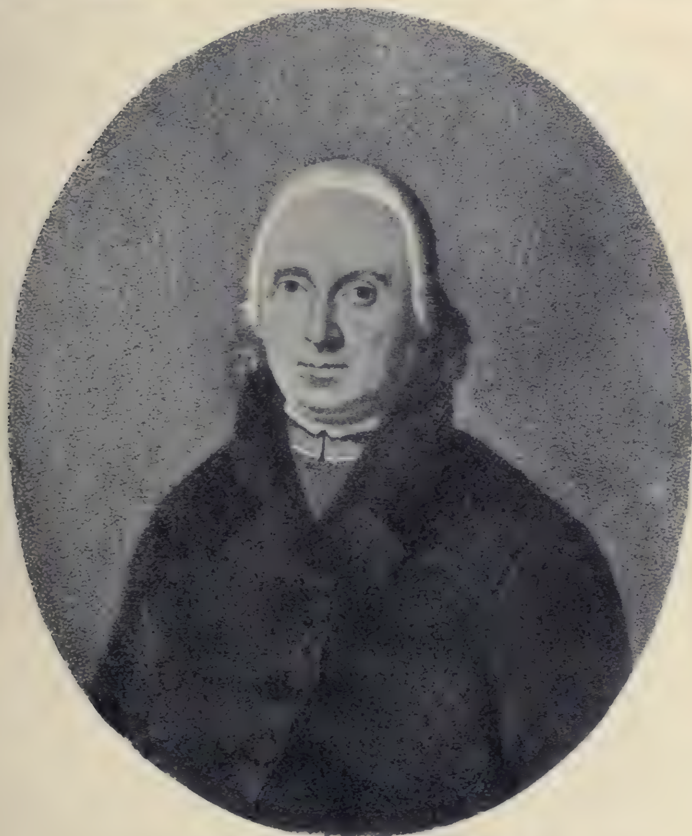
32. A «VÉRTANUK FÁJA».

a rabnak? A «felhőkig érő durva fogház rejtekiből» szomorúan küldi sóhajait az ég felé s a holddal és az ablakára szálló kis madárral beszél elhagyatottságában, s a beteg Szentjóbi nyö-

16 Fraknói. 416.

gését hallgatja az éjtszaka csendjében. A szegény Szentjóbit hamar kiszabadította börtönéből a halál. (1795 október 10-ikén.) Barátjának ez a korai halála is mélyen érinthette a fogoly lelkét.

Lelki hánykodásairól néhány költeménye tanúskodik, az ú. n. «*kufsteini elegiák*», melyeknél szebbeket sem azelőtt, sem

33. VERSEGHY FERENCZ ARCZKÉPE.

azután nem írt. Hogyan, mennyi nélkülözés és szenvedés közt múlt el ez az egy esztendő, nem tudjuk, csak ezekből a költeményekből sejthetjük.

A «kufsteini elegiák»,[17] noha egy kivételével tulajdonképen nem is határozottan elégiák, hangjuknál fogva méltán nevezhe-

[17] Beöthy Zsolt elnevezése.

tők így. Ezekben már a német lyra felé hajlik s az ossziani énekek hatását is mutatja.

A *Tünődés* Ányos ismert elégiájára (Egy boldogtalannak panaszai a halavány holdnál) emlékeztet. Mindkettő a holdat apostrofálja, a holdnak panaszkodik s a halálra, mint megszabadulásra gondol.[18] Bacsányi költeménye azonban hasonlíthatatlanúl szebb, mert igazabbnak tűnik fel. A mi Ányosnál tán érzelgősségnek tetszik, t. i. a holdnak való panaszkodás, az Bacsányinál egészen másként hat ránk. Itt a helyzet mélységet kölcsönöz az érzelemnek. A börtönben sínylődő rab álmatlan éjszakáját világítja meg a «csillagos ég dicső fénynyel mosolygó asszonya», ki végtelen magányában mintegy társúl szegődik hozzá, nem csoda tehát, hogy «óhajtja s várja megjelenését», hogy «áldja és köszönti» a megjelenőt s neki panaszolja el «szíve keservét». A szabad természet nyugalmának ellentéte a börtön nyugalmával megragadó kifejezést nyer e költeményben, mely emelkedettségével s rendkívüli hangulatosságával hat. Az éj «a felhőkig érő durva fogház», a börtön ablakán besütő hold, a börtön csendje s a bujdosó éji szél képzetei mind a hangulat egységét szolgálják. Tökéletes elégia, melynek hatását a fenséges komolyságú klasszikus forma csak növeli. A kezdete és befejezése különösen szép.

A rab és madár rapsodikus költemény. Egyenetlen jambikus sorai nem korlátozzák tartalmát, mely szabadon csapong, mintegy a megénekelt «ékes szavú, szép tollú, drága kis madár» tétova röptét követve. A fogoly követi tekintetével, elmereng dalán, mely felvidítja, lelke vele repűl ki a szabadba és a szabadságról álmodik.

A kis madár röpködéséhez, új meg új helyzetéhez, meg-megújuló dalolásához fűzve csapongó változatossággal követik egymást a természeti képek, a hangulatok és reflexiók. E költemény még igazabb, még emberibb talán, mint a másik. Abban csak

[18] Dajka Gábor Kesergése is megegyezik az érintett pontokban Ányos költeményével és így B.-éval is.

a bánat komor fönsége uralkodik, ebben a kis madár dalával a báj és kedvesség hangja is megszólal. Maga a tárgy is természetes és igaz s éppen azért megkapó: az ellentét a szabadság után vágyódó rab s a szabad kis madár között.

A szenvedő rapsodikus hymnus istenhez a «De profundis» hangján kezdve s magas ódai szárnyalással folytatva.

34. SILVIO PELLICO ARCZKEPE.

Az isteni kegyelem könyet fakaszt szívéből: «irgalom pálczája a kősziklából bő vizet ver», lelke kirepül fogságából, felemelkedik «a halhatatlanok dicső hajlékihoz» s a zsoltár egyszerű fenségének hangján dicsőíti istent és a természetet is felhívja dicsőítésre, igazán hatalmas költői erővel zengő szavakkal. Utolsó része: elmélkedése saját és a természet érdemtelenségéről isten dicsőítésére, csak hangra nézve sülyedés az előbbihez képest, különben gyönyörű befejezése az egésznek, mely a

hymnikus költemények remekeinek egyike. Egyszerűségével mélyen megható a *Gyötrődés.* A maga szerencsétlensége nem elég, kedves barátja, Szentjóbi is ott sínylődik vele együtt. Éjjel hallja, vagy hallani véli nyögését, szíve vérzik miatta, de őrei nem bocsátják hozzá. A halál, ez a jószívű börtönőr, meghallgatja sóhajait és megnyitja barátja börtönének ajtaját. A költő koszorúja egy kis vers, költőtársa sírjára *(Egy szerencsétlen ifjú sírjánál).* Silvio Pellico jut eszünkbe, kinek barátját éppen így vitték ki mellőle a börtönből az idegen föld temetőjébe. Szentjóbi kedvesének panasza *(Lina panasza)* s a hozzá intézett *Vigasztalás* zárja be a sorozatot. Az utóbbinak czímét viselhetné egy eddig kiadatlan töredéke, mely szintén Szentjóbi kedveséhez intézett vigasztalás.[19]

Ezeket a költeményeket sugallta neki a börtön. Mély őszinte lelki megindultságból fakadtak s azért maradandók és Bacsányinak, mint költőnek is föntartják emlékezetét.

VI.

Fogságából kiszabadulván, Bécsbe ment. «Rabságom idejének eltelése s Budára való visszahozattatásom után — írja gróf Széchényi Ferencznek[1] — hazánknak nagy részéből proscribáltatván, elhagyám az egész országot, s ide jövék Bécsbe; s reménylvén, hogy így annál előbb megmenekedhetem azoknak üldözésektől, a kik oly megátalkodva keresik veszedelmemet.» Arankának pedig még 1793-ban írja, hogy Bécsben szeretne állást kapni, mert nagyobb városokból, főkép Bécsből, tetemesebb szolgálatot tehetne hazájának.[2] Ez igaz is, mert akkor Bécs a testőrírók fellépése óta jóformán magyar irodalmi középpont; számos író tartózkodik ott, több magyar lap jelenik meg és sok befolyásos magyar főúr és főtisztviselő

[19] Akad. kézirat.

[1] 1796. szeptember 27-ikén. N. Múzeum. Széchényi-levéltár.

[2] Toldy kiad. 255. l.

Patriae commodis et honori se suaque.

35. GR. SZÉCHÉNYI FERENCZ ARCZKÉPE.

lakik a császárvárosban. Ez vonzhatta Bacsányit leginkább Bécsbe, másrészt az a körülmény, hogy ott hamarább volt kilátása valami állásra, mint Magyarországon.[3]

Élnie kellett s szegény ember lévén, nem nagyon válogathatott a hivatalokban. Kazinczy szerint eleinte gróf Somsich Lázár királyi udvarnok és helytartósági tanácsos segítette pénzzel, lakással és élelemmel[4] (később állítólag megneheztelt rá), azután gróf Saurauhoz fordult s állást kért tőle, hivatkozva arra, hogy bécsi fogságakor «nagy jutalmakkal bíztatgatták».[5] Ő ártatlanul szenvedett, annál több joga van tehát segítséget kérni.

Saurau pártfogása következtében[6] nyerte kis napidíjasi állását a «bankóhivatalnál» (Bankal-Administration) 1796 szeptember 10-ikén, 45 krajczár napidíjjal,[7] melyet azonban már szeptember 18-ikán 1 forintra emelnek azzal a kikötéssel, hogy néha Semsey András kamarai tanácsos mellett is teljesítsen szolgálatokat.[8] Ennyi fizetésért dolgozik 1803-ig, mikor (augusztus 18-ikán) 1 forint 20 krajczárra emelik napidíját.[9]

Eleinte igen szorúlt anyagi helyzetben volt. Kitünik ez Széchényi Ferencz grófhoz írt leveléből, melyben nagyon panaszkodik nyomorúsága miatt. «Maholnap koldústáskára juthatok e mostoha földön» — írja elkeseredetten és segélyért esedezik a grófhoz. Állítólag Müller János, a híres történetíró és politikus is segítette egy ódájáért (Ode ad inclytos SS. et OO. regni Hungariae), 15 forint havidíjat adományozván neki.[10]

3 Kantz föltevése, hogy B. azért jött Bécsbe, mert már fogsága előtt ismerte Baumberg Gabrielát, nem valószinű. Először nincs bebizonyitva, hogy ismerte, másodszor még abban az esetben sem bizonyos, hogy szerette s az ő kedvéért jött Bécsbe. A Kantz-féle életrajz. Akad. Kézirattár.

4 Kazinczy Lev. v. köt. 94. l.

5 Szirmay. 103. l.

6 Levél gr. Széchényi Ferenczhez.

7 Kinevezési okiratok. Akad. Kézirat.

8—9 Kinevezési okiratok. Akad. Kézratt.

10 Kazinczy szerint (levél Kis Jánoshoz, 1807 julius 19-ikén) ezt az ódát gr. Somsich írta s megengedte B.-nak, hogy magáénak mondhassa. Mi igaz ebben a dologban, bajos eldönteni. Kazinczy állítását nem tekinthetjük B.-val szemben egészen megbizhatónak, más adatunk pedig erre nincs. A nyelvből B. több latin verseivel összevetve, sem lehet eldönteni, mert feltűnő különbséget nem lehet találni köztük. Megjegyzendő, hogy az óda névtelenül jelent meg.

Kazinczynak azt az állítását, hogy Bacsányi «a titkos polizei tagjává tevé magát . . . s a levelek feltördelése departementjánál űzi a maga szolgálatját»,[11] mende-mondánál egyébnek nem tarthatjuk. Kazinczy ezt «egy emberséges embertől» hallotta[12] s mint Bacsányiról szóló rossz hírt, természetesen, mindjárt kész-

36. MÜLLER JÁNOS ARCZKÉPE.

pénznek vette s iparkodott minél szélesebb körben terjeszteni.[13] Vajjon elfogadhatjuk-e ezt az állítást, mely egyedül Kazinczyé s csak annak a bizonyos «emberséges embernek» mende-mondáján alapszik? Még akkor is kételkedve kellene fogadnunk, ha Kazinczy mint a legelfogulatlanabb ember volna ismeretes, pedig tudjuk,

11 Szirmay. 103. l.
12 Szirmay. 103. l.
13 L. több levelét. (Kazinczy Lev. IV. köt. 553. l.; VII. köt. 305. l.; V. köt. 94. l. stb.)

hogy Kazinczy minden inkább, csak elfogulatlan bíró nem, különösen Bacsányival szemben.

De ezt az állítást nemcsak igen bizonytalan alapja teszi kétségessé, hanem Bacsányi jelleme és a közvélemény is.

Bacsányiról, a nyílt, egyeneslelkű, mindenkor és mindenkivel szemben őszinte Bacsányiról feltehetjük-e, hogy elveit és jellemét lábbal tiporva, egyszerre megtagadja önmagát? Bizonyára nem.

S feltehetjük-e, hogy a társadalom nem ítélte volna el s nagyszámú író barátai (magyarországiak és bécsiek egyaránt) nem fordultak volna el tőle, ha megtudják, hogy milyen mesterséget űz?[14] Bizonyára elfordultak volna tőle s e helyett mit látunk? Élete végéig tisztelet környezi, barátai szeretik, Kisfaludy Sándor ódát ír hozzá[15] s a közvélemény számos tanújelét adja becsűlésének. Azt hiszem, méltóbb czáfolata nem is lehetne annak a szóbeszédnek, mint ez.

Annyi bizonyos, hogy Bacsányi a szenvedett üldözés és megpróbáltatás után igen óvatos.

Kazinczynak 1801-ben hozzá írt levelét bemutatta gróf Sauraunak,[16] s mikor Kazinczy 1803-ban meglátogatta, kérte, hogy mivel őt figyelemmel kisérik, ne igen jőjjön többet hozzá,[17] Kazinczyhoz írt levelében (1802 június 16-ikán) pedig azt írja, hogy csak nagy ritkán írjanak egymásnak. «Az egek tudják, miért? de tapasztalásból tudom, hogy még az árnyéknak árnyékát is kell kerülnöm; noha egész életemben eme regulát követtem: Nil conscire mihi, nulla pallescere culpa.»[18] Kazinczy mindezt rosszakaratúlag «csúszás-mászásnak», kegykeresésnek értelmezi, pedig nagyon természetes, hogy Bacsányi, okulva az elmúltakon, a gyanúnak még árnyékát is el akarta kerülni s azért cselekedett így, már pedig Kazinczyval, kinek olyan jelen-

14 Pedig ha az az emberséges ember megtudhatta, bizonyára még hamarább megtudták volna bécsi és magyarországi barátai és ismerősei.

15 Kisfaludy Sándor minden munkái. 1892. II. köt. 48. l.

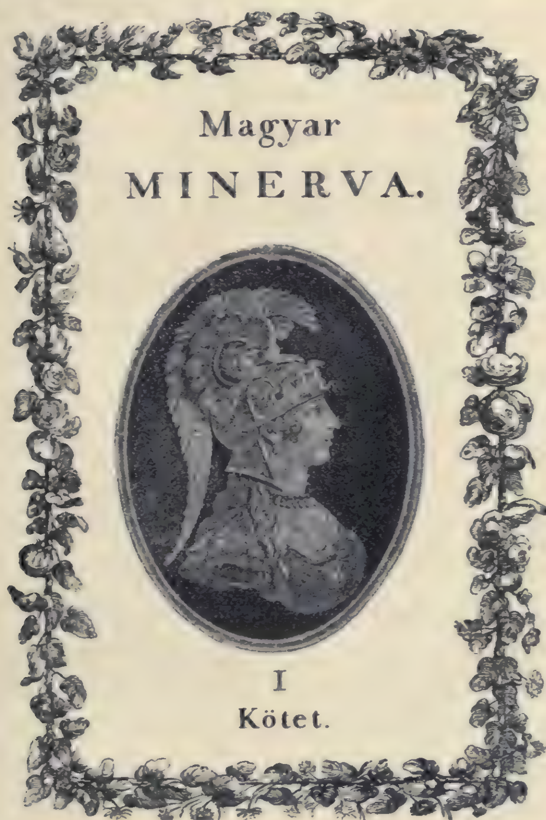
16 Kazinczy Lev. VII. köt. 305. l.

17 U. ott és Szirmay. 104. l.

18 Toldy kiad. 262. l.

tékeny szerepe volt a Martinovics-összeesküvésben, valóban nem érintkezhetett gyakrabban a nélkül, hogy magát újabb gyanúsításoknak és zaklatásoknak ki ne tegye.[19]

Bécsben ekkortájt igen sok magyar író megfordult. Többen állandóan ott laktak, a magyarországiak pedig gyakran ellátogattak hozzájuk s így Bacsányi ezentúl is állandó összeköttetésben maradt barátaival: Görög Demeternek, a Hadi és más nevezetes történetek, később Magyar Hírmondó szerkesztőjének, lakása egyik főtalálkozó helye a magyar íróknak s az is rendes

37. A »MAGYAR MINERVA« KÜLSŐ CZÍMLAPJA.

[19] Kazinczy azért is neheztelt rá, mert őt egy bécsi vendéglőben ignorálta, noha magyarul beszélt, s így észre kellett őt vennie a mellette elhaladó Bacsányinak. Kazinczy Lev. VI. köt. (200. 252. l.)

dolog volt, hogy valamelyik íróbarátjuk látogatásakor vagy más nevezetesebb alkalommal kedélyes lakomákat rendeztek. Ilyen lakoma volt az, melyet annak örömére adtak, hogy Péteri Takáts kieszközölte az engedélyt a Himfy-dalok nyomtatására. A lakomán többek közt Bároczy, Horányi, Révai, Szentgyörgyi, Takáts, Decsi, gróf Teleky Sámuel és Bacsányi is résztvettek.[20]

Az öreg Báróczyval igen jó viszonyban volt Bacsányi, ő vette rá, hogy arczképét rézbe metszesse s a dicsérő verset ő írta a kép alá, noha Báróczy tiltakozott az ellen, de végre is engednie kellett Bacsányi erőszakoskodásának.[21]

Kisfaludyval való barátsága szintén ekkor lett oly bensővé, hogy csak halálukkal ért véget.

Csodálnunk kell, hogy ilyen környezetben oly keveset ír és dolgozik. Hosszú bécsi tartózkodása a termékeny kassai periodushoz képest majdnem meddőnek mondható.

1798-ban kiadja *Ányos költeményeit* bevezetéssel és jegyzetekkel a «Magyar Minerva» czímű vállalatban, melynek létrehozását és szerkesztését Toldy s utána mások neki tulajdonítják. Ez azonban tévedés. A Magyar Minerva megteremtője Péteri Takáts József volt. Övé az eszme, ő készítette el a tervezetét, s mikor gróf Festetich többé nem segélyezte a vállalatot, a saját költségén folytatta.[22] A Minervát Bacsányi Ányos-kiadása nyitotta meg, innen ered Toldy tévedése. Bacsányi bevezetése[23] az «Ányos Pál élete» czímet viseli és két részből áll, az első részében elmondja Bacsányi, hogy gyűjtötte össze Ányos költeményeit s ezzel egyszersmind késedelmezését is kimenti. Ezután eljárásával ismertet meg. Némelyek azt kivánták tőle, hogy Ányos verseit javítsa át, mások pedig semmiféle javítást sem ajánlottak. Ő az arany középúton járt s csak a nagyobb vétségeit a nyelv és a verselés ellen hozta helyre, «a mennyire az értelemnek csonkítása, vagy egész rendeknek felbontása nélkül lehetséges vala».

20 Takács. Péteri Takács J. Budapest. 1890. 43. l.

21 Kaz. Lev. IV. 270.

22 Péteri T. v. fej.

23 M. Minerva. I. Ányos Pál munkáji. Bécs. 1798. — Toldy k. 225—31. l.

A mi felfogásunk szerint, természetesen nem helyes ez a középút sem és ma már nagyon megharagudnánk arra a kiadóra, a ki például Petőfinek egy rossz rímét jobbal cserélné fel.

Egy ügyes hasonlat után, melyben a magyar nyelvet szűz leányhoz hasonlítja s egy oldalvágást ad «nyelvünk alkalmatlan pallérozóinak», költői lendülettel folytatja, a múzsát apostrofálván. Végül ezeket a szavakat adja a múzsa ajkaira: «Azon hazafi társatok, ó magyarok! a kinek énekeit tőlem halljátok: nincs már többé közöttetek . . . Régen s még virágzó korában, elköltözött ő arra a hosszú és félelmes útra, a melyen tinéktek is el kell maholnap indúlnotok; amaz ismeretlen messze országra, a honnan még soha senki vissza nem térhetett. Oly tartományban van, hol őt sem az emberi nyelv szidalmának kártékony ereje, sem az érdemetlenek becstelenségre szolgáló dicsérete nem érdekelheti. De ha énekének megbájoló hatalmával jóra indíthat benneteket; ha szíveiteket arra bírhatja, hogy az életnek nehezen viselhető s néha majd földig lenyomó terheit kevesebb zúgolódással hordozzátok; emberi s polgári kötelességteket nyilvábban ismérvén, örömestebb teljesítsétek; édes

ÁNYOS PÁL'

MUNKÁJI.

BÉTSBE

ÖZVEGY ALBERTI IGNATZNÉ BETŰJIVEL

1798.

38. «ÁNYOS MUNKÁJI»-NAK CZÍMLAPJA.

hazátokat, törvényes fejedelmeteket még jobban szeressétek, még hívebben szolgáljátok: higyjétek el, hogy boldogító örömöt éreznek, még a sírnak hideg gyomrában is, nyúgovó hamvai! s megilletődve lebeg még most is körületek, mennyei áldást mosolygó szemekkel néz még most is reátok, kedves énekelőtöknek dicsőült árnyéka!»

Ez az idézet bizonysága annak, hogy Bacsányi a numerosus költői prózának is mestere volt a maga idejében.

Ezután következik tulajdonképpen az életrajz és a rövid jellemrajz. Érdekes ez is és elüt némileg a sablonos életrajzoktól, a mennyiben Bacsányi már némi figyelmet fordít a lélektani motivumokra. Ennek ugyan még kevés nyomát találjuk életrajzában, mindazáltal nem tagadhatunk meg tőle bizonyos művészi törekvést. Ányos költeményeihez írt jegyzeteiben itt-ott czélzásokat és csipkedő megjegyzéseket tesz az akkori irodalomra. Már ekkor elfordult a nyelvújítók törekvéseitől, hogy később engesztelhetetlen haraggal támadjon ellenük.

Ez az irányzat még jobban kitünik egy kézirati töredékéből, mely szintén ebből az időből való s melyet Károly György Hugó közölt Szana Tamás Figyelőjében.[24] Czíme: *Beszéd. 1798.* (Töredék.) Tartalom és stílus tekintetében B. legjobb munkái közé tartozik. Polemikus czélzásai ellenére hangja aránylag nyugodt és komoly.

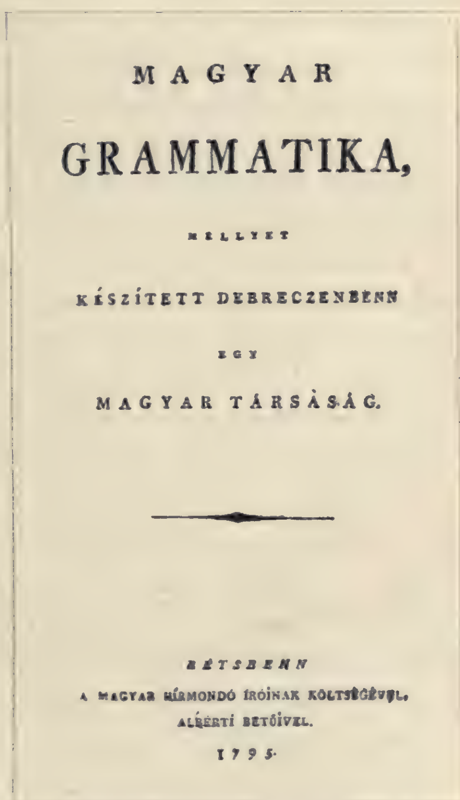
Az Ányos életrajzában használt hasonlattal kezdve áttér a szép magyar nyelv szebbítőire, újítóira. Kik ezek?

Az egyiknek fogalma sincs a magyar stílusról, de azért újít, mert éppen magyarnak született; a másik nem ismerve a régi nyelvet s a nyelv szükségét, egyre-másra új szókat kohol; a harmadik idegenességekben tetszeleg; a negyedik a különöset keresi; az ötödik verset ír római formában s a nyelv szelleme ellen vét, noha ezt belátja később (Baróti); a hatodik és hetedik grammatikát csinál grammatikából s mindent elítél, a mi evvel

[24] *Irodalmi beszéd Bacsányitól.* Figyelő. 1875. 3—4. sz. A kézirat: *Beszéd. 1798.* czimen hagyatékában.

ellenkezik (Debreczeni grammatica). A jobb elmék szomorúan nézik a nyelv e rontását, mely végpusztulásra vezet. De ne essünk mégse kétségbe, igaz Ráday Gedeon mondása, hogy «a míg sok rossz magyar könyv nem lesz, sok jó sem lesz». Most a nyelvújítóknak egy kis leczkéztetése következik.

Ezután tér át beszédének tulajdonképpeni czéljára, mely a komolyabb és jelesebb elmék búzdítása a munkára. Sokan nem tesznek semmit, a kik legtöbbet tehetnének, pedig minél több szellemi kincset gyűjtött valaki, annál többel tartozik hazájának. Itt azután egészen szónoki modorba csap át, maga tesz ellenvetéseket, melyeket megczáfol. «Szép hírre, vagy névre, illő jutalomra vágysz? – Érdemeld meg! Annak idejében önként fog jönni; ha most nem, máskor, későbben, halálod után! Mi hasznod benne, ha egyszer meghaltál? Ha ezt kérdezed, nincs beszédem veled. Nem vagy méltó s nem is juthatsz soha dicsőségre, ha dicséretre vársz.» A legnagyobb jutalom a szívben van. Más dolgod van? Jó, de a haza nyelvének ügye is a legfontosabb dolgok egyike, hátha a többi ennél kisebb? Hiába fáradoznál? Ne hidd, valamint a természetben el nem vész semmi, csak átalakul, úgy az erkölcsi világban sem veszhet el. Az akadályoktól nem szabad visszarettenni, még attól sem,

MAGYAR

GRAMMATIKA,

MELLYET

KÉSZÍTETT DEBRECZENBENN

EGY

MAGYAR TÁRSÁSÁG.

BÉTSBENN

A MAGYAR HÍRMONDÓ ÍRÓINAK KÖLTSÉGÉVEL,

ALBERTI BETŰIVEL.

1795.

39. A DEBRECZENI GRAMMATIKA CZÍMLAPJA.

hogy a nemes buzgalomért hálátlansággal, üldözéssel fizetnek. De hány jeles embert csodálunk ma, kit kora üldözött? Erre sok példát hoz fel a világtörténetből. Beszédének ez a része különösen szép és lendületes, kár, hogy heve egy oda nem illő hosszas kitérésre ragadja. Végül ismét buzdít s beszédét így fejezi be: «Ha minekelőtte pályánkat végigfuthatnók s hazafiúi munkálkodásunk tárgyát elérhetnők, csakugyan el kellene esnünk: emlékezzünk meg Sokrates poharáról, s menjünk nyugodt lélekkel ama jobb világba, hol, a mint hitünk tartja, számot kérnek ugyan, de igazán is ítélnek cselekedeteinkről! Üssön akármikor ama nagy óra, a melyet, halandók lévén, el nem kerülhetünk: ha híven eljártunk hivatalunkban, eleget éltünk!»

Láthatni e rövid ismertetésből s néhány idézetből, hogy milyen sikerült, nemes tartalmú, kerek kis mű ez a «beszéd», melyet természetesen sehol sem mondott el Bacsányi; szónoklat formájában írt értekezés az egész.[25]

Van néhány latin verse is ebből az időből. Az egyik a már említett: *Ode ad inclytos SS. et OO.*[26] *regni Hungariae*, mely fegyverre szólítja a magyarokat s a Mária Terézia alatti nemes önfeláldozást magasztalja és Ferenczet dicsőíti. Névtelenül jelent meg. A hagyatékában levő példányon *Ode ad Hungaros*ra igazítja ki a czímet s ezt írja alá: «M. Novemb. 1796.» 1799-ben jelent meg *Mantua* czímű verse, melyet akkor írt, mikor az osztrákok Mantuát visszafoglalták a francziáktól. A hagyatékában levő példányon javításokat tett s három distichont írt hozzá. A Nemzeti Múzeum levéltárában van még egy kiadatlan *Ad Woltmannum* czímű verse s néhány epigramma kézirata: *Müller* (a jeles svájczi történetíróra), *Herder*, *Ad Hungaros* és *Ad manes Romanorum*. Az utóbbi kettő kiadatlan.

Ezekről nincs mit mondanom. Középszerű latin alkalmi versek, melyek csak azt bizonyítják, hogy Bacsányi ezen a nyelven is

[25] Károly Gy. Hugó idézett czikkében avval is foglalkozik, hogy vajjon elmondta-e és hol mondhatta el ezt a beszédet Bacsányi. Ennek a fölösleges fejtegetésnek eredménye természetesen negativ.

[26] Status et Ordines.

elég ügyesen versel. — *A keszthelyi hajóra* (1798) czímű kis alkalmi versét ismerjük még ebből az időből s *Báróczi* képe alá írt apróságát (1798):

Híven szolgálta a hazát;
Fenn lészen érdeme,
Míg el nem hagyja szép szavát
Árpád dicső neme.

Ossziant is fordítgatta, de ennek kevés nyoma van.

Különös, hogy bécsi tartózkodása ilyen meddő irodalmi tekintetben. Talán hivataloskodása foglalja el nagyon, vagy a hazájától való távollét s a vezérlő szerep elvesztése kedvetleníti el s bénítja meg munkakedvét? Erre bajos a felelet.

*

A milyen szegény Bacsányinak nyilvános élete szereplésben és irodalmi eredményekben, éppen olyan gazdag magánélete egy fenkölt lelkű nő barátsága és szerelme által.

Ez a nő Baumberg Gabriela, Baumberg Flórián, udvari titkár és levéltár-igazgató (Hofsecretär und Hofkammer-Archivsdirector) leánya.

Már igen ifjú, mondhatni gyermekkorában kitünt költői tehetsége, mit a Baumberg-ház író barátai, Alxinger, Blumauer s mások befolyása mindinkább fejlesztett. Alkalmi költeményei kedveltté tették felsőbb körökben is. Pichler Karolina, a jeles írónő, Gabrielának meghitt barátnéja, azt írja róla,[27] hogy finom, karcsú termetű leány volt, nem éppen szép, de rendkívül kifejező arczczal, lelkes kék szemekkel, kellemes csengésű hanggal. Kiemeli továbbá rendkívül izléses öltözékeit, melyek akkor megbeszélés és utánzás tárgyai voltak.

Bacsányi nem első szerelme, ő is csalódott már egyszer, éppen úgy mint Bacsányi. Első szerelmének emlékét több költeménye őrzi s maga is megemlékezik róla önéletrajzi töredékében, mely szerint volt egy magasrangú udvarlója, kit szülői

[27] K. Pichler. Die Dichterin Gabriele Baumberg. Oesterr. Morgenblatt. 1840 július 25., 27.

szivesen látnak, ő azonban mindjobban meggyűlöl. Ajándékait is visszautasítja, a miért anyja haragszik rá. A magasrangú udvarlónak, kit nagynak, robustusnak ír le, S. betűvel kezdődő neve volt (Saurau, Sedlniczky?). Ekkor ismerkedik meg egy másik fiatalemberrel, a ki igen udvarias, elmés és jó tánczos is volt. A műkedvelő előadásokon ő játszotta a főszerepet. Ennyit árúl el az önéletrajz. Az udvarló neve mindenütt ki van vágva. Talán Bacsányi tette, ki itt-ott javítgatott is az önéletrajzon. — Erről az udvarlásról Pichler Karolina is tesz említést. De a magyar költő iránti szerelme erősebb volt ennél az ifjúkori ábrándnál. Mikor ismerkedtek meg egymással, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy a leány csakhamar heves szerelemre gyúladt a szép férfi iránt. Bacsányi, mint arczképei mutatják,[28] valóban szép külsejű férfi volt, komoly, nemes arczához szép nyulánk termet járult. De lelkébe bizonyára még szerelmesebb volt az ábrándos költő leány.

Bacsányi sokat járt a vendégszerető Baumberg-házhoz s bizonyosan itt ismerkedett meg Blumauerrel, Ratschkyval, Alxingerrel s Haydnnal,[29] a nagy zeneszerzővel, kiről azt mondja, hogy «igen szeretetreméltó jeles ember volt ő társalkodásban is» és az ő Gabrieláját különösen tisztelte. Megismerkedett továbbá Fügerrel, a belvederei galléria igazgatójával, ki le is festette őt s e festmény látására «seregesen mentek a bécsi művészek», a mikor elkészült.[30] Gabrielát szintén lefestette Füger.

Az öreg Baumberg igen szerette Bacsányit, nem úgy felesége, kinek, mint láttuk, más pártfogoltja volt, az a bizonyos magasrangú fiatalember. Gabriela azonban nem szenvedhette ezt az udvarlót, ki meglehetős tolakodó volt, noha ő semmi reményt sem nyujtott neki. Anyjával ezért sokszor heves jelenetei voltak, mindennek ellenére állhatatos maradt s a szegény költőt szerette.

1801 április 13-án meghalt Gabriela atyja. Halála előtt

28 Legjobb a Füger festménye s az utána készült rézmetszet (költeményei 1835 előtt).

29 B. levél-conceptusa. Akad. Kéziratt.

30 U. ott.

Bacsányira is áldását adja s neki hagyományozza új fekete ruháját. «Er soll dein Freund bleiben, ich halt ihn für einen rechtschaffenen Mann», mondja leányának, de hozzáteszi, hogy ne hamarkodják el a házasságot. Gabriela ezt nem is teszi,

40. BAUMBERG GABRIELA LEÁNYKORI ARCZKÉPE.

noha néhány hó múlva (augusztus 8-ikán) anyja is meghal, s ő egészen támasz nélkül marad csekély (826 forintnyi) örökségével.

A szerelmesek sokkal ritkábban érintkeznek ezután, inkább leveleznek egymással (németül és francziául).

Állhatatosságuk végre elnyerte jutalmát. 1804-ben (augusztus 30-ikán) Bacsányit eddigi szorgalma és hasznavehetősége tekin-

tetbe vételével udvari fogalmazónak nevezik ki (Hofconcipist der k. k. Hofkammer, Finanz u. Kommerz-Hofstelle) 700 forint fizetéssel,[31] melyet 1807-ben 900, majd 1000 forintra emelnek. Most már szerény, de biztos jövedelme lévén, elvehette Gabrieláját.

1805 június 10-ikén keltek egybe.[32] Gabriela szép költeménynyel ünnepli ezt az örömnapot.[33] Barátot, testvért, tanítót és

GEDICHTE
von
GABRIELE BATSÁNYI
geb. Baumberg.

Mit einer Abhandlung über die Dichtkunst.
von F. W. M.

WIEN.
Gedruckt bey J. V. Degen. 1805.

41. BACSÁNYINÉ KÖLTEMÉNYEINEK CZÍMLAPJA.

szeretőt nyert férjében, úgymond, neki köszön mindent, ő tette igazán költőivé.

Szerelmük mélysége és heve elfeledteti velünk, hogy már egyikük sem fiatal, hogy Bacsányi 42 éves s Gabriela csak három évvel ifjabb nála.

[31] Kinevezési okirat. Akad. Kézirat.
[32] Házassági szerződés. U. ott.
[33] Die Glückliche. Gedichte. 146. l.

Frigyükhöz sietnek szerencsét kivánni a jó barátok, még az agg Baróti Szabó is megszólal s kedves levélben üdvözli őket. Szeretne eljönni hozzájuk, úgymond, de öreg ő már az utazáshoz.[34]

Gabrielára nézve még azért is nevezetes ez az év, mert férje ekkor rendezi sajtó alá verseit, melyek egy barátjuk F. W. Mayer hosszú bevezető tanulmányával jelennek meg (Gedichte von Gabriele Batsányi geb. Baumberg).

Bacsányi hű és szerető nejével nyugodtan és boldogan él, házasságuk gyermektelen ugyan, de ez egymás iránt való vonzalmukat nem csökkenti. Egészen egymásnak élnek s ha oly sok külső csapás meg nem zavarta volna nyugalmukat, frigyüket a legboldogabbnak mondhatnánk.

Mielőtt Bacsányi életének újabb forduló pontjához érnék, megemlítem, hogy Bécsből néha Magyarországra is ellátogatott. Így Debreczenben járt egyszer,[35] hol Csokonaival, máskor (1800 meg Balaton-Füreden, hol Kis Jánossal ismerkedett meg.[36] Talán ekkor látta utoljára hazáját, melytől a sors ezután végképen elszakította.

VII.

1809-ben a franczia seregek bevonulnak Bécsbe, s mikor ismét elhagyják a várost, Bacsányi is velük megy egyenesen Párisba. Ez az esemény Bacsányi életében a legtöbb föltevésre, találgatásra és nézeteltérésre adott alkalmat; azért, hogy az eredményeket összefoglaljam és mérlegeljem, kénytelen vagyok én is tovább időzni ennél a pontnál.

E különös és gyors távozás okát abban keresték, hogy ő fordította le Napoleonnak a magyarokhoz intézett híres proklamáczióját s e miatt kellett menekülnie.

Ezt a hírt Kazinczy terjesztette róla leveleiben s Szirmay

34 Figyelő. XIII. köt. 395. l.
35 Kazinczy Lev. V. köt. 67. l.
36 Kazinczy Lev. V. köt. 60. l. és Kis János emlékezései. Olcsó könyvt. 283. l.

munkájához írt jegyzeteiben,[1] tőle vették át a történetírók. Kazinczy pedig Bécsből Márton Józseftől nyert értesülései alapján állította ezt Bacsányiról.[2]

Ez a nézet a legújabb időkig fentartotta magát, mikor azonban hitelét erősen megingatta Bayer Ferencz s különösen Wertheimer Ede.[3] Az előbbi tagadja, hogy Bacsányi fordította volna a proklamácziót, az utóbbi pedig arra az eredményre jut, hogy nem lehet határozottan őt tartani a fordítónak. Bérczy Jenő[4] a régi nézethez csatlakozik s valószínűnek tartja, hogy Bacsányi fordította (érvelni alig érvel), hasonlóképen Széchy Károly is, ki Bayerral és Wertheimerrel polemizál.[5] Mellőzvén a négy értekezés érveinek és ellenérveinek összehasonlító bírálatát, mely igen hosszadalmas volna, csak maguknak az érveknek csoportosítására törekszem, melyeket az említett értekezésekből, főleg Wertheimeréből (válogatva) merítettem, s melyeket magam találtam Bacsányi hagyatékának átkutatása közben. Főczélom a rövidség s az áttekinthető összeállítás.

A tényállás Kazinczy szerint a következő. A franczia sereg bevonulásakor Maret, bassanoi herczeg, akkor államtitkár, le akarta fordíttatni (s bizonyosan átjavíttatni) a proklamácziót. Decsyt, a Kurír szerkesztőjét, ajánlották neki, de Decsy, betegségére hivatkozva, Márton Józsefre tolta a dolgot, hogy árthasson neki, Márton azonban alattvalói hűségét emlegetve szintén igen szabadkozott. Maret ekkor Bacsányi után tudakozódott, ki neki Kufsteinban rabtársa volt.[6] Bacsányi lefordította a proklamácziót, sőt valamit írt is «Hungarus ad Hungaros» czímen (mit, azt Kazinczy maga sem tudja), és a császárt szidalmazta.

Kazinczynak forrása Márton elbeszélése volt, mint említettük. Ennek a forrásnak nagyon meggyöngíti erejét az a körülmény, hogy mikor Decsy föladta Mártont a proklamáczió fordítása

[1] Ezek az Új Magy. Múzeumban 1851—2. I. köt. is megjelentek.

[2] Kazinczy Lev. VII. köt. 311., 382., 443. l.

[3] I. Napoleon viszonya Magyarországhoz. Bp. Szemle 1883. XXXIV. kt. 161—169. l.

[4] Bacsányi János. Kaposvár, é. n.

[5] Magyar költő idegen földön. Az Erd. Múzeum-Egylet kiadv. 1889. VI. köt.

[6] Maret 1795-ben osztrák államfogoly volt.

miatt, Márton a császárhoz intézett védő iratában bevallja, hogy tényleg dolgozott a francziáknak kényszerűségből, de azok munkájával nem voltak megelégedve, — hanem Bacsányit nem említi a proklamáczió fordítójaként — legalább Wertheimer czikke[7] szerint nem, — pedig igen kényelmes lett volna a Bécsből eltünt Bacsányira hárítani a dolgot. Miért nem állítja itt, s miért

PROCLAMATIO.

Császári szállásomon, Schönbrunnban. Punkösd hav. 15-dik napján, 1809

MAGYAROK!

Az Ausztriai Császár, megszegvén a' Békességet, mellyet Velem kötött, 's nem gondolván azon nagy-lelküséggel, mellyet már harom izben, név szerént pedig az 1805-dik esztendőbéli háború' végével, iránta mutattam; megtámadta hadi népemet. Viszszavertem Én az igazságtalan megtámadót: az Isten, ki a' győzedelmeket adgya és a' haladatlanokat 's hitszegőket megbünteti, szerentsésekké tette fegyvereimet; elfoglaltam Ausztria' fővárossát, és már a' Ti határaitokonn állok diadalmas seregeimmel. Az Ausztriai Császzár, nem pedig a' Magyar Király, üzent Nékem hadat. Hazai Constitutiótok szerént, nem-is tselekedhette vólna ő ezt a' Ti megegygyezésetek nélkül. Országotoknak mindég tsak a' Haza' óltalmara intézett egész szisztémája, és azok a' rendelesek, a' mellyeket ehhez képest az utólsó Ország gyülésén tettetek, eléggé 's nyilván kimutattyák, hogy Ti a' békességnek fenntartását kivántátok.

42. RÉSZLET AZ I. NAPOLEON PROKLAMÁCZIÓJÁBÓL.

állítja Kazinczyhoz írt leveleiben? Úgy látszik, ő is csak hírből-hallomásból tudta s ennek alapján nem mert Bacsányi ellen vádat emelni. Lehet különben, hogy Kazinczyhoz írt leveleiben is (melyek ismeretlenek) csak mint szó-beszédet említi s Kazinczy veszi mindjárt készpénznek.

Lássuk most már a tényeket s érveket, melyek Bacsányi ellen és Bacsányi mellett bizonyítanak.

7 Adalékok a Magyar Kurir történelméhez. Századok. 1897.

A francziákkal elhagyja Bécset és Párisba megy. Ez menekülésnek látszik. A helytartótanács körözteti is s az 1810 április 6-ikán kelt köröző levélben azt mondja, hogy valószínűleg a franczia sereget követte Bacsányi, mindazáltal a megyék nyomoztassák s ha netalán Magyarországon lappangana, fogják el s tegyenek azonnal jelentést az elfogatásról. A köröző levélhez a következő s ránk nézve különösen érdekes személyleírás van csatolva: «B. J. ezelőtt udvari fogalmazó, 48 éves, katholikus, Magyarországban született, magas termetű, sárgás-barna arczú (fuscae faciei); hosszú és szabályos orra, fekete szeme, kissé szürkülő, elől levágott, hátul tekercsbe font haja van; sarkantyús magyar csizmát (cothurnos hungaricos cum calcaribus), sötétkék magyar nadrágot, ugyanolyan színű kabátot (Kaputt) és kerek kalapot hord rendesen, ünnepi vagy gála öltözetül (seu gála) azonban fekete magyar ruhát és háromszögletes kalapot. Tekintete, valamint viselkedésének módja büszke (superbus). Felesége, született Baumberg, Bécsben van.»[8]

Ezzel a körözéssel különös ellentétben áll, hogy Odonell pénzügyminiszter, mikor Bacsányi Párisból elbocsáttatását kéri, elismerő szavakkal adja meg a fölmentést, felesége pedig 1810 július 23-ikán 188 forint 51 krajczárnyi fizetésbeli hátralékát minden akadály nélkül veszi fel.[9]

Párisban 2000 franknyi pensiót kap Napoleontól.

Ámde nem lehet bebizonyítani, hogy a proklamáczió fordításáért kapta volna. Az egykorú franczia bulletinek és lapok, melyekben az ilyen pensiókról szó van, nem említik az övét; az Archives Nationales sem tud felvilágosítást adni.[10] Maga azt mondja róla, hogy évszázadok óta szokásban volt Francziaországban az idegen tudósok kitüntetése, melyet csak értelmet-

[8] Közli Kazinczy Gábor; Új M. Múzeum. 1851—2. I. köt. 438—53. l. és Adalékok Zemplén vm. történetéhez. 1901. VI. köt. 216. l.

[9] Meglehetős érthetetlen ezek után a Helytt. körözvénye.

[10] Ezeket az adatokat Kont Ignácz úrnak, Párisban élő hazánkfiának, szives kutatásai alapján közlöm. Fogadja e helyütt is köszönetemet értük. Az «Archives Nationales» nyilatkozata is birtokomban van.

lenség és rosszakarat magyarázhat félre. Másfél éve volt már Párisban, mikor ez a kitüntetés osztályrészeül jutott, melyet XVIII. Lajos is megerősített a «legjóságosabb, legnemesebb és legfinomabb módon».[11] E kitüntetés annál jobban esik neki, mert elnyerésére nem volt szüksége hatalmas pártfogókra, csak a jó és nemes embereknek jóakaratára.[12] E kissé nagyon is önérzetes nyilatkozat daczára tán nem tévedünk, ha e jóakaratba a Maret barátjáét is beleértjük. — Fontos adat továbbá az ellen, hogy a proklamáczió fordításáért kapta volna pensióját, az is, hogy Metternich maga jár közbe Bacsányi brünni fogsága után a pensió újra folyóvá tételének ügyében.[13]

Mikor a szövetséges seregek bevonulnak Párisba, Bacsányi Metternichnél akar jelentkezni, hogy közbenjárását kérje a császár jóindulatának megnyeréséhez.[14] Miért, ha ártatlan?

Ebben sem kell éppen bűntudatot látnunk, hanem elővigyázatot. Tudta jól, hogy kassai dolgai, bebörtönöztetése s kivándorlása miatt gyanus embernek tartják s ezzel akarta elejét venni a további zaklatásnak.

E jó szándékának ellenére elfogják, börtönbe vetik, sokáig vallatják, vizsgálják.

Thun gróf[15] ezek ellenében Hammer-Purgstallhoz azt írja, hogy Bacsányi pörének ügyiratait átnézvén, meggyőződött ártatlanságáról.[16] S tényleg a vizsgálat semmit sem bizonyíthatott rá. Maga a császár azt mondja, hogy Bacsányinak a kivándorláson kívül semmit sem lehet bűnül felróni.[17] Hogy Bacsányi beismerő vallomást tett volna, ezt az állítást, nem tudom honnan vette Kazinczy. Az az állítása sem felel meg a valóságnak, hogy Bacsányit Bécsbe hozták volna vasban.[18]

11 Levele nejéhez. 1816 augusztus 14—15-ikén. Akad. Kézirat.

12 Levele nejéhez. 1815 február 3-ikán. U. ott.

13 Gabriela levele 1817 január 16-ikán. Akad. Kézirat.

14 Levele nejéhez 1815 augusztus 8-ikán. U. ott.

15 Thun közreműködött Bacsányi elfogatásában.

16 Hammer-P. levele Bacsányi nejéhez 1817 április 16-ikán. Akad. Kézirat.

17 Gabriela levele 1817 január 16-ikán. U. ott.

18 Szirmay. 106. l.

Maga Bacsányi mindig a legnagyobb határozottsággal ártatlannak mondja magát, a vádakat rágalmaknak bélyegzi s gyakran emlegeti ellenségeit, üldözőit, kik zaklatásának okozói.[19] Már huszonnégy év óta[20] üldözik folyton, úgymond, ellenségei hatalmasak és merészek, nekik pedig (magának és nejének) egyedüli hibájuk, hogy van tehetségük, tiszta életük és jellemük, de nincsenek hatalmas pártfogóik s nem gazdagok,[21] de az igazság ki fog derülni, a ki úgy élt, mint ők, az «a sírban is meg fogja találni védőjét».[22] Nejének a császárhoz intézett folyamodványában a «Gnade» szó mellé ezt jegyzi «Gerechtigkeit!!! nicht Gnade, nicht Amnestie!».[23]

Az ártatlanságnak ezt az erős hangoztatását nem lehet egyszerűen semmitmondónak, «merő állításnak» tartanunk, mely keveset bizonyít.[24] Igaz, hogy leveleik, melyekben ezek a nyilatkozatok előfordulnak, a rendőrség kezein mennek keresztül, de szerintem éppen ez mutat arra, hogy igazságot tartalmaznak. Hiszen Bacsányi jól tudta, hogy ezek miatt az állítások miatt majd kérdőre vonják s felvilágosítást kérnek tőle a sokat emlegetett ellenségekről. Ha nem lettek volna ezek az ellenségek, vajjon írhatott volna-e úgy, a hogy írt?

Valószinűnek tarthatjuk ezek után, hogy nem ő a proklamáczió fordítója.

De miért hagyta el akkor Bécset?

Maga Metternichhez intézett védő iratában[25] azt mondja, hogy egy őt üldöző párt miatt ment el. Felesége is megerősíti ezt egy udvari tanácsoshoz írt fölterjesztésében,[26] melyben kijelenti, hogy ő maga siettette férje elutazását gróf Saurau tanácsára, ki azt mondta neki, hogy ha szereti férjét, minél előbb távolítsa el. Miért mondta ezt Saurau? Hafner (Bacsányi

19 Fogsága alatt feleségének írt majdnem minden levelében.

20 Levelei nejéhez 1816 junius 1—2. és julius 30-ikán.

21 Levele nejéhez 1816 julius 20-ikán.

22 Levelei nejéhez 1816 február 8—10.

23 Akad. Kézirat.

24 Mint Széchy teszi id. tanulmányában.

25—26 Akad. Kézirat. Tehát nem igaz Kazinczy állítása, hogy feleségét «a faképnél hagyva, lódult el láb alól».

43. HERCZEG METTERNICH KELEMEN ARCZKÉPE.

barátja) szerint Saurau fia volt Gabriela kikosarazott udvarlója s ez akart minden áron bosszút állani rajtuk. Ekkor Saurau sürgetése tán úgy volna magyarázható, hogy éppen a Bécsből való eltávozással akarta gyanússá tenni Bacsányit. Más versió szerint a hatalmas Sedlniczky unokaöcscse lett volna a vetélytárs.[27]

Az bizonyos, hogy Bacsányi nem jól érezhette magát Bécsben s nem volt megelégedve. Maga mondja, hogy 24 év óta üldözik, szemmel tartják. A Kassán megjelent költemények ideje óta tehát folyton zaklatják s a gyanú iránta, mint valami lavina, mindig nagyobb lesz. Makacs, erőszakos, sokszor tűrhetetlen jelleme szintén szerezhetett neki ellenségeket s így helyzete mind kellemetlenebb lett. Maret talán jobb jövővel bíztatta s Bacsányi az alkalmat felhasználva, Bécset ott hagyta, hogy Párisban próbáljon szerencsét.

Mindez természetesen csak föltevés, és valószinűség. Lehet, hogy közel jár az igazsághoz, lehet, hogy véletlenül felmerülő újabb adatok meghazudtolják. A rendelkezésünkre álló adatok hézagosak, egymásnak ellenmondók, ezért e kérdést véglegesen eldöntenünk ez idő szerint lehetetlen. Érdekesnek tartom megemlíteni, hogy Vas Gereben szerint Napoleon valami Balogh nevezetű váczi kanonokkal akarta lefordíttatni a proklamácziót, de ezt nem lehetett a dologra rábeszélni. (Dixi. 1864. I. 86. lap.) — A Magyar Szalonnak (1898) egy névtelen kis közleménye: (Ki fordította magyarra I. Napoleon proklamáczióját? 1085—7. hasábon) «régi családi feljegyzések és naplók» alapján egészen részletesen leírja a fordítás történetét. A fordító Falussy Mihály szatmármegyei nemes, az 1791—2-iki országgyűlésen távollevők követe s nagy nyelvtalentum. Bécsben egy Aplée nevű nyelvmester ajánlotta Falussyt Davis tábornoknak s F. le is fordította a proklamácziót. Mikor Napoleon Schönbrunnban volt, személyesen is beszélt Falussyval, kit egy ismerőse egészen a Kaunitz-féle kis kastélyig kisért. Az illető följegyzéseiben így

[27] Thaly. Bacsányi sírja és emlékezete Linzben. Figyelő. 1877. III. köt. 248. l.

emlékezik meg erről: «A hatalmas és félelmetes franczia Tsászár most állandóan itt mulat Schoenbrunnban és naponként jelen van a Gárda Paradérozásánál ... A schoenbrunni kert most be van egyebek előtt zárva s csak a sebes katonáknak és tiszteknek szabad ott sétálni. Miskát ezért is csak a kapuig kisértem, a ki onnan salvus conductussal ment a vártákon át

44. I. NAPOLEON.

a Tsászár eleibe...» Napoleon azt mondta F.-nak, hogy olyanokkal vizsgáltatta fölül fordítását, kik mind a két nyelvet értik s megdicsérte érte. Mint érdekes adalékot említettem meg ezt a versiót is, mely hiteles bizonyítékokra való hivatkozás hiján, természetes, nem megbízható.

Végül megemlítem még, hogy Thallóczy Lajos, kiváló történetirónk, állítása szerint Bacsányi nem fordította a proklamá-

cziót, hanem a fordítást *átcorrigálta.* A bécsi levéltári adatok feldolgozása kétségkívül teljes fényt fog deríteni Bacsányi életének eme homályos pontjára.

*

Bacsányi neje nélkül ment Párisba s ez természetes is, hiszen egyelőre maga se tudta, hogy él meg. Bécsben Gabriela biztonságban van s nemeslelkű pártfogói (Odonell grófnő, Korokosova grófnő)[28] társaságában van, így nyugodtan hagyhatja ott.

Párisban megtelepedvén, nem tudjuk milyen munkához látott. Lehet, hogy volt egy kis pénze (felesége is küldött utána) s abból élt, míg a pensiót meg nem kapta. Szórakozása a tudományos és költői működés volt, Ossziánján pl. itt is állandóan dolgozott.[29]

E mellett társaságba is járt, s mint maga mondja, sok ismerőse volt az akadémikusok, egyetemi tanárok és képviselők között.[30] Jó ismerősei közül név szerint csak Blanchard-t, a derék könyvkereskedőt ismerjük, ki Bacsányi elfogatása után könyveit és iratait megőrizte.

Neje egyes ügyeiket lebonyolítván Bécsben, s megtudván, hogy férje megélhetése már biztosítva van s így ő nem lesz terhére, utána utazik Párisba, még pedig a császár tudtával és engedelmével.[31] 1811 április 27-ikén érkezett meg Párisba férjével együtt, ki Meauxba eléje utazott.[32]

Most már ismét együtt él a szerető házaspár szerényen, de boldogan. Jövedelmük az a 2000 franknyi kegydíj, mert Gabriela zalathnai aranybánya-részvényei keveset jövedelmeznek, sőt valószinű, hogy ekkor nem is juthatnak e jövedelmükhöz.

Három évvel később Gabriela visszautazott Bécsbe. Nagyon

[28] L. levelezésüket. Akad. Kéziratt.

[29] Blanchard levele. U. ott.

[30] Lev. nejéhez 1816 január 15—18. Hagyatékában találtam egy képviselői beszédét Lehir-től s a nyomtatványon ezt a fölírást: De la part de l' auteur. Paris, a 19: november. 1814.

[31] Gabriela levele Würtemberg herczeghez 1811 márczius 22-ikén.

[32] Gabriela levele 1811 május 1-én.

BACSÁNYINÉ. BAUMBERG GABRIELA.

bántotta a honvágy[33] és a maga és férje jövőjéről is akart gondoskodni. Férje beleegyezett elutazásába, de nem bíztatta sikerrel. Kazinczy állítása, hogy Bacsányi «titkon küldözgetett híreket Bécsbe» s feleségét két ízben küldték hozzá «látogatás örve alatt parancsokkal»,[34] — teljesen valótlan állítás. Bacsányi franczia kegydíjat élvezett s osztrák kém volna? Ilyent csak Kazinczy elfogultsága tehet föl. S ha osztrák kém lett volna, vajjon úgy bántak volna-e vele az osztrákok, mint a hogy bántak? Felesége is csak egyszer utazott Párisba s ott maradt három évig, többé aztán nem tért vissza.

1814 augusztus 15-ikén utazott el Gabriela Párisból. Gabriela Badenben (Bécs mellett) használta a fürdőt egészségének helyreállítása czéljából,[35] fürdőköltségeinek kifizetését kieszközölte a császártól, ki további támogatását is megigérte, mindazáltal Gabriela csalódott jövőjüket illető reményeiben, s utazása és fáradozása hiábavaló volt.[36]

Bacsányit nagyon lehangolta nejének eltávozása. Szomorú hangulatban van, írja nejének (1814 november 8-ikán), most legjobban sikerülne neki Osszián fordítása. Neje vigasztalja, bíztatja, hogy legyen jókedvű, de ez nehezen megy: «vouloir oublier quelque chose, c'est y penser.» Még kutyájuk, a kis «Azor» is búsul úrnője után. Az utczán utána fut minden nőnek, ki Gabrielához hasonlít, aztán szomorúan jön megint vissza.[37] E mellett folyton érdeklődik leveleiben a magyar irodalmi viszonyok iránt s neje verseinek teljes kiadását szeretné sajtó alá rendezni.

Ekkortájban folyik a franczia állami nyugdíjak vizsgálata, mely után sokat teljesen megvontak, felére vagy harmadára szállítottak le. Ez is aggasztotta Bacsányit, de aggodalma alaptalan volt, mert az övét egészen meghagyták s ezt a határozatot igen udvarias, majdnem hizelgő nyilatkozatok kiséretében adták tudtára.[38]

33 Bacsányi levele 1814 október 18-ikán.
34 Szirmay. 106. l.
35 Bacsányi levele 1814 október 18-ikán.
36 Bacsányi levele 1815 julius 23-ikán.
37 Bacsányi levele 1814 október 18-ikán.
38 Levele nejéhez 1815 február 3-ikán.

1815 márczius 1-én Bellevillebe költözik ki s kertre nyíló lakásában egészen boldognak érzi magát. Háromszobás lakásáért csak 150 frank évi bért fizet. Anyagi viszonyai is rendezettek lehetnek, mert 300 frankot küld nejének.[39] Márczius 15-ikén írja Gabrielának, hogy a politikai viszonyok zavarossága miatt nem tudja, meddig maradhat Bellevilleben, egyébiránt neki nincs mit aggódnia, hiszen ő író, a ki az egész világgal békében él s nem avatkozik oly dolgokba, melyek nem tartoznak rá.[40]

Tudjuk, hogy az Elbáról visszatérő Napoleon márczius 20-ikán vonul be Párisba s június 18-án Waterloonál letűnik dicsőségének csillaga. Bacsányi a nagy eseményeket falun éli át s július 14-ikén, mikor a postai összeköttetés Páris és Bécs közt ismét megújul, siet megnyugtató levelet írni nejének, melyben egyszersmind egy tervet is közöl vele. Egyik tisztviselő ismerőse, ki nyugalomba vonul, vidékre költözik s házat és kis gazdaságot szerez, felszólította, hogy csatlakozzék hozzá. Ő ezt nagyon szeretné. Egész lelkesedve színezi ki a jövőt, az elvonultság, nyugalom boldog képeit s kérdi Gabrielát, megtudná-e azt osztani vele? Reméli, hogy már kigyógyult honvágyából s meggyőződött a halandók igéreteinek hiábavalóságáról. Nekik már csak önmagukra lehet támaszkodniok. Gabriela azonban, úgy látszik, azt szerette volna, hogy férje Bécsbe visszatérjen s lépéseket is tett érdekében, hogy esetleg bántódása ne legyen az emigráczió miatt. 1815 február 28-ikán audienczián van a császárnál, ki férjére vonatkozólag azt mondja neki: «Ich weiss nicht, warum er nicht kommt.» Metternichchel a Glacis-n találkozik. A herczeg kegyesen beszélget vele és biztosítja pártfogásáról. Ekkor elhatározta, hogy egy kérvényt ír hozzá férje érdekében, másolatát pedig gróf Wrbnához viszi,

45. GR. WRBNA NÉVALÁÍRÁSA.

39 Levele 1815 márczius 1-én.
40 Levele 1815 márczius 15-ikén.

a ki valósággal atyjaként pártfogolja. 1815 augusztus 3-ikán meg is írja kérvényét Metternichhez, melyben többek közt ezeket mondja: «Kegyeskedjék fenséged megszívlelni, hogy egy embernek, ki a sorsnak minden viharát elvonulni látta feje felett, joga

46. BACSÁNYI ELFOGATÁSÁRA VONATKOZÓ PARANCS.

van fellépni s az államnak kétszeresen hasznára válni ismeretei által, melyeket gyűjtött s a ki tapasztalatokban gazdag, melyeket házi boldogságának nyugalma árán igen drágán szerzett.»[41]

A szép terveknek és ábrándoknak azonban véget vet a rideg

[41] Gabriela levelei és folyamodványa.

valóság. 1815 augusztus 5-ikén reggeli négy órakor Bacsányi lakásán (Quai des Malaquais 19. sz.) megjelenik Szoikovich gránátos hadnagy egy zsandár és három gránátos kiséretében s holmiját lefoglalván, magát elfogja.[42] Egy kaszárnyába szállítják s itt néhány napig egy ocsmány, nedves börtönben tartják, hol minden ágyruha s takaró nélkül fekszik s majd meghal éhen.[43] 8-ikán tudósítja nejét sorsáról, 9-ikén Fontainebleauba viszik, honnan 11-ikén Dijon-ba indulnak vele, hová nyolcz nap múlva érkeznek meg. Innen ismét ír nejének 26-ikán: Jól bánnak vele s elég jól érzi magát: «Te ismersz engem, — írja — tudod tehát, hogy nincs mit aggódnom magamért.» Szeptember 2-ikán indulnak útnak ismét s 12-én érkeznek Mainzba, hol október 5-ig vesztegelnek. Innen négy levelet ír nejének. «Mindenesetre Isten kezében vagyok — írja szeptember 14-iki levelében — legyen meg az ő akarata! Meghajtom fejemet; a jelenkor és utókor itéljen aztán mindnyájunk fölött.» Neje miatt aggódik leginkább, a maga sorsával nem igen törődik. «Öntudatom, értékem érzete s emberi méltóságom, — úgymond — mit semmi halandó sem vehet el tőlem, lelkemet a földi élet ez új viharai fölé emelik.»[44] Október 6-ikán ismét útnak indulnak; Bacsányival hű kis kutyája is vele van s ez kissé földeríti a szomorú utazás alatt. Most már gyorsabban haladnak s a városokat csak érintik s végre megérkeznek Brünnbe.

VIII.

Október 21-ikén csukódik be Bacsányi mögött a spielbergi vár kapuja s egy hosszú évig nem is nyílik meg számára. Hű Gabrielájával megint csak levélben beszélgethet, pedig sok a mondani valója.[1] A méltatlan üldözés különösen nehezére

42 Maréchal térparancsnok augusztus 4-ikén kelt elfogatási parancsa. Akad. Kézirattár.

43 Levele nejéhez 1815 augusztus 8-ikán s Metternichhez írt memoranduma.

44 Levelei nejéhez 1815 szeptember 24.

1 Megjegyzendő, hogy leveleik a rendőrség kezén mennek keresztül, mely sokszor fel is tartóztatja azokat s így nem egyszer kínos bizonytalanságban vannak egymás sorsa felől.

am 12ᵗᵉⁿ Aug 1816

den 7ᵗᵉⁿ August 1816.

Mein lieber guter Mann!

Heute war ich so glücklich eine zweite Audienz zu haben, wo ich S. M. unseren guten Kaiser dann vielmehr freundlicher fand als er mir neulich schien, und meiner heutigen Bittschrift und mündliche Bitte, was eine Wiederstellung, und deine ganze Vorstellung einer baldigen Entscheidung. da ~~er [illegible] Jahr ist, und daß~~ du krank bist, und ich vor Angst vergehe. „Er ist in der Untersuchung sagte der Monarch, mit einer ganz herzlichen Güte, und ich versicherte mitzunehmen, daß schon im

47. GABRIELA LEVELE FÉRJÉHEZ.

esik s nincs oly levele, melyben erről ne panaszkodnék, különben megadással tűri sorsát s istenben vetett bizalommal. «Mindenemet elvették az emberek, — úgymond — szabadságomat, jogaimat, egészségemet s az idegenben talált tisztességes és biztos megélhetésemet s azonfelül megrágalmaztak a legmérgesebben és legveszedelmesebben.» De azért bízik a jövőben: «Mi, kiket oly sok derék ember ismer s kiknek élete olyan tiszta, nem veszhetünk el igazságtalanul; az igazságnak előbb-utóbb győzedelmeskednie kell. A ki úgy élt, mint mi, a sírban is meg fogja találni védőjét.»[2] Fogságát betegségeskedése is súlyosbítja. Deczember 30-ikán oly rosszul lesz, hogy azt hiszi, vége van,[3] de állapota jobbra fordul jó és derék orvosa, Kayser, kezelése alatt. A javulás természetesen lassan halad, börtöne igen rossz hely, melynek levegője olyan fojtó, hogy nejétől egy üveg eau de Colognet kér elviselhetőbbé tételére.[4] Január vége felé (1816) már fölkelhet betegágyából s áprilisban azt is megengedik neki, hogy kimehet a szabad levegőre, de csak kétszer hetenkint s akkor is csak fél órára.[5] Ez természetesen keveset használ, étvágya nincs és erőtlensége egyre tart, néha majdnem elesik, s mikor rövid sétájáról visszatér elsőemeleti bőrtönébe, egy órát kell pihennie a kimerültség miatt.[6] Csak abban reménykedik, hogy a badeni fürdő, mely máskor is jót tett neki, majd helyreállítja egészségét. Valósággal sóvárog utána és sok levelében emlegeti.

1816 január 19., 20. és 22-ik és május 1., 2., 4., 7. és 8-ik napján vallatja egy vizsgálóbizottság[7] s a vizsgálat eredményét felküldi Bécsbe. Erről természetesen nem írhat nejének s így mi sem tudunk semmit az egészről.

Különben, mint maga mondja,[8] humanusan bánnak vele. Írnia, olvasnia szabad s így a fogság unalmát irodalmi tanul-

[2] Levele nejéhez. 1816 február 8—10.
[3] Levele nejéhez. 1816. január 8—11.
[4] Levele nejéhez. 1816 január 8—11.
[5] Levele. 1816 április 24.
[6] Levele. 1816 június 12—15.
[7] B. följegyzései.
[8] Levele. 1816 május 14.

mányokkal tölti. Sokszor feledve sorsát, hosszasan elcseveg leveleiben nejével mindenféle irodalmi dologról, könyveket kér, író barátai után kérdezősködik. Gabriela ellátja könyvvel s felel kérdéseire, megírja pl. neki, hogy az öreg Szabó, kit halottnak hitt, még él, a mi igen megörvendezteti Bacsányit.[9] Egyáltalában a nejével folytatott levelezés egyik fő szórakozása. Mindkettejök levelei többnyire igen hosszúak, Bacsányinak január 15—18-iki levele (4 napig írta) 38 oldalra terjed. Nagyon érdekes levelezés ez, mely nemcsak tárgy és hangulat dolgában változatos, hanem rendkívül jellemző is mindkettejökre.

Gabriela jelleme különösen gyönyörűen domborodik ki előttünk leveleinek olvasásakor. A hű, szerető, önfeláldozó nő valóságos mintaképe, ki nemcsak hogy teljesen megérti férjét s fel tud emelkedni nagy műveltségével annak szellemi színvonalára, magas eszmevilágába, hanem a ki szerető, hű társa, barátja is férjének, kiért folyton aggódik, kinek minden kívánságát kitalálja és teljesíti, kit bátorít, felvidít s kinek érdekében megtesz minden lehetőt. Fogságában nemcsak szellemi táplálékkal látja el, hanem egyébbel is. Minden levele végén el van sorolva, hogy mit tartalmaz a levélhez mellékelt kis láda, mely bőségszarúként ontja a sok mindent, a mit egy jó feleség és egy jó gazdasszony figyelme csak kitalálhat: kávét, czukrot, rumot, teát, süteményt, csemegét, finom bort, egy kis pénzt is néha s számtalan más dolgot, mi a szegény fogoly sorsát enyhíti. Alig olvashatjuk meghatottság nélkül ezeket az inventariumokat, melyekben a jó asszony még a kis kutyáról sem feledkezik meg, ki urával együtt raboskodik.

Bacsányi nem hálátlan a sok jóért, minden leveléből gyengéd szeretet és hála sugárzik, folytonosan csak neje sorsa miatt aggódik, iránta érdeklődik és jól tudja, hogy milyen kincse van Gabrielájában. «Mint egy magasabb isteni lény, őrködöl felettem» — írja neki[10] és méltán, Gabriela nemcsak fogságát eny-

9 Levele. 1816 január 28.
10 Levele. 1816 február 8—10.

híti, hanem kiszabadítása czéljából is minden követ megmozgat. Még 1815 november 14-ikén megírja folyamodványát a császárhoz. Szép és megható könyörgés ez, a milyent csak a férjét szerető nő írhat. «Felséged atyai érzelmei nem fogják megengedni, — írja többek között — hogy gonosz teremtmények rágalmai egy boldog házasságot szétválaszszanak s egy szegény, szerencsétlen nőt az őrületbe kergessenek ... Felséged atyai szívéhez könyörgök azért, hogy sorsának rögtöni kegyes eldöntésével vessen véget gyötrelmemnek s adja vissza őt ismét nekem, őt a nemest és ártatlanul üldözöttet, őt, ki isten és ember előtt az enyém!»

De nemcsak folyamodványt ír, hanem személyesen is elmegy a befolyásos főtisztviselőkhöz, hogy támogatásukat kikérje. Azután egy másik ügyében is eljár férjének. Bacsányi u. i. azt állította, hogy elfogatásakor a franczia pensiójára vonatkozó okíratok s egy 1000 frtról szóló kész nyugtatvány voltak asztalán.[11] Ő senkinek sem tartozott, úgymond, egy sou-val sem, apróbb tartozásait Párisban holmijainak eladási árából kifizették, tehát jogosan követelheti vissza.

Gabriela lépéseket tesz a rendőri miniszteriumnál, de azt az értesítést nyeri, hogy nem találtak kész nyugtát, csak papirost és bélyeget, okíratokat szintén nem találtak.[12]

Gabriela bécsi tartózkodása alatt legnagyobbrészt gazdag pártfogóinak kegyéből él. Legtöbbet Korokosova grófnőnek köszönhet, ki barátnőjeként bánik vele; hetenkint háromszor nála ebédel Gabriela, a kis comtesse pedig gyakran meglátogatja őt lakásán.[13]

Küldeményei férjének bizonyára nagyobbrészt innen kerülnek. Többi barátaik szintén megemlékeznek róluk, az egyik pl., kit Bacsányi egykor pénzzavarából kisegített, 50 forintot küld Gabrielának.[14] Így éldegél szegényesen a ritka lelkű nő, kit nem tudnak megtörni a sorscsapások. Hitét, reményét sohasem

[11] B. levele 1816 június 1, 2.
[12] Gabriela levele. 1816 június 19.
[13] G. levele. 1816 május 9.
[14] G. levele. 1816 május 9.

48. I. FERENCZ CSÁSZÁR ÉS MAGYAR KIRÁLY ARCZKÉPE.

veszti el s ezernyi gondja közt még költészettel, írodalommal is ráér foglalkozni.

1816 augusztus 7-ikén, aggódván férje ügyének érthetetlen húzásán-halasztásán, a császárhoz megy audiencziára. A császár azt mondja, hogy az ügy aktáit meg fogja nézni. Különben igen barátságos és sürgetésére nyájasan igent int.[15] Gabriela könyörgésének meg is lesz az eredménye, mert a *másnap* (augusztus 8-ikán) kelt leírat megnyítja férje börtönének ajtaját. Szabadságát augusztus 14-ikén[16] nyeri vissza Bacsányi, egyszersmind megtudja, hogy feleségével itt Brünnben találkozván, vele együtt Linzbe kell utaznia s ott a rendőrfőnöknél jelentkeznie. Bacsányit igen lehangolja ez a végzés. A szigorú vizsgálat, úgymond, semmit sem bizonyíthatott rá s mégis úgy bánnak vele, mint valami gyanús vagy közveszélyes emberrel.[17] Gabriela örömét szintén megkeseríti ez az eljárás s maga mondja, hogy nem tudja, vajjon férje fogsága, vagy ilyen módon való szabadonbocsátása okozott-e neki nagyobb szomorúságot.[18]

Bacsányi, kiszabadulása után, látogatást tett a kormányzónál s másoknál. Mindenütt igen udvariasan fogadták s elismerőleg nyilatkoztak fogsága alatt tanúsított viseletéről, továbbá neje iránt a legőszintébb nagyrabecsülésüket fejezték ki.[19] Az udvarias diplomaták a linzi internálásra nézve is megnyugtatják: csak azért küldik Linzbe, mert itt «kellemetlen volna neki bevárni a legfelsőbb útasításokat», a rendőrfőnöknél való jelentkezés pedig tisztán az ő «kényelmeéért van elrendelve».

Gabriela augusztus 26-ikán érkezik meg Brünnbe, hogy két évi távollét után viszontlássa férjét. Még megvan az a papirlap, melyre tüstént megérkezésekor lázas sietséggel írta czeruzával: «Hétfőn este 8 órakor, a Kék Oroszlánban. Kedves férjem! Ebben a pillanatban érkeztem meg s epedve várlak. Sietségében Gabrielád.»[20] Harmadnap már együtt utaznak Linz felé,

15 G. levele. 1816 augusztus 7.

16 B. 1815 augusztus 15-iki levelében: «Tegnap 7 óra óta ismét szabad vagyok.»

17 U. ott.

18 G. levele. 1816 augusztus 14.

19 Levele. 1816 augusztus 18.

20 Akad. kézirat.

hová szeptember 2-ikán érkeznek meg. Egyikük egészségi állapota sem kedvező s mindketten végtelenül vágyódnak a badeni fürdőbe, de Bacsányit Linzhez köti a legfelsőbb rendelet, tehát csakis folyamodás és utánjárás útján lehet kieszközölni az engedélyt. Természetes, hogy Gabriela jár utána. Maga is

49. GABRIELA IRÓNNAL ÍRT ÜZENETE.

fáradt, beteges, de hősies lelke parancsol gyenge testének s ő még szeptemberben (21-ikén) Bécsbe utazik. Fáradozásait siker koronázza, a császár megengedi, hogy Badenbe utazhassanak.[21]

Bacsányit ezalatt Linzben ismét zaklatták a pensiójára vonat-

[21] G. levele. 1816 október 10.

kozó elveszett iratok miatt. Két napig vallatják öt-hat óráig egyfolytában, a mi teljesen kimeríti.[22] Végre felszólítják, hogy vonja vissza panaszát, de Bacsányi ezt nem teszi.[23] Az újabb izgalmak rövid időre megint ágyba döntik. Végtelenűl örül, mikor a császár engedélye október 21-ikén megérkezik hozzá: «Isten tartsa meg a császárt! — ez volt első gondolatom és imádságom» — írja Gabrielának.[24] Az engedély szerint Bécset és környékét nem szabad érinteni s a fűrdőt elhagynia.

A Hoch rendőrfőnöktől kölcsönvett 50 forinttal kiegyenlíti tartozásait s fedezi útiköltségét. Október 27-ikén már a régen óhajtott Badenben van nejével együtt.

Ez a vágyuk tehát teljesült, de az anyagi gondok súlyos teherként nehezednek rájuk. Csakhamar ez a teher is könnyűl, mivel a császár magánpénztárából 500 forint évi kegydíjat adományoz Gabrielának addig, míg körülményei kedvezőbbek lesznek.[25]

Ebből látszik, hogy voltak ugyan ellenségeik, de voltak befolyásos jó barátjaik is. Gabriela maga említi ezek közül gr. Wrbnát, kit atyjának tekint s kinek mindent köszönhet, a mit a császártól kapott.[26] A császár kegyessége, úgy látszik, másokat is hasonló kegyességre indít, így a hatalmas Sedlniczky 50 forintot küld Gabriélának «*Die deutsche Muse*» czímű szép költeménye nyomtatási költségeire.[27]

Mindez természetesen nem elég jövőjük biztosítására, azért a franczia nyugdíj újra való megnyerése, illetőleg folyósítása ügyében is lépéseket tesznek. Gabriela többször járt e miatt Bécsben s magának Metternichnek közbenjárását is meg tudja nyerni.[28] Metternichnek elmondja az audienczián, hogy a császár azt az útasítást adta neki, hogy menjen el br. Sedlniczkyhez egy bizonyítványért s mondja meg neki, hogy Bacsányinak más

[22] Levele. 1817 október 17—18.

[23] Levele. 1816 október 19.

[24] Levele. 1816 október 21.

[25] Császári leirat. 1816 október 29.

[26] G. levele. 1815 augusztus 1 és 7. (Wrbna gr. több levele B. hagy.-ban.)

[27] Zettler, udvari fogalmazó értesítése. B. hagy.

[28] G. levele. 1817 január 16.

büne nincs, mint a kivándorlás («dass man dem Mann nichts zur Last legen kann, als die Auswanderung»).

A badeni fürdőzés soká tartott s mindkettejök egészségének kétségkívűl használt, habár Bacsányi időközben betegeskedett és sokat szenvedett köszvénye miatt, sőt rendőri zaklatásoknak is ki volt téve.[29]

1817 június végén, tehát 8 hónapi fürdőzés után, hagyják el Badent s július 2-ikán érkeznek Linzbe, hányatott életük utolsó állomására.

IX.

Linzi életük anyagi gondokkal kezdődik. Nem tudják, miből fognak megélni, mert a franczia nyugdíj nagyon kétséges. Aggodalmukat azonban eloszlatja Richelieu átírata, mely szerint a 2000 frankos nyugdíj ismét folyóvá tétetik s Bacsányi osztrák földön is tovább élvezheti azt.[1]

Már most ebből és Gabriela kegydíjából szépen élhetnének, de újabb csapás éri őket. A császár 1820-ban megszünteti az utóbbit, hiába folyamodik érte újra Gabriela, kiemelvén, hogy a franczia nyugdíj, melyből Párisban is, Bécsben is levonnak, nem elég arra, hogy megéljenek belőle.[2] Tehát most már csak a megnyírbált 2000 frank és Gabriela aranybányarészvényeinek csekély jövedelme marad meg számukra.[3]

Jellemző Bacsányira, hogy, noha maga is igen szerény anyagi viszonyok közt élt, szegény rokonait is segélyezi, így öreg nénjét Katalint, özv. Büky Imrénét, később ennek unokáját, ki végtelenül hálás iránta és atyjának nevezi leveleiben.[4]

Bacsányi linzi számüzetésében, miután könyveit és iratait megkapja Párisból, ismét munkához fog. Talán érezte öreg-

29 Memorandum fogalmazványa.

1 A linzi rendőrigazgatóság értesítése. 1817 szeptember 13.

2 Folyamodványconceptus.

3 A részvényeket többször próbálják eladni, de sikertelenül. (Levelezésük.)

4 B. hagyatéka.

ségét, gyengeségét és azt gondolta, hogy már nem él sokáig s nem akart meghalni a nélkül, hogy még valami szolgálatot ne tegyen hazájának néhány munkával, melyek már-már elfeledett nevét is felújítanák s fenntartanák.

A hazai irodalom viszonyait linzi számüzetésében is figyelemmel kisérte, a mennyire messziről, közvetve lehetett, de az így szerzett ismeretek és tapasztalatok nem voltak elégségesek arra, hogy az új irodalmat alaposan és tárgyilagosan megítélhesse. Maga is mondja egy későbbi értekezéstöredékében:[5] «Idegen földön élek. Hazámnak tudós fiaival már sok esztendőktől fogva nem társalkodhatom, nem beszélhetek. Semmi szövetségben nem vagyok, nem lehetek velek. Igen kevéssel és csak néha s igen ritkán levelezek. És, a mi több, szinte már síromnak szélin állok. Így és ilyen állapotban töltvén életemnek utolsó napjait, csak messziről nézem és látom s többnyire csak olvasásból, nyomtatott könyvekből, folyóírásokból, újságlevelekből és hírből-hallomásból tudom, tapasztalom: miképpen vélekednek, miről mikép ítélnek, mit akarnak, mit kívánnak, óhajtanak, várnak és remélnek, s általjában miképpen igyekeznek... most a magyar tudósok.» Csak a dunántúli írókkal volt némi összeköttetésben, Kisfaludy Sándort tartotta a kor legjobb költőjének, legsűrübben a derék Juranicscsal levelezett, ki testestől-lelkestől híve a dunántúliaknak s leveleiben Kisfaludy, Virág, Guzmics, Horvát Endre, Horvát István, Takáts, Döme Károly nevein kívül ritkán találjuk más író nevét említve s ha találjuk, nincs köszönet benne. Érdekes pl., a mit Vörösmartyról mond: «. . . csak olvastad volna az idei Aurorába Veresmarti Tholdiját és Hedvigét, senki meg nem értheti, oly bolond, én nem is hozattam meg, nem méltó».[6] Mindez nem nagyon

50. JURANICS NÉVALÁÍRÁSA.

5 Kiadatlan. Akad. kézirat.

6 Jur. levele. 1830 márczius 8. U. ott.

mozdította elő a tiszta látást és elfogulatlanságot. Éreznie kellett Bacsányinak magának is (ha nem vallja is be), hogy az új irodalmi törekvések idegenek rá nézve s ezért fordult oly heves szeretettel a régiek felé. Ez a szeretet s az újabb irodalomban valo tájékozatlanságból eredő elfogultság jellemzi ekkori munkáit, melyek ezért nem oly becsesek, mint a Museum-korabeliek, de mindennek daczára meg kell emlékeznem róluk, habár terjedelmükhöz képest csak röviden is. A korától elmaradt s elfeledett öreg költőnek munkái ezek, melyek nem hatottak többé, noha némi visszhangot azért mégis keltettek.

Ezekkel vett részt Bacsányi a *nyelvújítási harczban.*

Kazinczy Gábor a neologus elfogultságával és epésségével jellemzi Bacsányi ebbeli működését: «Mint író, az ambitió álmainak rózsakorában a nyelvreform bajnoka; midőn érezné, hogy e téren is magasabb erők szárnyalják túl tehetségeit: vissza akará sodrani a mozgalmat . . . a reactió előcsatára lenni, csakhogy vezére legyen a hátráló seregnek.»[7] A tény az, hogy Bacsányi híve volt az újításnak, nemcsak fiatal korában, hanem később is — de csak a józan, mérsékelt újításnak. Már legelső értekezésében ezt hangoztatja, mint láttuk, s azután is mindig e mellett nyilatkozik, mint az alábbiakból kitűnik. S ezt az állást foglalták el az antiquariusoknak, maradiaknak csúfolt orthologusok mind. A nyelvrontást kárhoztatják, de nem ellenségei az újításnak, sőt maguk is sok új szóval élnek (Kisfaludy Sándor, Verseghy stb.).

Nem a sértett ambitió tüzelte Bacsányit az újítók ellen, hanem a sok visszaélés, melyet elkövettek a nyelv művelésének örve alatt. Ezek a visszaélések egyrészt a rettenetes szófaragásban nyilvánultak (Barczafalvi Szabó, Helmeczy, Bugát stb.), másrészt az idegenszerűségeknek a magyar nyelvre való erőszakolásában (Kazinczy). Bacsányit igen erősen foglalkoztatta a nyelvújítás kérdése, a mi nemcsak értekezéseiből tűnik ki,

7 Új M. Múzeum. 1851—2. I.

hanem jegyzeteiből és levelezéséből is. Egy papiroson (hagyatékában) ezt találjuk írva: «Barczafalvi Szabó, Kazinczy, Bugát, Helmeczy, Schedel, Bajza et comp.» Ebből az tűnik ki, hogy ő ís egy kalap alá vette az összes nyelvújítókat (mint annak idején a Mondolat), pedig sok ellentét és különbség volt köztük, hiszen tudjuk, hogy Kazinczy maga megtámadott több túlzó újítót, pl. Barczafalvit, Toldy pedig Bugát újításai ellen kelt ki.

Egy levélfogalmazatában ezeket olvassuk: «Valamivel ezelőtt, már több századoktól fogva, a régi római classikusok nyelve helyett patvarista-deáksággal éltek, úgy most a Pázmányok, Káldiak, Gyöngyösiek, Faludiak, Haller Lászlók, Ányosok nyelve helyett vagy konyhamagyarságot ajánlanak s gyakorolnak, vagy újdon új faragású szókkal és kifejezésekkel s holmi czifra, tarka-barka czigányfoltokkal kevélykedve bolondoskodnak s azt vélik, azt állítják és hírdetik, hogy a Döbrenteiek, Schedelek, Bugátok, Helmecziek, s ki tudja hány hasonló üres koponyák, a magyar nyelvnek és litteraturának megannyi fényes napjai!»

Itt említem meg azt is, hogy Bacsányi, mint az orthologusok általában, y-ista volt (s így írt: attya, aggya stb.). Kazinczy sokszor emlegeti leveleiben, hogy Bacsányi az öreg Szabó Dávidot is y-istaságra csábította, állítólag azzal argumentálván előtte, hogy a «jottizmus protestáns mód».[8] A bősz jottista és y-ista harczban azonban nem vett részt.[9]

De lássuk magukat az értekezéseket. Az egyik egy 76 oldalra terjedő önálló füzet, mely 1821-ben jelent meg Trattnernél. Czíme: *A magyar tudósokhoz.* I. Faludi Ferencz, s több más magyar költők munkájinak kiadásáról. II. A nemzeti nyelvről s poézisről és a mái nyelvrontók törekedésiről.

Bevezetőleg elmondja, hogy Trattner jeles magyar költők műveinek sorozatát indítja meg, s a sorozatot Faludi verseivel

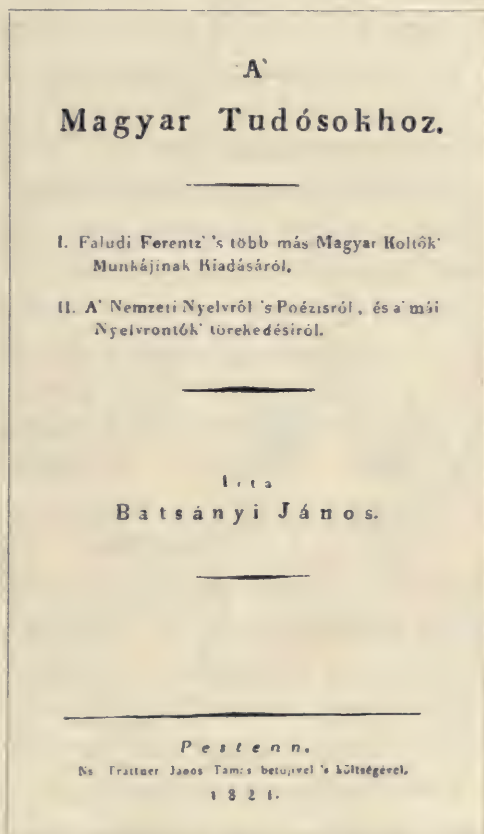
[8] Kazinczy lev. Kisfaludi K.-al és körével. 50. l.

[9] Érdekesen ismerteti ezt az évtizedekig tartó küzdelmet Takáts Sándor: Péteri Takács József életrajzában. (6. fejezet.)

LINZ LÁTKÉPE.

kezdi, melyeket ő ad ki. (Erre ő vette rá Trattnert, mint Faludi kiadásának előbeszédében elmondja.) Az irodalom barátait tudósítja erről s kéri segítségüket munkájához. Ez a felszólítás azonban csak csekély része munkájának, tulajdonképp csak alkalom, hogy «egyes litteraturabéli dolgokról» véleményt mondjon. Kívánja ezt a «nyelvrontók zabolátlan merészsége» és az akadémia hiánya, továbbá szükséges ez a fiatal elméknek is, kik tanács és bölcs kalauz nélkül szűkölködnek. Szólottak már nehányan e dologról, ő sem maradhat el, ki a Magyar Museumban annak idején a nyelv és irodalom ügyéért küzdött. Nyelvünk, irodalmunk fejlődésének fő és sokáig tartó akadálya a közömbösség, maradiság volt. Most jobb idők járnak, a jövőben is remélhetünk, de azért még korántsem éljük irodalmunk aranykorát, mint némelyek állítják.

A'
Magyar Tudósokhoz.

I. Faludi Ferentz' 's több más Magyar Koltők' Munkájinak Kiadásáról.

II. A' Nemzeti Nyelvről 's Poézisról, és a' mái Nyelvrontók' törekedésiról.

Irta
Batsányi János.

Pestenn,
Ns Trattner János Tamás betujivel 's költségével.
1821.

51. «A MAGYAR TUDÓSOKHOZ.» CZÍMLAPJA.

Ez helytelen és káros nézet. Verselő és költő közt nagy a különbség; igazi költőnk nagyon kevés van. Hagyjuk tehát abba költőinknek Horatiussal, Ovidiussal stb. való összehasonlítgatását és valljuk be inkább, hogy még hátra vagyunk. Ha pedig haladni akarunk, meg kell becsülnünk régi költőinket. Faludi verseinek összegyűjtése igen fontos, ő egyike azoknak, kiknek

a magyar nemzet legtöbb hálával tartozik. Faludi nemcsak kitűnő prózaíró, hanem kitűnő költő is, a pásztori költészetben senki sem versenyezhet vele.

Hasonlóképpen Gyöngyösi is, kit most becsmérelnek az epigonok, atyja volt a nemzeti jobb verselésnek s «nemcsak minden más régi valázó szegény verselőt könnyen meggyőzött s egészben elfelejtetett, hanem önnönmagát a Szirenának valóban nagy elmével s igazi poétai tűzzel, lélekkel bíró, de versei gyarlósága miatt már ma nem igen gyönyörködtethető szerzőjét is messze meghaladta légyen». Megjegyzendő, hogy ez csak a verselésre vonatkozik (habár általában érthető így, a hogy el van mondva), mert ő Zrinyit «nagyobb elméjű» költőnek tartja Gyöngyösinél, mint az egyik kéziratban maradt értekezéséből kitűnik. Egyébiránt ennek az értekezésnek egy jegyzetében is így nyilatkozik a Zrinyiászról. Csodálatosnak mondja, hogy oly rövid idő alatt írta Zrinyi s nagy elismeréssel szól compositiójáról és jellemfestéséről. «Még inkább nevekedik pedig csodálkozásunk, — úgymond — ha költeményének belső szép tulajdonságira, s mind az egésznek elintézésében és a részek felosztásában s elrendelésében, mind a személyek és poétai karakterek okos és mesterséges rajzolásában s helyes és kellemetes kifestésében nyilván megmutatott művészi talentomára s bölcsességére tekintünk.» Értekezésének végén szidja a «nyelvrontókat» s a «békákként rekegő mostani poétákat».[10]

Íme Bacsányi nagy értekezése főbb vonásaiban. Legelőször a rendszer hiányát érezzük benne, semmi elrendezés, kitérések, visszaugrások és ismétlések teszik zavarossá és meglehetős bonyolulttá. Azután hiányzik belőle a mérséklet, mindjárt ingerült lesz az író és epés szavakban tör ki minden ok nélkül. Legfőbb hibája azonban, hogy nem jól ismeri az új irodalmat s mégis hivatottnak tartja magát ennek az irodalomnak megítélésére. Ítélete túlzott és elfogult, különösen Kazinczy iskolájá-

[10] Ezzel Kazinczy «brekeke, brekeke, brekeke, kloax, tuú, tuú» refraines Békáira czéloz.

val, a nyelvújítókkal szemben. S a milyen elfogult az új költők iránt, éppen olyan a régiek iránt is, csakhogy megfordítva. Faludit, Gyöngyösit egekig magasztalja. A régiség tisztelete, mely azelőtt érdeme volt, mintegy elfajult, túlzotta lett nála. Azelőtt az új mellett a régit is tisztelte és becsülte, most csak a régit dicsőíti s csak ennek alapján reméli irodalmunk fejlődését. Az ifjúkorában oly szabad szellemű és sokoldalú író öreg korában rossz kedvű «laudator temporis acti»-vá válik.

A régóta hallgató író e megszólalását barátai nagy örömmel üdvözölték. Juranics szerint sokan örülnek neki; Pesten jártában azt tapasztalta, hogy a tudósok «nagyon hajolnak» Bacsányi «igyekezetére» és «idegenek a nagy nyelvbéli újításoktól», de azért mérsékelje hevességét.[11] Bitnitz Lajos ezt írja neki: «Nem kétlem, mély tudománynyal és velős, néha csípősen érdeklő észrevételekkel bő munkád józanabb gondolkozású tudósaink előtt mindenütt oly kedvet fog találni, mint a milyen örömérzettel tőlünk fogadtatott.»[12]

52. BITNITZ NÉVALÁÍRÁSA.

A neologusok természetesen boszankodtak a támadáson. Kisfaludy szerint nagyon magára haragította a neologusokat ezzel a munkájával.[13]

Schedel Ferencz egy rövid jegyzetben csipkedi meg a «Linczből vitorlás hajón érkezett, s Pesten nemrég kinyomattatott hirdetést» s Bacsányit Kazinczy Zoilusának nevezi.[14]

Kazinczy erre örvendve írja Schedelnek (1822 május 15-ikén): «Bacsányi kikapá a magáét. Linzben, Felső-Ausztriában, azt hivé némely levelezőinek, hogy ha ő fujja meg a kűrtöt, összeroggyanak a Jerichó kőfalai; s így nem esik rosszúl, ha a mindentudó embert egy kis tüsszentésbe hozzátok. A mit neki

[11] Jur. lev. 1822 június 22. Akad. k.
[12] Bitnitz lev. 1824 április 9. U. ott.
[13] Jur. lev. 1823. április 26. Akad k.
[14] Schedel: Isocrates erkölcsi intései Pest. 1822.

lap 60 mondál, igen bölcsen van mondva ... Én a tudományos csatázást nagyon szeretem, szeretem olykor a szabdalkozásokat is, de csak ha nemesek és elmések: amit Bacsányi a Faludi Programmjában mondogata, némely citátumokon kívűl nagyobb részt vagy haszontalan, vagy elméletlen, vagy paraszt.»[15] A Tudományos Gyűjteményben[16] Szerényi Vilmos (Szentmiklóssy Alajos) bírálta meg. Faludi kiadását helyesli «habár az időrend kedvéért jobb lett volna Gyöngyösit kiadni előbb. Igaz az is, hogy irodalmunk még nem érte el aranykorát, de éppen ezért csodálatos, hogy Bacsányi miként merülhet Gyöngyösi István és Faludi Ferencz munkáinak oly rendkívűl való s minden mértéket meghaladó magasztalásába.» Igen érdemes költők ezek, de műveik nem tökéletesek és klasszikusak, pedig csak ezek maradandók. Az sem helyes, hogy Bacsányi többre becsüli Gyöngyösit Zrinyinél. (Ez a kifogás alaptalan, mint a föntebbiekből kitűnik.) Helyteleníti továbbá éles és kiméletlen támadásait a nyelvújítók ellen. Érvei régiek, azokra már rég megfeleltek a nyelvújítók. Végűl azt mondja, hogy ezzel a munkájával «sokakban azon tiszteletet, melylyel hajdan neve iránt viseltettek, nagyon alászállította».

Ilyen fogadtatásra talált az öreg Bacsányi munkája hazánkban.

Bacsányi fáradozásai nem maradtak siker nélkül, a mennyiben három év múlva tényleg megjelentek Faludi versei.[17] A kötet felét értekezése foglalja el: *Faludi Ferencz életéről* s munkáiról és a magyar nyelvről és versszerzésről. Ez körülbelül legterjedelmesebb munkája (128 kis nyolczadrétű oldal). A 12 pontra osztott értekezésében elmondja Faludi életét Révai után, szól a megelőző kiadásokról, majd a magáéról, mely a nagyszombati eredeti kézirat után készült. (Toldy is ezt használta később.) Igen csekély változtatásokat tett rajta, melyeket hosszasan megokol. Szól Faludi néhány értelmi és verselésbeli

[15] Kazinczy lev. Kisfaludi K.-al és körével. 20. l.

[16] Tud. Gyűjt. 1822. III. 91. l.

[17] Faludi Ferencz versei. Pest. 1824 Trattnernál.

hibájáról, azután jelességeiről. Méltatja prózáját kiemelve dicsérendő és mérsékelt újítását, ellentétben a mai «tudatlan nyelvrontókéval», méltatja verseit s azoknak válogatott s minden czifraság nélkül ékesen és tisztán hangzó magyarságát, a szók mesterséges elhelyezését, a versnek ebből származó menetét, mely hol lassú, hol sebes, tüzes, indulatos, de mindig a tárgyak minőségéhez alkalmazott. Azután prosodiai és verstani dolgokról beszél, Gyöngyösit is méltatván, Szerinte kár a versformák miatt harczolni. Mind jó az, csak — «igaz poétai beszéd» legyen. Végül igen szépen és emelkedett hangon buzdít a jó költők becsülésére, szól a költői szabadságról, a lantosköltőkről s a képzeletről, melyet az értelemnek kell korlátoznia. Verstani megjegyzései közül érdekes, a mit a szonettről mond. Szerinte a szonett nem fog meghonosodni nálunk és mesterkélés marad, mert «szoros reguláí ellenkeznek nyelvünk szabad és kényes géniusával».

A leoninust is határozottan elítéli. «Iszonyú ízetlenségét valóban csak az a nehéz hallású ember nem érezheti, nem utálhatja, a kinek megromlott füle inkább a kakukot, mintsem a filemilét, inkább a Tiszaháton s Körös vagy Maros partján állva andalgó borzas juhász nyekegő dudáját, mintsem Mozart vagy Hayden szivet olvasztó és lelket emelő muzsikáját hallgatja.» (236. l.)

Mindez így röviden elmondva és összefoglalva, tulajdonképen csak az éremnek egyik oldala, az értekezés tárgyilagos része, a másik része elszórt kifakadásokból áll a nyelvújítók, kritikusok és új költők ellen. Bacsányi folytonosan szidja őket s minden alkalmat megragad, hogy haragját kitöltse rajtuk. De szidalmai és rosszalásai, melyek kacskaringós mondataikkal és szemenszedett epithetonaikkal a vallási vitairatokra emlékeztetnek, egészen felszinesek s nem hatolnak soha a dolog mélyére. Jellemzésül néhányat idézek a «diszítő jelzők» és czímek közül, melyekkel megtiszteli az új írókat: «vaktában ítélő tudatlan és merész kritikusok» és «más ilyen rendbéli kis birák», «a nemzet

jeles poétáinak vakmerő becsmérlői», «büszke versfaragók», «fennyen kérkedő szegény metristák», «szegény törpék», «vakoskodva tévelygő lármás kritikusok stb. stb. Egészen elkábul az ember feje a folytonos szitkozódástól és fáradtan teszi le Bacsányinak ezt a munkáját, igazat adva Toldynak, ki azt mondja róla, hogy «nem volt egyéb, mint egy nagy, szenvedélyes és részben epés invectiva az akkor harcztéren állott új iskola ellen, iskolamesterhez inkább mint szépészhez illő».[18] Különben, a mi a durva hangot illeti, az az elkeseredett nyelvújítási harczban nem ritkaság a neologusok részéről sem. Elég e tekintetben a Mondolatra írt Feleletre utalnom.

FALUDI FERENTZ'
VERSEI.

Kiadta
Batsányi János.

PESTENN, 1824.
Petrózai Trattner János
betűjivel és költségével

53. BACSÁNYI FALUDI-KIADÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

Ez a második értekezés már nem keltett oly hatást mint az első. «Eluntam a birkózgatást velek s magokra hagyom, — írja Kazinczy Kis Jánosnak (1824 szeptember 23-ikán) — kivált, midőn oly faragatlan és epesáros emberekkel van dolgom, mint a Faludi Verseinek kiadója Linzben, felső Ausztriában. Nem átallom kimondani, hogy nekem az ő ampullált beszéde, és az a mesterezés, melyet úgy viszen, mintha tripószon ülne, éppen

[18] Faludi F. minden munkái. Nemzeti Kvt. 1853. XVIII.

úgy kiállhatatlan, mint az Aspásia prózája.»[19] Schedel pedig ezt írja Kazinczynak (1827 február 5-ikén): «Szeretem, hogy sem Bacsányi kurjongatásai, sem a szegedi vígjátékok, sem Vidovics nem recenseáltattak. Így elhangzanak. Ez reconvalescentiánkra mutat.»[20]

A teljesség kedvéért még meg kell említenem, hogy Bacsányi a Szépliteraturai Ajándékban, a Tudományos Gyűjtemény melléklapjában, 1825-ben megjelent «poétai elmélkedésekhez» hosszas jegyzéseket csatol (121—135. l.), melyekben ismert nézeteit hangoztatja. Nagyrabecsülését fejezi ki Kisfaludy Sándor iránt, ki megérdemli a «magyar Petrarca» nevet és üti a «kérkedő, hivatlan nyelvpalléroknak a vak vezért vaktában követő gyáva seregét» s egyszersmind buzdítja a tehetségesebb költőket. A Muzárion (Élet és Literatura) IV. kötetének (1829) 7. sz. kis czikkében pedig Kis Jánost támadja meg, ki megjutalmazott «Felelet»-ében a magyar nyelv kellemetes hangzásának bizonyítására Virágból igen szerencsétlen példát idéz.

Kis János «Emlékezéseiben» védekezik Bacsányi túlzott bírálata ellen.[21]

Ezzel befejeztem Bacsányi nyomtatásban megjelent prózai munkáinak tárgyalását. Hagyatékában még két értekezés kéziratát találtam, melyek kiadatlanok s ezért záradékul ezeknek rövid ismertetését is szükségesnek tartom, annál inkább, mivel valószínűleg úgy sem fognak egyhamar napvilágot látni. A mi hangjukat, előadásmódjukat illeti, egészen hasonlók az előbbi kettőhöz, sőt előre mondhatom, tartalmi értékük sem áll magasabb színvonalon amazokénál. Az elsőt, mint jegyzeteiből kitünik, 1826. és 1827. közt írta, a kézirat dátuma 1828. Trattner Mátyás buzdította különösen ennek megírására, mint előbeszédében mondja. A Tudományos Gyűjteménybe szánta, de közlése (valószínűleg az öreg Trattner közbejött halála miatt) elmaradt.

19 Kazinczy Fer. Eredeti Munkái. Levelek. II. köt. 324. l.
20 Kazinczy levezése Kisfaludy K.-al és körével. 66. l.
21 Olcsó Kvt. sz. 494.

Czíme: «*Értekezések*» s tulajdonképeni czélja, noha tárgyát a polemia és kritika teszi, a nyelvújítók ócsárlása. Hosszú, rendszertelen és bőbeszédű előbeszéd után, melyben, noha erősen hangoztatja, hogy nem akar személyeskedni, mégis jobbra-balra vagdalkozik, áttér értekezésének első pontjára, vagy ha úgy tetszik, az első értekezésre. A polemia és kritika fontosságát bizonyítja s a jó kritikus tulajdonságait sorolja el. Ezek: «ép és gyors értelem, kész ítélő tehetség, sok előismeret, többféle hosszas tapasztalás s gyakorlottság, tökéletes nyelvbirtok és nyelvtudomány, helyes és kimívelt kényes izlés, s mindezek mellett egyszersmind hazafiúi tiszta jó szándék és eltökéllett akarat, s igaz és bölcs emberhez, buzgó hazafihoz illő, állhatatos lelki erő s megtántoríthatatlan nemes bátorság» és ügyes toll, melyet az igazság szeretete vezessen. A második pontban azt magyarázza, hogy a «tudós vetélkedésnek», «pennacsatának», «tollharcznak», polemiának megvan a jogosultsága, de vannak határai is, melyeket nem szabad átlépnünk. Főtörvény e tekintetben a «szelid emberség», s a «díszes illendőség» (urbanitas és decorum). Valóban elmosolyodunk, mikor ezeket éppen a személyeskedő, heves és nem egyszer durva író szájából halljuk. Utána is teszi mindjárt, hogy azért a méltatlanul bántalmazott nagy embereknek szabadságukban áll apró becsmérlőiket «megsemmisíteni». Apollónak is nemcsak lantja, hanem nyílai is vannak. Különben ezen nincs mit csodálkoznunk, ha a finom lelkű Kazinczy is azt a fölemelő tanácsot adja, hogy a «lélektelen írót» «ütni, csigázni s agyonverni (nevetve) szabad». Meg kell itt említenem Péteri Takács József nagy értekezését «A recensiokról» (Tud. Gyűjt. 1818. VI. köt.), mely alaposság és rendszeresség tekintetében fölötte áll Bacsányiénak. Lehet, hogy tán ez adta az impulsust Bacsányinak hasonló tárgyú értekezés írására. Vannak eszmék, melyek közösek bennük, a mit megmagyaráz a tárgy rokonsága s az eszmék általános igazsága (pl. a részrehajlatlanság a kritikában). — A harmadik pontban a nyelvújításról szól. Újítani szerinte csak annyiban szabad, «a mennyiben ezt a nyelvnek

saját természete, különös tulajdonsága, géniusza, külső, belső teljes valósága, mineműsége s egész épületének sérthetetlen symmetriája megengedi s a szószármaztatásnak azon épült megszeghetetlen, változhatatlan törvényei megkivánják vagy eltűrik, és az analogiának s a jó hangzásnak és helyes izletnek ezek szerint vezérlő reguláì elszenvedik, nem ellenzik, nem tilalmazzák». Az újító legyen igazi tudós és író, az újítás pedig legyen szükséges és szerencsés. — Mindezek valóban kitünő tanácsok, illetőleg elvek, melyek jobban meghatározzák az újítást, mint a Kazinczy-féle «minden nyelvek ideálja»,[22] a mely fogalom tág körében igen sok elfér. — Hogy a nyelvújítók itt borzasztóan kikapnak, mondanom is fölösleges. A nyelvújítás Bacsányi szerint helyes és szükséges, csak a «bódult Ikarusok», «szóherélők», «nyomorúságos apró reformátorok», «mondolatos törpék megbocsáthatatlan ostoba vakmerőségét, eszelős, nyavalyás, erőszakos kábaságát illeti a vád és az igen is méltó közönséges panasz». — Ez az értekezés nehány alapgondolatának összegezése, mely azonban nem adhat hű képet az egészről. Itt ki vannak emelve a főeszmék, melyek többnyire általánosan elismert igazságok, de ezek a szók roppant áradatában mintegy elvesznek. A sok idézet (Vergiliusból, Ovidiusból, Quintilianusból, Senecából, Horatiusból, Fr. Aug. Wolfból, Göthéből, Lessingből, Delavigneből, La Bruyéreből stb. stb.), a szinonimák, jelzők halmozása, mely általában jellemzi Bacsányi stílusát, igen nehézkessé és élvezhetetlenné teszik az egészet. A Kazinczy emlegette «mesterezés» is nem egyszer eszünkbe jut olvasásakor.

Ezzel egyszersmind a következő értekezést is jellemeztük, mely *Értekezések. 1837.* fölírást visel és hat részből áll. Ezt is, mint a többit, az ifjú írók oktatására, helyes útra terelése czéljából írja, még pedig a lantos költészetről. A lantos költészet örök forrása az emberi szív. A poézis (magában tekintve) egy és kimeríthetetlen s megmagyarázhatatlan, noha nyilatkozása,

[22] Kazinczy: Orthologus és Neologus. Tud. Gyűjt. 1819. XI. köt.

alkotó munkálkodása számtalan, sokféle a népek érzése, gondolkodása, nyelve, lakása, klimája, társadalmi és politikai élete s az egyes költők sajátságai szerint. Mi a teremtő lélek? Erre az előrehaladott physiologia s az agyvelő anatomiája sem tud felelni. — Lantos költő, szerinte, poésisra született ember, ki a természetet (poétai tehetős elmét) mesterséggel (művészi tudománynyal, bölcsességgel) párosítja. Belső sugallatból énekel s ekkor nem gondol arra, hogy napvilágot látnak-e művei valaha, de ha kiád valamit honfitársainak intésére, oktatva való mulattatására, akkor mind a külső, mind a belső szépségre ügyelnie kell. A helyes kritikát és tanácsot örömmel fordítja hasznára. Ez értekezésének első része, mely elég rendszeres és gondolatokban gazdag, de a következő részekben már ismét elkalandoz, epés, áradozó, személyeskedő lesz. A második részben azt fejtegeti, hogy a tökéletes költői művek örökké élnek s a rosszakaratú becsmérlés nem árthat nekik. Itt folytonosan irodalmi ellenfeleire czélozgat s így egészen világos lesz, hogy a saját verseit érti és a saját kritikusaira zúdítja a legkevésbbé sem hizelgő czímek áradatát. A középszerű és rossz versekről azt mondja, hogy nem lesznek maradandók, bárhogy magasztalják is az elfogult kritikusok. Jellemzésképen megemlítem, hogy ezt az igazságot 106 sorban fejtegeti a nélkül, hogy ennél többet mondana. A harmadik részben a költői adományról és műgondról mondja körülbelül ugyanazt, a mit már előbb mondott, néhány prosodiai általánosságot szöve bele. A negyedikben az ellen az állítás ellen kel ki, hogy az ember középszerűnél egyebet nem alkothat. Az ötödikben és hatodikban a kritikusokról beszél és az Akadémiát s ellenfeleit csipkedi, gúnyolja, szidalmazza. — Ime, egészen eltért tárgyától. A komoly elmélkedés magaslatáról a szitkozódás posványába sülyedt.

Vannak még más töredékes tanulmányai is kéziratban, melyek tárgy és hang tekintetében teljesen az ismertetettekhez hasonlók (csatározások a nyelvújítók ellen és sokszor ismételt általánosságok); s azért fölöslegesnek tartom részletesebb fejtegetésüket

annyival inkább, mivel töredékes voltuk és a tömérdek javítás miatt nem is adhatnék róluk egységes képet.

Valóban, ha visszagondolunk régi, Museumkorabeli munkáira s összehasonlítjuk velük szellemének e kései termékeit, szomorúság tölt el bennünket s méltán kérdezhetjük, miért kellett ennek a sok reménynyel kecsegtető pályának így végződnie.

A régen hallgató Bacsányi váratlan megszólalása nagy feltünést keltett az irodalmi világban. Ellenségei boszankodtak, mint láttuk, barátai azonban igen megörültek neki s többen újra összeköttetésbe léptek vele. Legelső ezek közt gyermekkori barátja Juranics László, kivel már régen nem levelezett. Annál élénkebb levelezés fejlődik ki most köztük. Juranics valósággal bálványozza Bacsányit, kinek minden versét könyv nélkül tudja,[23] s a kit a legnagyobb magyar írók egyikének tart. Az irodalmi eseményekről, írókról (főleg a dunántúliakról), mint már említettük, hűségesen megír mindent, a mit tud, de nemcsak ennyit tesz, hanem barátját, ki gyakran szűkölködik, pénzzel is segíti, hol 40, hol 60, hol 100 (ezüst) forintot küldvén neki.[24]

Többi barátai is mind becsülik és fájlalják távolmaradását. Némelyek azt hiszik, hogy nagy felügyelet alatt van Linzben s azért nem mernek neki eleinte írni.[25] Kisfaludy Sándor is mindig megemlékezik róla s érdeklődik sorsa iránt, de nem levelez vele, mert «felsőbb helyről intették erre».[26] Mások azonban felkeresik leveleikkel, hogy iránta való tiszteletüknek és szeretetüknek kifejezést adjanak. Így Thaisz András, a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője, egy levelében így ír hozzá: «Ha valaki, én értelek, nagy férfiú! — nagyobb vagy, mint a te időd, a te szerencséd: és mindenkor nemes, mindenkor tiszta érzésed: azért tisztellek.»[27] Bitnitz Lajos, a jeles szombathelyi tanár, később nagyprépost és akadémikus, szintén levelez vele (Faludi

[23] Juranics levele Bacsányihoz 1823 augusztus 1-én. Akad. Kézirattár.

[24] Juranics levelei.

[25] Juranics levele 1823 augusztus 31-ikén.

[26] Juranics levele 1822 deczember 10-ikén.

[27] Thaisz levele 1825 január 9-ikén. Akad. Kézirattár.

kiadásához is szolgáltatott adatokat), tanítványait Bacsányi «érdemeinek tiszteletére s hazafisága követésére» buzdítja[28] s mint az Akadémia előkészítő bizottságának tagja tanácsokat kér tőle.[29] Fejér György is ír neki leveleket, nem is említve Sághy Ferenczet, az egyetemi nyomda igazgatóját, s Trattnert, kik

54. TOLDY FERENCZ IFJÚKORI ARCZKÉPE.

nagyon sűrűn leveleznek vele. Többen arczképét kérik, így Vitkovics[30] és Stettner György.[31] Mindez azt bizonyítja, hogy Bacsányit nem feledték, sőt hogy sokan tisztelték és tekintélynek

[28] Bitnitz levele 1826 május 11-ikén. Akad. Kézirattár.

[29] Bitnitz levele 1828 február 3-ikán. Akad. Kézirattár.

[30] Thaisz levele 1825 május 8-ikán. Akad. Kézirattár.

[31] Stettner levele 1828 junius 18-ikán. Akad. Kézirattár.

tartották. Nem mulaszthatom el, hogy még egy érdekes adatot fel ne hozzak erre. Schedel Ferencz Handbuchját már Toldy név alatt adta ki s akkor még sokan nem tudták, hogy Toldy kicsoda. 1827 augusztus 11-ikén írja Schedel Kazinczynak,[32] hogy Bacsányi már megtudta, hogy ő Toldy: «Ha kikürtöli a publikum előtt, esküszöm, megölöm, s ha Burschnak neveznek is érte ... a Handbuch költségei jóval meghaladják a 2000 forintot; praenumeransaim száma említést sem érdemel: ha Bacsányi munkámnak veszett hírét költi, szegénynyé tesz.» Ebből is látszik, hogy noha kicsinylették ellenségei, mégis féltek tőle, mert szava még sokat nyomott a latban. Ugyanekkor Schedel már Toldy néven életrajzát kéri Handbuchjába,[33] de Bacsányi azt üzeni neki Trattner által, hogy írjon igaz neve alatt s adjon hosszabb határidőt a megírásra. Toldy erre azt felelte, hogy «üdvözli Bacsányit s punctum».[34] Sajnáljuk, hogy ez így történt s Bacsányi nem írta meg életrajzát. Mennyi homályos pontot megvilágíthatott volna![35]

Bacsányi irodalmi törekvéseiben különösen tapasztalta a magyar irodalomtól való elszigeteltségét, mint hazafit is keserítette a hontalanság szomorú érzete, ezért visszavágyott hazájába. Óhajtását megírja Juranicsnak, ki közli azt Kisfaludy Sándorral. Kisfaludy megigéri, hogy közben fog járni a nádornál, csak előbb adja ki Bacsányi összegyűjtött munkáit, mert így ez is erősen támogatná a kérést.[36] 1827-ben «némely követek által sürgette is hazajövetelét» barátjának, hanem mivel az maga nem kérelmezte, a Karok és Rendek nem avatkoztak a dologba. Ezt mondja gróf Teleki József is, kihez Juranics fordult ez ügyben. «Bacsányi Jánost mint költőt és magyar írót — úgy-

[32] Kazinczy levezése Kisfaludy K.-al és körével. 104. l.

[33] Toldy levele Bácsányihoz 1827 julius 5-ikén. Akad. Kézirattár.

[34] Schedel levele Kazinczyhoz 1827 julius 16-ikán. Kazinczy levelezése Kisfaludy K.-al és körével. 98. l.

[35] Juranics is kérte, hogy küldje el neki életrajzát s akkor is elmaradt a dolog. Juranics levele 1824 április 10-ikén.

[36] Juranics levele 1825 október 28-ikán.

mond — senki sem tiszteli jobban mint én, tiszta szívemből fájlalván tőlünk való kirekesztetését; tudományosságunkhoz vonzó szeretetemtől ösztönöztetve, nagyon óhajtom visszaeresztetését», — de a dolgot ezen az országgyűlésen már nem lehet elintézni, mert már végére jár s mert sem maga nem esedezett, sem valamely törvényhatóság támogatását ki nem eszközölte.[37] Így lassan elmulik az egész s Bacsányi tovább eszi a hontalanság keserű kenyerét.

Értekezéseivel egy időben néhány költeménye is napvilágot lát a Tudományos Gyűjtemény melléklapjában, a *Szépliteraturai Ajándék*ban (1821-től 1826-ig) s 1827-ben az az öröme is megvan, hogy versei kötetbe gyűjtve jelenhetnek meg. Ezt is a derék Juranics áldozatkészsége tette lehetővé, ki a nyomtatásra felügyelt s a költségeket (több mint 400 pengőforint) födözte. A kis 130 lapos kötet a *Batsányi János versei* czímet viseli s a czímlap szerint «első kötet».[38] A második kötet nem jelent meg, hanem a helyett 1835-ben megjelent egy bővített kiadása az elsőnek: *Batsányi János poétai munkáji* czímen a szerző arczképével s a következő ajánlással: «Főtiszteletű Juranits László pétsi kanonok úrnak, több vármegyék táblabírájának, mint legrégibb szíves jó baráttyának küldi s ajánlya a szerző.» Ez a kötet már 214 lap.

A versek nem találnak valami meleg fogadtatásra. Igaz, hogy Parragh, a jó göllei esperes, ezt írja több eladni való példányra:

Sokszor fogja a nap hazánkat kerülni,
Míg egy magyar anya Bacsányit fog szülni.[39]

de másoknak meg nem tetszenek a versek s ezek a mások sokkal többen vannak. A második bővített kiadásból például Zomborban a főispáni installátión egyet se vettek meg, azt

37 Juranics levele 1827 julius 28-ikán.

38 Ez nem arczképpel jelent meg, mint a bibliographiák állitják. A tévedes onnan ered, hogy a Nemzeti Múzeumban Bacsányi saját példányát látták, melybe maga ragasztott egy arczképet.

39 Juranics levele 1829 deczember 21-ikén.

advän okul, hogy «régi magyarsággal» van írva. «Ilyen most a világ, — írja keserűen a jó Juranics — hiába böstörködünk, de már nincs haszna.» A kritika is keveset foglalkozik vele. Az *Ofner Pester Zeitung* melléklapja (1835 szeptember 25-ikén) ír egypár magasztaló általánosságot róla, de már Toldy a Kritikai Lapokban erősen megbírálja.

Egyáltalában nem igen beszélnek róla, a kor nem érti már meg a régi költőt, régi magyarságot. Ez mélyen megszomoríthatta Bacsányit. Látta, hogy az ő kora már lejárt, sem tudományos, sem költői eszméi nem hatnak többé, ezért el is hallgatott végképen. E két kötetben régibb versein kívül össze vannak gyűjtve azok a versei is, melyeket főleg Párisban és Brünnben írt. Valószínű, hogy a legtöbbet Linzben később átdolgozta.

A *Kufsteini elegiákban* s forradalmi verseiben éri el tetőpontját Bacsányi költészete, innen kezdve aztán némileg hanyatlik. Későbbi verseiben már nem találunk oly mély bensőséget s oly magas szárnyalást. A modern német lira hatását még ebben is látjuk, de mindinkább a XVIII. századbeli franczia költészetre emlékeztető bölcselkedés lesz túlnyomóvá, sőt Gyöngyösi hatását is észrevehetjük a bőven ömlő alexandrinokba foglalt hosszas elmélkedéseken. A gondolatok szépek, emelkedettek, néhány költemény ki is válik a többi közül, de legnagyobb részük az elmélkedő versek gyakori hibájába esik, terjengős, szétfolyó lesz.

A bújdosók erőteljes, hiperbolikus nyelvével; *A magyar író* szép gondolatával tünik ki, hogy a magyar írót sötétben égő fáklyához hasonlítja, mely «magát megemésztve másoknak világol»; *A Tünődés* és *A bölcsnek állhatatossága* egymást egészítik ki. Az első fölveti a kérdést, hogy szabad-e eldobni életünket, ha minden reményünk elveszett, a másik megfelel rá: «hazafinak s kereszténynek kötelesség az élet.» Igen szép bölcselmi költemény az *Intő szózat.* Gondolatmenete ez: ne kutassuk Isten végzéseit, hanem ismerjük meg magunkat. Elménk csodálatos és szívünk sugallatával együtt vezérli tetteinket. S így

az ember a vak sors ellen bátran harczolhat, mely szerencsétlenné teheti ugyan, de lelke méltóságát meg nem alázhatja. Legyen ellensége az egész világ, ő felülemelkedik üldözőin, mint «a királyi sas, mely szabadon kering s vigad a nap körül.»

55. KUFSTEIN VÁRA.

S az igaznak Klió is igazságot fog szolgáltatni. A gondolatok s a hang emelkedettsége s a szép nyelv becsessé teszik e költeményt, melynek csak hosszadalmassága árt. *A hazai nyelv és tudományosság* nem az eszme újdonságával, mint inkább annak tömör és hatásos kifejezésével hat. *A mester és a tanít-*

vány czíműt legszebb bölcselő énekeink közé kell számítanunk. A magyar költőnek ad igazán szép és megszívlelendő tanácsokat, melyek közül az a legfontosabb, hogy «ne kövesse az oskolák hiú tetszéseit», hanem kövesse az «ész és tapasztalás örök törvényeit», indulatainak hevét s elméjének szabad röptét. A tanácsok mellett nemes hivatására is figyelmezteti. Szép gondolatait rendkívül könnyed formában fejezi ki, a mi nagyban hozzájárul a költemény értékének emeléséhez.

Két versciklus is van e kései költemények közt: a *Várna és Mohács* és *A magyar költő idegen messze földön.* Az előbbi négy költeményből áll, melyeknek elseje a *Kisfaludy-Himfyhez intézett epistola.* Ebben a barátság meleg hangján szól Kisfaludyról s neki ajánlja ezt a verscsoportot. Az első *Ulászló Szegeden* czímű egy ősz nemes beszéde Ulászlóhoz a frigyszegés ellen. Sok benne az erő és lendület, néha majdnem Aranyra emlékeztető tömör kifejezésmóddal.

Déli György látása a mohácsi ütközet előtt — sajátságos költemény subjektiv s a század első tizedének történetére való rejtett vonatkozásokkal. Egy «isteni szűz» jelenik meg a költő Déli Györgynek, felszólítja, hogy jőjjön elő magánossága «gyászos éjjeléből», serkentse fel a magyarokat «halálos álmukból» s mikor a költő ellenvetéseket tesz, a mennyei jutalom reményével, a kötelesség teljesítésének felemelő tudatával s a jövendő dicsőséggel bíztatja. Mindez egy rövid költeményben előadva talán hatásos volna, de 193 alexandrin sorba foglalva unalomnál egyebet alig kelthet. Sokkal sikerültebb a *Majthényi Barta keserve* «a mohácsi veszedelem után fogságban». Elégia, kissé a Tünődésre emlékeztet (formája is ugyanaz), komor éji hangulatát s a haza pusztulásának sötét képeit csak végének elégiai lendülete enyhíti. *A magyar költő idegen messze földön* czímű «poétai elmélkedéseket» valószínűleg Párisban írta Bacsányi a maga vigasztalására s mások oktatására. Terjedelmes költeménysorozat ez két részben és 12 rövid énekben. Az első rész öt énekében a lirai elem uralkodik. A természet képeivel párhúza-

mosan festi hangulatait. A tavasz a szabad természetbe vonja a zajos városból, a szerencsétől békét és magányosságot kér, a hajnal ébredése reményt s bizadalmat ébreszt benne, a madarak éneke Isten dicséretére készti, a sok küzdés és szenvedés után megnyugvás száll szívébe. A második, nagyobb rész nem oly sikerült mint az első. A muzsát apostrofálja és elküldi Magyarországba, hogy tegyen koszorút Kisfaludy Sándor fejére s Baróti sírjára. Az ezután következőket a muzsával mondatja el. Megemlékezik Barótiról, az élő költőket azzal lelkesíti, hogy föllendült már irodalmunk s híre Magyarország határain is túlterjed, majd Kisfaludy költői érdemeit méltatja szépen. Itt azután terjengőssé lesz, a népek háborúskodásáról, a költő hivatásáról, kötelességéről, az elme műveinek maradandóságáról elmélkedik s végül ismét visszatér Kisfaludyra s a másvilágon való egyesülés reményével végzi. Egészen Gyöngyösire emlékeztető bőbeszédűség jellemzi ezt a hosszú költeményt, mely kevéssé sikerült műve Bacsányinak. Meglátszik rajta, hogy öregebb korában írta s nem olyan kedvvel és tehetséggel mint a többit.

Ezzel számot adtunk Bacsányi egész költői munkásságáról, melyről itt kivánok még néhány összefoglaló szót mondani.

Láthattuk, hogy költészetében nem az érzelmi, hanem a gondolati elem a túlnyomó, reflexiók teszik fő alkotó részét; ezért szükséges ezekre is egy pillantást vetnünk befejezésképen, annyival inkább, mert e vizsgálat a költő jellemét és gondolkozásmódját is jobban meg fogja világítani.

Vallási felfogása tiszta és fenkölt, istenben való erős hitének számos bizonyságát adja költeményeiben (elég a Szenvedőre hivatkoznunk). Egyes vallásokkal szemben nem elfogult s a vallási viszálkodásokat elítéli (Serkentő válasz).

A vallásos rajongásnak, vakbuzgóságnak nagy ellensége, a papokat (noha több pap barátja volt) nem szereti, nagyon elfogult irántuk, a mit kassai üldöztetése eléggé megmagyaráz. Ebből az időből való Szentjóbihoz írt levele, melynek nyomtatásban meg nem jelent részében, mint láttuk, a papokat igen kímélet-

lenül támadja meg: «a setétség szemtelenül csevegő vad terjesztőinek», az «ostobaság véres zászlóihoz esküdt vakbuzgóknak» nevezi őket s követőiket.

Megjegyzendő, hogy ezt a felfogást a papságról megtartotta élete végéig. Talán nem csalódunk, ha ebben Voltaire hatását látjuk, habár gondolkodása e pontra nézve nem azonos is teljesen

56. BACSÁNYI ÁLLÍTÓLAGOS ARCZKÉPE.
(Ernst Lajos tulajdonában.)

a Voltairével. A *Szenvedő*ben már a megnyugvás és az Istennek való föltétlen meghódolás hangján szól.

Az emberi lét nagy kérdése is foglalkoztatja. *(Levél egy régi várból.)*

Kételkedése és tépelődése később az örök életben való erős hitté változik. (*A bölcsnek állhatatossága.*)

Az egyenességet, őszinteséget, mely jellemének egyik fővonása

volt, költeményeiben is önérzettel hirdeti és magát az igazság, emberség hív énekesének nevezi:

«Ki senki kedveért, ha nem érdemlette,
Lantja szűz hurjait soha nem illette.»

Az észnek, az «ész mennyei világának» nagy magasztalója. Az észt s a szív sugallatát tartja vezérlőinknek. *(Intő szózat.)* A béke híve, a háborút, vérontást elítéli *(Az európai hadakozásokra)*, s az egyetértést hirdeti, többször kikelve a «pokol rút fajzása», az egyenetlenség ellen. A józan mérséklet barátja, mint Horatius.

Horatius bölcselete nagy hatással volt Bacsányira, a mit első pillanatra szembetünővé tesz a Horatiusból vett 15 jelige költeményei előtt.[40]

Bacsányi, ki életében oly kevés elismerésre talált, vakon bízik az utókor hálájában és elismerésében. Nem egyszer, de sokszor emlegeti ezt *(Serkentő válasz. Déli György. Poét. elm.)*, ezért érdemesnek tartottam e helyen ezt is felhozni, mint jellemző dolgot. Tán egy költő sem csügg annyira ezen a gondolaton, mint ő. Politikai elveiről életrajzában szóltam, azért e helyütt mellőzöm ezeket, csak azt emelem ki, hogy Bacsányi erős demokrata volt egész életében s demokrata elveinek és érzelmeinek többször ad kifejezést költeményeiben, leghevesebben a *Mester és a tanitványban:*

Ébreszd, tanítsd az elfajult,
A gyáva, büszke, rest,
S más érdemével kérkedő
Sok nemtelen nemest.

Ki nem tekintvén, hol s mikor
És mely időben él,
Dőzsölve tölti napjait
S barom gyanánt henyél.

[40] Horatius hatását l. az Irodt. Közl.-beli tanulmányomban, melyben általában sok az idézet B. és felesége verseiből, melyek innen kimaradtak.

Hazaszeretetével végzem, pedig ezzel kellett volna kezdenem. A hazaszeretet ugyan nem elv, hanem érzés, de ez az érzés oly erős volt benne, hogy elveket szült: a hazának élni, a hazáért szenvedni kell. Első versében, mely ifjúkori művének czímlapján jelent meg, már ezt hirdeti:

Hazájáért élni, szenvedni s jót tenni,
Halált, vagy rabságot érte fel sem venni:
Barátom! oly dolgok, melyek az embernek
Dicsőség mezején oszlopot emelnek.

S legutolsó versében hazájától búcsuzik:

Érzem s naponként látom azt,
Hogy életem végére jár.
Isten hozzád, édes hazám,
Isten hozzád örökre már!

Első és utolsó gondolata a haza volt s e két gondolatot elválasztó hosszú idő alatt is mindig. Ezt tetteiből láttuk s verseiből is bebizonyíthatnánk, de akkor jóformán minden versét idéznünk kellene, mert alig van egy is, melyben a hazáról meg ne emlékeznék. Ez költészetének legszebb vonása.

Lássuk most már, milyen formában jelennek meg eszméi.

Nyelvéről Toldy 1836-ban írt kritikájában azt mondja, hogy az «csupa mindennapi szavak árja». Toldy bíráló tolla itt egy kissé vastagon fogott, ítéletét nem fogadhatjuk el így. Őt akkor már Vörösmarty nyelvének színpompája kápráztatta el, nagy fényhez szokott szeme a kis fényt sötétnek találta. Elfeledte, hogy Bacsányi korában a költők még küzdöttek a nyelvvel, azért tekintetbe kell vennünk az akadályokat, melyeket le kellett győzniök. Bacsányi derekasan oldotta meg feladatát e tekintetben. Noha nem használta fel a nyelvújítás segítségét, mégis szépen zengő nyelven tudta gondolatait kifejezni.

Ez a nyelv kissé ódon ugyan, de magyaros, sokszor színtelenné, egyhangúvá teszik a jelzőhalmozások s egyes fordulatok

gyakori ismétlései, de sok fínomságot, sőt erőt és fenséget is ki tud fejezni.

Különösen jelzői és metaforái újak s meglepően szépek néha. Költeményeiben, éppen úgy, mint prózai munkáiban, szereti a jelzőhalmozásokat, pl.:

«A görbe, sanda, rút, merész rágalmazót» (T. k. 33.)

«Önként jövő, szünetlen változó,
Mindenkor új, mindenha víg
S mindig örömmel teljes ünnepéről.» (T. k. 50.)

Ezek a jelzőhalmozások rendesen nem válnak verseinek javára. Mint jellemző dolgot, említem, hogy a «homály», «borulat», «felleg», de különösen a «homály» metaforice használva sokszor előfordul verseiben (én 20 helyen találtam) s ezeknek bizonyos osszíánias hangulatot ád, de egyszersmind egyhanguságot is okoz.

Ugyanígy szereti alkalmazni a hasonlatok közül a sorsnak, életnek a hánykodó hajóhoz való hasonlítását. Minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Bacsányi nyelve minden hibája mellett nem egyszer föléje emelkedik a korabeli költői nyelvnek.

A költői műformák közül a levelet, ódát, elégiát, dalt, epigrammát, bölcselő éneket és tankölteményt használja. A versformák közül pedig a magyar, klasszikus és nyugateurópai formákat ilyen arányban: magyar : klasszikus : nyugateurópai = $1 : {}^{1}/_{2} : {}^{1}/_{2}$.

Noha a verselésről azt tartja, hogy:

A rythmus csak szolga
Szolgálat a dolga!
Ez a versszerzés oly titka,
Melyet a ki tudna — ritka

mégis nagy gondot fordít rá. Technikája igen jó: az alexandrint, hexametert gördülékenyen, szépen írja, sőt a rímesmértékes formákat is meglehetős hibátlanúl (pl. A mester és a tanitvány), rímei pedig sokszor tökéletesek.

A mondottak meglehetős fogalmat nyújtanak Bacsányi költészetéről. Komor költészet ez, jellemző a komor költőre, ki *bölcselkedik* és *tanit* s kinek kedélye ritkán lesz viharossá.

Komor költészet, hasonló a borús, szürke égboltozathoz, melyet néha keresztülhasít egy villám, de a mely a nap derűs fényét nem ismeri.

*

Bacsányi életének alkonyáról szólok még néhány szót. A sokszor csalódott férfiúnak van egy őrző angyala, ki megérti, ki elsimítja homloka komor redőit s kiről elmondhatja: mindenben csalódtam, csak ő benne nem; ez Gabriela. Szeretetük egymás iránt nem csökken, a jó egyetértést köztük soha semmi sem zavarja meg, hajuk ősz már, testük roskatag, de szeretetük a régi.

E páratlan nőn kívül még egy ember áll közel szívéhez: Hafner József. Hafner linzi lakos volt s Bécsben tanulta a képzőművészeti akadémián a szobrászatot. Tanára, ki Bécsből igen jól ismerte Bacsányit, azt tanácsolta neki, hogy ismerkedjék meg a kiváló képzettségű magyar íróval s ajánló levelet is adott neki.

Hafner megismerkedett Bacsányival még 1818-ban, ki nagyon megszerette a tehetséges fiatalembert s fiaként bánt vele. Hafner igen sokat járt Bacsányiékhoz s a legbizalmasabb emberük lett, úgy hogy családjukhoz tartozónak tekintették. Tőle tudunk néhány adatot Bacsányi linzi életéből.[41] Szerinte sorsuk miatt sohasem panaszkodtak, a múltat nem emlegették; Bacsányi szívesen s lelkesülten beszélt hazájáról, de csak egyszer hallotta tőle szomorúan mondani: «És én nem halhatok meg Magyarországon!» Linzben Bacsányiékat nagy tiszteletben tartották. Hoch, a szigorú rendőrfőnök, igen jó viszonyban volt velük, hasonlóképpen Bauernschmied, az egykor olvasott novellaíró.[42] Ha a sétatéren megjelent Bacsányi, a város előkelői vették

41 Thaly czikke. Figyelő 1877. III. és Hafner levele. Akad. Értesítő. 1872. VI. 75. l.

42 Hoch és Bauernschmied levelei B. hagyatékában.

körül. Ennek a közbecsülésnek alapját valószínüleg abban kereshetjük, hogy Bacsányiék a kormányzónak, Lamberg herczegnek házához is járatosak voltak, mit nemcsak Hafner állít, hanem a herczeg és herczegnő udvarias levelei és meghívói[43] is bizonyítanak, melyekből kitűnik, hogy a herczegi családdal jó, mondhatni baráti viszonyban voltak. Magyarországi vendégek is sokszor megfordultak Bacsányiéknál, mint levelezésükből kitűnik, így többek közt Szalay László akkor már ismert publicista

57. HAFNER JÓZSEF ARCZKÉPE.

(1843). Mily jól eshetett a szegény számüzöttnek, hogy honfitársaival hazája nyelvén, hazájáról beszélhetett. S bizonyára jól eshetett neki a megemlékezésnek és elismerésnek az a néhány sugara is, mely hazájából elhatott linzi magányába. Így 1837-ben Jankovich Miklós meleghangú levelet írt neki s a pesti nemzeti színház megnyitására kiadandó emlékkönyv számára verset kért tőle: «A kihajnallott magyarság egy hőse, az élő hősök Nestora Bacsányi!! meg ne szólaljon a magyar díszes pesti theátrum

43 B. hagyatékában (levelek és följegyzések).

(színpalota, méltóbban, mintsem színház) kinyitására? s ezen fölszólítást némán, hidegen fogadja, lehetetlen.»[44]

Bacsányi szép és udvarias levélben köszöni meg a megemlékezést, de nagyon öreg már, neje is nagyon beteg s ilyen állapotban nem tehet eleget a kivánságnak «annyival is inkább, — írja — mivel a versszerzésnek végét vetettem, különben sem bírván azon madarak természetével, melyek nemcsak tavaszi s nyári napokban, hanem deczemberben is egyre énekelnek».[45] Kisfaludy Sándor ugyancsak 1837-ben Juranicshoz írt levelében így nyilatkozik Bacsányiról: «Vajha barátunk magára vállalná az erőszakos új szavakat megrostálni, véleményét közzé tenni: nyelvünk természete szerint melyek elfogadhatók, melyek elvetendők... Annak, a ki ezt végrehajtsa, nagy tekintettel bíró philologusnak, grammatikusnak kellene lenni. Ezen feladásnak barátunk tudna legjobban megfelelni.»[46]

Bacsányi természetesen nem vállalkozhatott erre a nagy szerepre már öregségénél s megromlott egészségénél fogva sem. Linzben sokat betegeskedik, az éghajlat árt neki, többször vannak ájulási rohamai, mikor azt hiszi, hogy végórája ütött.[47] Még 1823-ban búcsút vesz Juranicstól «azon esetre, ha meghalna»,[48] de természete szívósabb, mint hitte s ez a búcsú még korai volt akkor.

Szegény felesége szintén sokat betegeskedik és sokszor annyira rosszúl van, hogy férje alig tudja életre hozni.[49] 1835-ben azt írja egy barátnőjének, hogy már harmadik éve, nem hagyhatja el a szobát köszvénye miatt, egyik kezét se tudja jól használni s nehezen sántikál. 1839-ben nagyon rosszra fordul betegsége. Férje meg akarja még örvendeztetni utoljára azzal, hogy utolsó költeményét kinyomatja, de a nyomtatási engedély késik. A halál gyorsabb volt mint a censor. Július 28-ikán érkezik meg a nyomtatási engedély, de későn: Gabriela

44 Jankovich levele. 1837 augusztus 6.

45 Levele Jankovichhoz. 1837 szeptember 18. (conceptus.)

46 Juranics levele. 1837 szeptember 13.

47—48 Följegyzései.

49 Följegyzése.

már akkor halott. Július 24-ikén este 11 óra előtt elszunnyadt örökre, — írja Bacsányi [50] — eltemették július 26-ikán délután 5 órakor.

«Ah te meae si partem animae rapit
Maturior vis, quid moror altera?»[51]

Mennyire átérezhette a szegény öreg költő Horatiusnak ezeket a szép szavait! Valóban «lelkének fele» volt ez a nemes, végtelen jóságú asszony, kinek halálával a földi boldogság megszűnik reá nézve. Elborult kedélylyel munkában keres vigasztalást. A hazai lapokat és folyóiratokat olvasgatja, melyek többnyire mind járnak neki, [52] sőt a politikát is figyelemmel kiséri, mint ez jegyzeteiből kitűnik.

Vigasztaló angyala nincs többé mellette, ennek s beteges epésségének tulajdoníthatjuk, másképp megmagyarázhatatlan összezördülését legjobb barátjával és jóltevőjével Juranicscsal.[53] Nem csodálkozhatunk ezután azon sem, hogy akadémiai taggá választását nem veszi tudomásul. 1843 október 7-ikén választja meg az akadémia levelező tagjának Toldy indítványára «a literatúra egy régibb és kevésbbé biztató korszakában tett érdemeiért»[54] egy szavazat kivételével egyhangulag.[55] Bacsányi azonban nem felel a nagyon elkésett kitüntetésre, hiába sürgeti hivatalosan Toldy,[56] majd Lukács Móricz.[57]

Ennek okát nemcsak meghasonlott kedélyében és büszkeségében találjuk meg, hanem abban is, hogy az akadémiát, hol ellenségei voltak többségben, nem becsülte sokra, mint ez egy levéltöredékéből kitűnik, melyben igen epésen ítéli el az akadémiát s kimondja, hogy a «nagy nehezen felállott tudós társaságtól méltán jobbat és illőbbet várt s reménylett a magyar nemzet».

Utolsó éveit elvonulva töltötte s csak kedves Hafnerével érintkezett, ki öreg korában is élénken emlékezett még a vég-

[50] Följegyzése.
[51] Hor. Carm. II. 17.
[52] Hagyatékában megvannak.
[53] Levélconceptus. 1840 április.
[54] Gr. Teleki József lev. 1843 október 7.
[55] Szalay László lev. 1843 november 19.
[56] 1844 február 3.
[57] 1844 márczius 27.

telen nemes arczkifejezésű, a lélek mélyéig ható éles tekintetű, karcsú, magas termetű Bacsányira, ki agg kora daczára egyenesen, fölemelt fővel járt.

Halála előtt alig két hétig volt ágyban fekvő beteg.[58] Elfeledve halt meg 82 éves korában, 1845 május 12-ikén, Hafner karjai között és a linzi temetőbe költözött Gabrieléja mellé, kipihenni a hosszú keserves életet.

Otthon, hazájában mit sem tudtak haláláról. 1847-ben Toldy meg akarta látogatni s akkor tudta meg, hogy már két évvel azelőtt meghalt. Sietett haza megvinni a hirt s felújítani emlékezetét, békejobbot nyujtani az ellenfélnek, mint Kölcsey tette Berzsenyivel.

1847 augusztus 5-ikén tartotta emlékbeszédét az akadémiában: «teszem ezt — úgymond — nem pusztán hivatalos kötelességből, hanem szívem ösztönéből is, hogy azzal irántam legalább árnyékát békéltessem ki».[59] Szép emlékbeszédén kívül még azzal is kimutatta az egykori ellenfél iránt való kegyeletét, hogy 1865-ben összegyűjtött munkáit kiadta *(Bacsányi János költeményei prózai írásaival egyetemben)*.

Bacsányi végrendeletében Hafferl kereskedőt tette általános örökösévé, mert Hafferl közvetítette franczia pensióját s ő tartozott neki. 1121 kötetből álló könyvtárát a Nemzeti Múzeumnak hagyományozta, továbbá kikötötte neje összes verseinek kiadását[60] és síremléket kettejöknek.[61] Hafferl azonban, azt állítván, hogy a hagyaték eladásából befolyt összeg alig hogy fedezte a tartozást, nem volt hajlandó a két utóbbi kivánság teljesítésére. A derék Hafner maga állíttatott tehát szép síremléket Bacsányinak és nejének, kikhez fiúi szeretettel ragaszkodott mindig. Neki köszönhetjük továbbá Bacsányi nagybecsű hagyatékának megőrzését is. Ő viselte gondját a tömérdek levélnek és kéziratnak, míg *Kantz Zsigmond* (nyug. kir. bánya-

58 Thaly id. czikke.
59 Toldy Össz. Munk. v. 211. l.
60 Most is sajtókészen vannak az Akadémiában.
61 Végrendelete. U. ott.

és erdészeti főtanácsos) megismerkedvén vele, nem rendezte az egészet.

Valóban elismerésre méltó szorgalommal és fáradsággal állította össze a nagy anyagot, sőt ennek alapján egy életrajzi vázlatot is írt Bacsányiról[62] s az egész becses gyűjteményt Hafner engedelmével elküldte az Akadémiának.

58. KANTZ ZSIGMOND.

«Die Mitwelt mag neidisch oder undankbar, aber die Nachwelt wird gerecht sein.» Ezt mondja Bacsányi sírirata.

Kövessük ezt a remény alakjában kifejezett intést s adjuk meg az idegen földben porladó magyar költőnek azt, a mire mindig vágyódott s a mit életében el nem érhetett: szolgáltassunk neki igazságot!

[62] Die Lebens-Ereignisse des ungarischen Gelehrten und Dichters Johann Batsányi vom Jahr 1796 bis zu seinem Tode. Akad. kézirattár.

X.

Bacsányi életét és munkásságát áttekintvén, még néhány összefoglaló szót akarok szólani tudományos és költői érdemeiről, valamint egyéniségéről is, hogy működésének jelentőségét még egyszer megvilágítsam s helyét irodalmunk történetében pontosabban kijelölhessem.

Irodalmunk megújhodásának kora az *utánzás* kora épen úgy, mint az 1825-tel kezdődő korszak a nagy egyéniségeké.

Bessenyei fellépéséig irodalmunk szűkebb mederben s mondhatni egy irányban halad, 1772-től kezdve pedig egyszerre kiszélesedik s több felé ágazik. Igen érdekes kor ez, de sokkal nehezebben áttekinthető és jellemezhető, mint az előzők.

Irodalomtörténeteink az áttekintés megkönnyítésére bizonyos iskolákra, írói csoportokra osztják az irodalom érdemes úttörő munkásait s szólnak francziásokról, deákosokról, magyarosokról, németesekről, debreczeni körről és válogatókról. Ebben a felosztásban van sok igazság, de elég önkényesség is, mivel kissé mereven határolja el az egyes irodalmi irányokat s elhanyagolja a köztük levő kapcsolatokat.

Egyben minden kör írói megegyeznek: az utánzásban. Mindnyájan utánoznak valamely írót vagy irodalmat, még pedig vagy *egyoldalúan*, vagy pedig szélesebb látókörrel, több oldalúan.

Az egyoldalú utánzók közé tartoznak a francziások és a deákosok, a két kezdő irány hívei, kiknek hatása a legegyetemesebb.

Bessenyeinek és testőr-társainak «francziás» iskolája a többiekre is erősen hat s buzdító, útmutató munkásságuk nem kevésbbé fontos, mint kezdeményezésük érdeme. Csak egy-két összekötő szálra akarok itt rámutatni, mely ezt a kört a többiekhez fűzi. Orczyt Bessenyei buzdítja költői működésének folytatására, Barcsai pedig az ifjú Ányos Pált annak megkezdésére, Orczy és Barcsai költeményeit a «deákos» Révai adja ki. Kazinczynak is Bessenyei a buzdítója s első munkája Bessenyei

egy német regényének fordítása, de tudjuk, hogy Bároczi prózája s Baróti Szabó mértékes versei még nagyobb hatással vannak rá. Bacsányi első buzdítói Orczy és Bároczi. Még a magyarosokra is hat a franczia iskola. Gvadányi, ki Péczelivel levelez, a négyrímű alexandrin helyett kezd párosrímüt használni, Pálóczi Horvát Ádámra pedig Péczeli Henriás fordítása hat Hunniásának írásakor.

Szintén nagy és egyetemes hatása volt a deákosok lelkes munkásságának, melylyel a classicus versformákat meghonosították s ezzel a rímesmértékes (nyugateurópai) versformák meghonosodását elősegítették, másrészt költői nyelvünk fejlődését mozdították nagy mértékben elő.

A többi ú. n. iskola munkásai több oldalúak az utánzásban, azt mondhatnók, hogy mind «válogatók». A «magyaros» Dugonics classicus és német hatás alatt áll, Horváth Ádámra, mint előbb említettük, hat Voltaire s Vergilius is Gyöngyösin kívül, Rudolfiását pedig nyugateurópai versformában írja.

A debreczeniek közül Fazekas Mihály híres Lúdas Matyiját franczia mese alapján classicus formában írja, lyrai verseinek jó része is classicus formájú. Földi classicusokat fordít s nyugati formákat használ. Hogy a nagy műveltségű és széles látókörű Kazinczy mennyire «válogató», nem is kell hosszasabban bizonyítanom, csak fordításaira utalok.

Irodalomtörténetünk Bacsányit Verseghyvel, Szentjóbi Szabóval s Daykával együtt a válogató, egyeztető elnevezés alá foglalja, de ez a fönnebb mondottak után, mint látjuk, nem nagyon jellemző. Hogy ő széles látókörű, sokoldalúan művelt s az irodalomban vezető szerepre vállalkozó író létére mereven egyik irányhoz sem csatlakozott, egészen természetes dolog. A ki úgy ismerte a külföldi irodalmak nagy alkotásait s úgy tudta élvezni s méltatni, mint ő, egyoldalú utánzóvá nem lehetett.

Látszólag a francziás iskolához fűzi legtöbb kötelék. Első buzdítója és mestere Orczy Lőrincz, kinek házában legboldogabb napjait tölti. Természetes, hogy legelőször a francziás

iskola tagjaival s műveikkel ismerkedik meg. A huszonhárom éves ifjút Báróczi levéllel tiszteli meg, melyben «szerencsés vetélkedő társának» nevezi s buzdítja. Bacsányi lelkesedve felel: «Újult erővel sietek kiszegzett czélomnak elérésére; mert a te tetszésedet megnyerni annyinak tartom, mint nemzetem előtt bizonyosan kedvet lelni ... Vajha annyi tehetséget engedett volna a kegyes természet, hogy méltó követőd lehetnék!» Nem csoda, hogy később lelkesen ismerteti Báróczi Védelmeztetett magyar nyelvét, hogy Ányost kiemeli a feledés homályából, hogy a mester, Bessenyei munkáit is oly kegyelettel méltatja s Barcsaihoz költői levelet intéz.

A franczia eszméknek, mint láttuk, nagy híve s magát «franczia módon gondolkodó embernek» tartja.

A deákosok közül Barótival és Virággal baráti viszonyban van, költői leveleket intéz hozzájuk s maga is mestere a classicus formáknak; latinul is versel és életbölcseséget Horatiustól tanul.

A német irodalom is erősen hat fogékony lelkére, mint lyrai versei mutatják, Ossiant leginkább német fordításból ismeri meg, fordítási elveit német tudóstól tanulja s a rímes-mértékes versformában a német költőkkel versenyez.

S e mellett Zrinyinek, Gyöngyösinek, Faludinak is nagy bámulója s szépen gördülő alexandrinjaiban néha Zrinyi erejét egyesíti Gyöngyösi formaérzékével.

Ily sokoldalú képzettséggel s a legkülönbözőbb irodalmi irányok, mű- és versformák iránti finom érzékkel indítja meg első magyar tudományos és szépirodalmi folyóiratunkat s az akkori neves írókat mind zászlaja alá tudja gyűjteni. Tud vezetni. Új eszmék fölvetésében s megvitatásában épen oly ügyes és szerencsés, mint a másokéinak propagálásában (magyar nyelv, tudós társaság). A magyar nyelv ügyében írt lelkes hangú buzdításainak az abauji megyegyűlésre is volt hatásuk. Jórészt ezeknek köszönhető, hogy elhatározták hivatalos nyelvvé tételét (levele Arankához 1791).

Íme Bacsányi szerepe irodalmunk új életre ébresztésében!

*

59. BÁRÓCZI SÁNDOR.

Mint költő egyike a kiválóbbaknak s kortársai közül többet fölülmúl. A nagyobb egyéniségekig nem ér ugyan fel, de a kisebbek mindegyikével versenyez.

Epikai és drámai műve nincs, tehát csak a lyrikusokkal hasonlíthatjuk össze.

Ellenfelét Kazinczyt határozottan felülmúlja a lyrában, a mivel ugyan nem mondottunk igen sokat, mert tudjuk, hogy Kazinczynak a lyra nem erős oldala. Mesterkélt, finomkodó, formai szépséget hajhászó verseiben az érzelemnek kevés nyomát találjuk, csak szellemes, de néha erőltetett epistoláiban s epigrammáiban kiválóbb.

Verseghy már egy fokkal magasabban áll. Lyrai verseiben ugyan kevés az eredetiség, de könnyedségükkel, derűjökkel, olykor humorukkal s satirájukkal s mindenek fölött válogatott, pompás formáikkal kedvesek előttünk. A mélyebb érzést nála is nélkülözzük s néha nyelvének költőietlensége is bántó. Némileg rokon Verseghy lyrájával a Szentjóbié és Fazekasé is, bár a két utóbbi mint lyrikus nem oly jelentékeny, mint a zengő szavú pap, kiről Bacsányi azt jegyzi meg, hogy «a hárfát úgy veri, s e mellett oly szépen énekel, hogy hozzá fogható alig van a hazában erre nézve».

Ányos elegikus borongása és ki-kitörő tüze igazi lyrikus tehetségre mutat, hasonlóképen Dayka bús epedése, gyengéd érzelmessége, melybe néha báj vegyűl. Eredeti egyénisége az erős classicus hatás ellenére is élénken nyilatkozik. Kár, hogy mindkettőjük költői pályája oly hamar félbeszakadt.

Virág Benedek, a «nemzeti lélek tüzes ébresztője», Horatiusnak Berzsenyi mellett legnagyobb tanítványa, jeles classicus ódaköltőnk, erős költői egyéniség.

Lelkes hazaszeretete s nemes erkölcsi felfogása költeményeinek minden sorából hathatósan szól hozzánk. Sokszor hévvel, de legtöbbször a meghiggadt elme bölcs nyugalmával s komoly erélyével hirdeti nemes eszméit s csak ritkán váltja fel az ódai hangot a horatiusi satirikus enyelgéssel.

Az e korbeli költők közűl egyik sem foglalkozik annyit a haza sorsával Virágon kívűl, mint Bacsányi. A haza gyászos, de dicső múltja és kétes jelene legjobban foglalkoztatják lelkét, a magyar nyelv és nemzetiségünk ügye nem kevésbbé. Alig van verse, melyben valami hazafias vonatkozás ne volna.

Hazaszeretetének melegét azonban nem tudja igazán éreztetni velünk, mert komoly elmélkedése kissé száraznak tetszik s hidegen hagy bennünket épen úgy, mint mikor istenben s az örök életben való hitét, az Isten akaratában való megnyugvást, a békét és mérsékletet hirdeti. Mintha nemcsak bennünket, hanem önmagát is meg akarná győzni bölcs szavaival.

A szerelem hangja csak nagyon halkan és hidegen csendűl meg lantján, nem hiába oly nagy magasztalója az *ész* «mennyei világának».

A francziások elmélkedő hajlamát, mely természetével is megegyezik, nagy mértékben örökli s kedvelt formájában, az alexandrinban, szólva bőbeszédű lesz, de azért mindíg tartalmas marad.

Említettük, hogy forradalmi verseiben s kufsteini elegiáiban a legnagyobb. Amazokban igazi tűz és erő, emezekben mélyen megindító bánat és fájdalom nyilatkozik. Ezekből igazi érzés szól hozzánk, ezekkel magával is tud ragadni bennünket.

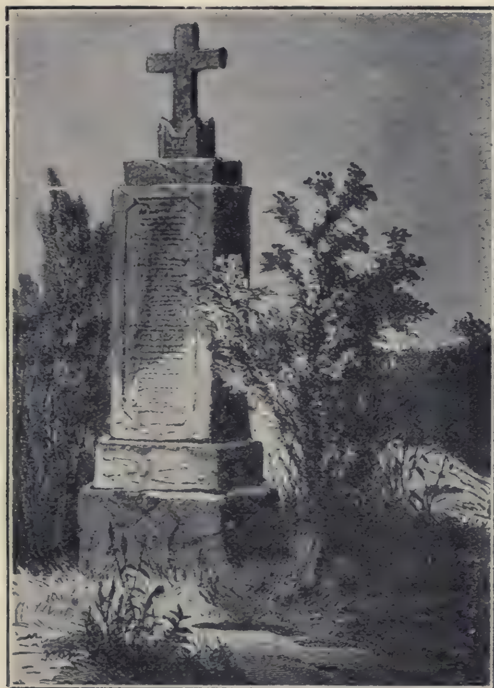
«Ha lehetne — mondja egyik levelében — oly tömöttséget adnék verseimnek, hogy minden periodusom lángba hozná olvasóm képzelődését és megolvásztaná velem érező szívét.» Ezt az óhajtását csak ezekben a verseiben éri el, melyek a kor legszebb költeményei közé tartoznak s a kiválóbb tehetségek alkotásaival is versenyeznek. Ha a kufsteini elegiákat összehasonlítjuk, pl. Verseghynek ugyanott írt hasonló hangulatú költeményeivel, akkor látjuk igazán, hogy Bacsányi milyen nagy költői tehetség.

Feltűnő sajátsága költészetének a humor s általában a derűltebb hangulatok teljes hiánya. Ez a komolyság, sőt komorság, mely sohasem enyhűl, Bacsányi egyéniségét híven jellemzi, de

egyik fő oka annak is, hogy az említett verseken kívűl lyrája hidegen hagyja az olvasót.

*

Bacsányi mint ember is a legérdekesebb egyéniségek egyike, Észbelileg és jellembelileg igen gyorsan fejlődik. Már tanuló korában önérzetes, egyenes lelkű s tudásával is tekintélyt vív ki magának társai között, majd az előkelő körökben is. Huszon-

60. BACSÁNYI ÉS NEJE LINZI SÍREMLÉKE.

kétéves korában már írói dicsőségben van része, még versben is magasztalják. Törhetetlen szorgalma és munkabírása, melyet Kazinczy is csodál, tudását gyorsan öregbíti s ezzel egyenes arányban önérzetét is. Ez a nagyon erős önérzet komolysággal, erélylyel, nyíltsággal és hevességgel párosulva alapvonása jellemének. Kazinczy «régi Ritterhez» hasonlítja, kiben semmi nyájasság, előzékenység nincs. Fellépése merész és parancsoló.

Hogy e mellett nem rossz modorú, mutatja szereplése a felsőbb körökben, valamint levelei is, melyekben sokszor szinte Kazinczyra emlékeztető udvariasságot találunk. Gyengéd is tud lenni, de csak kevés emberrel szemben, ezt nejének, néhány barátjának s rokonainak iránta való nagy szeretetéből látjuk. Kit így szerettek, nem lehetett egészen rideg ember. Költeményei is sokszor ezt bizonyítják. Az emberek nagy tömege természetesen csak ridegnek, büszkének ismerte. Büszke, — superbus volta személyleírásában is jellemző vonásaként szerepel.

Önérzetét és erélyét legjobban jellemzi kassai működése, a hogy a vezérséget magához ragadja, a hogy nyílt és egyenes bírálatot mond írótársai műveiről, a hogy élesen és kíméletlenűl polemizál s a hogy nyíltan és hevesen hangoztatja és védi elveit. Hevessége politikai nézeteinek hangoztatásában elragadja s ez szegi nyakát. Önérzettel, igazságának érzetében védekezik a vádak ellen, úgy hogy a megyegyűlés, sőt a helytartótanács is pártjára áll s mikor fölmentik, akkor sem hagyja abba a nagy igazságok hirdetését. Mikor már börtönben van s hóhérpallos függ a feje felett, akkor is elég vakmerő az alkotmány reformját követelni s az ügyészszel «proterve» bánni. A börtön óvatosabbá teszi, de heves természete ismét bajba keveri. Üldöztetése, szenvedései közepette aztán is megőrzi önérzetét, nem szűnik meg igazságát, ártatlanságát hangoztatni. Bámulatosan tevékeny mindvégig. A sors semmi csapása nem tudja végképen megtörni. Haláláig nem szűnik meg dolgozni s hazája irodalmáért lelkesedni.

Későbbi túlzó és elfogult magatartását, epés modorát önérzete és a sok szenvedéstől még ingerlékenyebbé vált idegrendszere magyarázza. Linczi és magyarországi barátai előtt még ekkor is nagy a tekintélye a büszkén, fölemelt fővel járó, éles tekintetű aggastyánnak.

Mindvégig felvilágosult gondolkodású, a szabadság és egyenlőség törhetetlen híve, a zsarnokságnak, vakbuzgóságnak ellensége, ennyiben forradalmár. De épen olyan híve az alkotmá-

nyosságnak, törvénynek, békének, Istenben vetett hitét hosszú életének megpróbáltatásai nem tudják megrendíteni épen úgy, mint mély és mindig tettre kész hazaszeretét sem.

Ezzel végére értem tanulmányomnak. Azt hiszem, nem végeztem hiábavaló munkát. Bacsányi megérdemli, hogy foglalkozzunk vele, mert egyike volt legbuzgóbb íróinknak, kik a nehéz időkben fáradhatatlanul harczoltak nyelvünk, irodalmunk igaz ügyéért. Újító volt s a jövőbe tekintett, de a múltról sem feledkezett meg, mikor a régiek tiszteletére intette nemzetét. Ismerte a külföld irodalmát és lelkesült érette, de a magunkéért még jobban s minden erejével ennek felvirágoztatásán munkált. Tanítani, vezetni akart, érezte magában az erőt és hivatást a nagy munkára. És az erő és hivatás meg is volt benne, csak szerencsétlen körülményein és természetén múlt, hogy nem lett irodalmunk egyik vezéralakja, hanem hazájából számüzve, messze idegenben hajtotta fejét örök nyugalomra.

Ne törjünk fölötte pálczát hibái és tévedései miatt, hiszen még ezekben is volt sok jóakarat, hanem ismerjük el érdemeit: a magyar nyelv ügyének felkarolását, a fordítás helyes elveinek megállapítását, a kritika jogosultságának és szükséges voltának hangoztatását, Ányos, Bessenyei, Faludi méltatását, Ányos és Faludi kiadását, Osszián legelső ismertetését és fordítását, Milton védelmét s néhány gyönyörű költemény szerzését.

Ismerjük el érdemeit, tiszteljük mindig hazájáért dobogó nemes szívét s gondoljunk hálával Bacsányira.

Érzem, s naponként látom azt,
Hogy életem végére jár;
Isten hozzád, édes hazám!
Isten hozzád örökre már! B

61. BACSÁNYI UTOLSÓ VERSE.

FÜGGELÉK.

I. BACSÁNYI KIADATLAN KÖLTEMÉNYEI.

Bacsányinak az Akadémia kézirattárában levő hagyatékában sok a verskézirat. Ezeket Toldy felhasználta Bacsányi összes munkáinak kiadásában, de azért maradt néhány vers, helyesebben verstöredék, kiadatlan is. Ezek közül a legértékesebb *A látó,* melyet hasonmásban közlünk, ezért ezt itt mellőzzük, hasonlóképpen a *Bosszús tünődés*-t is, melyet az életrajz keretében láttunk, Az alább következő, nagyrészt töredékes versek szintén megérdemlik a kiadást. Töredékes voltuknál fogva természetesen csekélyebb az értékük, mint többi költeményeinek, de mégis elég értékesek, vagy legalább érdekesek már csak életrajzi szempontból is. Ilyen az a kis töredéke, mely hűtlen kedveséhez (*Ilosvay* Krisztinához) írt búcsúverséből maradt, Ez olyan formában (alkaiosi versszak) van írva, mint az, melyben előbb boldogságát zengette (Egy nevendék bükkfához):

1.

Elmúltak immár mindezek : és . . .
Megváltozott ah ! 's másnak adá kezét
Szívével eggyütt . . . .
'S szent fogadásai füstbe mentek.

De bár lemondott rólam örökre, bár
Megszegte régen nékem adott hitét :
Egek ! ne büntessétek érte !
Szenvedek én ; legyen ő szerentsés !

2.

Gr. Batthyány Alajoshoz írt ódája szintén a kassai periodusba tartozik :

Nem láttalak még drága hazámfija,
Nem láttalak még tégedet én soha.
Mért nem hozott oh ! engem öszve
Eddig-elé veled a' Szerentse ?

Hidd-el, nem ismert még-is az, a' ki szűlt,
Téged talán úgy, és alig ismeri
Élted' szerelmes párja barnúltt
Artzulatod magyaros vonásit.

Úgy, mint igaz, jó 's emberi szívedet,
'S felséges elméd' ritka tulajdonit,
(Értékeket, mellyekkel a' nagy
Osztogató' keze felruházott)

E' Múzsa, melly most tiszteletedre jő,
Battyányi ! hallyad bátran az ő szavát.
Útállyuk a' porban fanyalgó
Kedvkeresők' alatsonykodásit ;

'S a' szent Igazság', Emberiség', Haza',
Törvény' 's Szabadság' hív követőjiről
Zengvén, az Országlók' aranyból
Vertt koronájokat ollyba veszszük,

Mint a' mezők Nimfájit ijesztgető
Otromba Faunok' sás-koszorújokat !
'S határt nem ismérő hatalmok'
Főbb erejét mutató, 's egekből

Vett származások' tzímerező jelét
Úgy nézi, mint a' társai köztt merőn
Büszkélkedő gyermek' kezében
Hajladozó fejedelmi páltzát :

Élly, oh dicsőültt ős-elejid jeles
Magzattya ! Míg a' nagy Duna' partyait
Míg a' Tiszának tér vidékit
Bajnokaink' unokáji lakják,

. . . .

El nem felejtnek tégedet ők soha ;
Sőt áldva fogják áldani nagy neved'
Mindenkor, és mély tiszteletben
Tartani még tetemid' porát-is.

Nints Phídiásunk ; nints ki ma Párosi
Márványba metszett képedet a' jövő
Évekre szíves tisztelőjid'
Hív unokájinak általadgya.

. . . .

3.

Az európai hadakozásokra cz. költeményének két ismeretlen versszakát találtam hagyatékában:

Nints isten, nints a' ki vigyázna reátok,
Dühös vakságtokban tán azt gondollyátok?
Nem eshetik porba, minthogy nints birátok,
Nemzetek átkával terhelt koronátok?

Oh, ha már értztzé váltt kegyetlen szívetek
'S nints emberi érzés már többé bennetek,
Tekintsetek körűl, vakok, 's reszkessetek,
Nem állhat így soká megrendült széketek!

4.

Bacsányi Szentjóbi Szabó László halálakor egy kis költeményben vigasztalja Szentjóbi kedvesét (Vigasztalás). Ugyanezt a czímet viselhetné következő töredéke, mely ugyanakkor keletkezett:

És megnyitá! . . . Ne sírj, oh Szűz!
Szüntesd szemednek záporát.
Ne háborítsd, oh drága Szűz,
Barátom nyúgovó porát!

Ö néki megnyitotta már
Révét a' jóltévő halál:
A' mi hajónk habok köztt jár,
'S nem tudgyuk, partot, hol talál!

És most azért sohajtanak
Ott szenvedő baráttyai,
Hogy egygyütt nyúgodhassanak
Hamar mindnyájok' hamvai.

Letette minden terheit,
Nem tsüggnek lántzok karjain,
Nem várja Bécs kegyelmeit —
Az Ég segítte kínnyain.

Megeskütt ellenséginek
Nem érzi már irígy dühét
'S hatalmas üldözőjinek
Mosolyogva nézi mennykövét.
. . . .

5—9.

A következő töredékek üldözése, szenvedései közepette keletkeztek. A hányatott költő lelki megnyugvást keres bennök, midőn iparkodik felülemelkedni az igazságtalan és kegyetlen sorson:

5.

Felelet.

Az erkölts' 's ártatlanságnak
A' kit őriz angyala; —
A' ki használt a' Világnak, —
Senkinek sem árt vala; —
Igaz ember, 's a' Hazának
Jó polgárja, hív fia: —
Bátran nyugszik! . . . gyilkossának
Kell inkább aggódnia.

6.

Készület.

(Midőn gonosz és hatalmas ellenségeim halálomra törekedének.)

Ez tehát érdemim' árra,
Így fizetnek nékem-is!
Gonosztevőknek sorsára,
Juttatnának engem-is!
Lelkem! vedd ezt gondolóra;
Nehogy, ütvén majd az óra,
Készületlenek legyünk.

Üdvöz' légy, oh örök álom!
Földi Jók! maradgyatok.
Nem irígylem, nem sajnálom,
A' mivel bíztattatok. —
Tí, kik erköltsim tudjátok,
'S holttom' irtózva hallyátok,
Kedvesim! ne sírjatok.

Alkotómnak rendelése
Így engedte végemet,
Legyen áldott a' tetszése!
Végye-vissza éltemet!
Bár megtsalt álmadozásom,
'S rövid volt pállyafutásom,
Térdet hajtva engedek.

Jer szabadság' szent szerelme,
Bátoríttsad lelkemet
Ellenségid' dühödelme
Érted ontya véremet.

Hogy hazám hű fija voltam,
Hogy balsorsát panaszoltam,
Ime, vétkem ez vala.

Te, kiért most könyveimnek
Folyva foly-le zápora,
Ó . . . . . . ! hültt tetemimnek
Hogy ha nyugszik majd pora:
Ne hidgy a' rágalmazásnak!
(Becstelen sírt azzal ásnak)
Tudgyad: »áldozat vagyok!«

A következő három czímnélküli töredék:

7.

Te, kit legkedvesb híveim
Között legelsőnek lelek,
'S mint boldogabb esztendeim'
Társát, szeretve tisztelek;

Ki hogy hűségem' karjain [1]
Karunkba béavatkozál,
'S velem Hazánk' oltárain
Főbusnak egygyütt áldozál,

Ha hív öledbe rakhatám
Szándékim' édes titkait,
Enyhűlve 's bátran járhatám
Pállyám' veszélyes úttyait.

De hogy Hazád' 's barátidért
Ötsénkkel meg feltámadál,
Éltemnek már enyészni tértt
Kedvéhez új reményt adál,

Sőt megtartván vad mostohánk,
A' Sors, az volt tán eggy oka,
Hogy el ne veszne még Hazánk'
Több kínra szántt két bajnoka.

8.

Mit ketsegtetsz, vak Szerentse?
Nints nekem veled közöm.
Nints, ki lelkem' megrettentse;
Ennmagamba költözöm!

1 «NB. M. Múzeum» (B. saját jegyzete). A vers tán Baróti Szabóra, vagy más barátjára vonatkozik.

Nevelés' roszsz maradéka,
Félre, minden félelem!
Cátó' felséges árnyéka,
Jer! te, tsak te légy velem.

Lássa véres teteménél
. . . .
»Van magyar még, ki ma sem kél
A' halállal alkura!«

Te, kit e' bánatos elme
Meg nem fog, de vélve vél,
Égnek, Földnek Fejedelme!
Add meg, a' mit még reméll;

Add, hogy méltatlan halálom
. . . .
Oh Hazám!. Im felajánlom
(Ah! fogadd-el) éltemet.

9.

Rabságra termett szolga tsalfa tanátsival
Hogy pártfogóid' porba tapodva, ne
Légyen, ki fertelmes nadályid'
Véred' erét kiszopó fogától

Megmentsen, Ó! kit lenni hisz és imád
E' szenvedő szív, mindenek' Attya te!
Elnézed azt? vagy költemény tsak
Lételed? agyszülemény? hiu váz?

'S mi vagy te, Erkölts? nem tsupa név, üres
Szó, hang? Igazság! balgatagok' süket
Bálvánnya? Természet! hol a' te
Isteni rended, örök hatalmad?

Ezeken kívül a hagyatékban még sok a pár sornyi följegyzés, egy-egy rím, egy-egy ötlet, a mint a költő papírra vetette s elkezdte verses formába önteni. Ezek azonban nagyon is töredékesek, összefüggéstelenek s ezért gyakran érthetetlenek is, úgy hogy közlésük nem volna indokolt e függelékben, mely úgy sem akar Bacsányi verstöredékeinek teljes kiadása lenni.

II. AESTHETIKAI ÉRTEKEZÉSEK.

Bacsányinak *utolsó* rendszeres munkája az *Értekezések. 1837.* czímű prózai mű, melyet Linzben, 74 éves korában írt. Mint említettük, ez is az ő kései polemikus iratai közé tartozik s tartalmilag nem a legértékesebb. Magyarországi ellenfeleinek csipkedése, szidalmazása a fő czélja s így a tudományos munkához szükséges tárgyilagosság teljesen hiányzik belőle, épen úgy, mint a három előző értekezéséből. De ha mint tudományos munkának kevés is az értéke, mégis igen érdekes és jellemző az íróra épen subjectiv előadásmódja miatt. Másrészt az a két körülmény is indokolja kiadását, hogy egyrészt Bacsányi utolsó prózai munkája, befejezése tudományos működésének, másrészt pedig typusa összes Linzben írt értekezéseinek, melyek — még a nyomtatásban megjelentek is — nehezen hozzáférhetők. A szöveget a kéziratból szó- és betűszerint adjuk (mint a verstöredékeket is), csak annyit változtatunk Bacsányi helyesírásán, hogy a sorközépi s-et (ſ) rendes s-el helyettesítjük s a hosszú ö és ü hangzókat ȏ és ȗ helyett ő-vel és ű-vel írjuk át.

I.

Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quaesitum est. Ego nec studium sine divite vena,
Nec rude quid possit, video ingenium; alterius sic
Altera poscit opem res, et conjurat amice.

Horatius.

Nemzeti nyelvünk' és litteraturánk' ügyében újra felszóllalván, 's észrevételeimet hazám' fiaival bízodalmasan közölvén, légyen szabad: a' mit ez úttal és e' végre mondanom kell, 's minden mellyékes tekintet és részrehajlás nélkűl nyilván kimondani szándékozom, leginkább az ollyan rendbéli szebb tehetségű 's nemesebb igyekezetű fiatal olvasókhoz intéznem, a' kik még az igaz útról el nem tsábíttathatván, semmiféle különös tzélú felekezethez, vagy oskolai párthoz sem tartoznak, 's az idősebb és már szinte pállyája' végéhez érkezett, Írónak gyakor elmélkedésenn és hosszú tapasztalásonn épűlt véleménnyét örömest hallyák, tiszta szándékból eredő javallását meg nem vetik, és szavait félre nem értik, balra nem magyarázzák.

Azt vélem ugyan-is és azt tartom, hogy nem tselekszem haszontalan vagy szükségtelen dolgot, ha, minekelőtte végképpen elnémúlnék, több olyanféle tudományos tárgyakról és kérdésekről ma még egyszer, és valamivel bővebben emlékezem, mellyek a' magyar literaturát nem tsak igen közelről érdeklik, hanem annak mind jelenkori kétes és zavaros állapottyára, mind

egész jövendőjére tekintve, minden tanúltt és gondolkodó hazafi' részéről különös figyelmet érdemelnek és kívánnak. Nem tselekszem szükségtelen dolgot, úgy hiszem, főképp' a' hazai nyelvet és poézist kedvellő Magyar Ifjúság' jelessebb részére, 's annak igaz és értelmes barátira nézve, ha most, a' jelszó gyanánt előrebotsátott felelethez képest, melly a' megnevezett régi nagy Költőnek és Kritikusnak egész ebbéli hitvallását magában foglalni 's olly tökélletesen meghatározott világos értelmével a' kérdést eggyszerre ketté vágva, szinte végképpen eldönteni látszik, — itt elsőben-is a' nemzeti Költőről, hasonló értelemben 's azzal mindenképpen megeggyező saját érzésem és gondolkodásom szerént, nyilván 's egyenesen szóllok. A' nemzeti Költőről, mondám; különösen pedig és név szerént a' lantos Éneklőről, 's annak saját tulajdonságairól, természetéről, és mind szándéka' 's igyekezete' fő tzéljáról, mind poétai 's versszerzői, vagy művészi munkálkodása' minéműségéről. A' mennyire t. i. az efféle dolgokról általában, de világosan és érthetőképpen szóllani 's minden oskolai szoros rendszert elmellőzve (mellynek itt helye nem volna) szabadon értekezni, tanátskozni, vélekedni lehet.

Meg-is kell itt jegyeznem már előre, hogy minden egyéb ide tartozható 's netalán valóban ide tartozó további kérdések' vizsgálásába 's fejtegetésébe ereszkedni, 's mind azokra különösen és eggyenként megfelelni, válaszolni tellyességgel nints és nem-is lehet szándékomban. Mert ez felette hoszszas 's nem tsak igen bajos és únalmas, hanem tulajdonképpen annyi volna, mint újdon új poétikát írni, készíteni, nyomtattatni, 's az illyennemű taníttókönyvek számát szükség nélkűl szaporíttani; és, tegyük hozzá, még akkor-is többnyire tsak *azt* emlegetni, szünetlenűl ismételni, 's könyvekből könyvet tsinálva viszszhangoztatni, a' mit, Aristoteles' idejétől fogva mind e' napig, több Európai népeknél már mások olly gyakran és olly bőven 's Azok köztt némelly nagy elméjű 's széles és mély tudományú jeles férfiak (majd szabadon folyó, majd kötött beszédben) olly igen jól 's olly szépen és böltsen mondottak, énekeltek, tanítottak.[1]

[1] Mint p. o. *a)* Boileau, l'art poétique; — *b)* Pope, essay on criticism; — *c)* Lowth de sacra poësi Hebreorum; — Herder, vom Geist der ebräischen Poesie. Könnyebben megszerezhető [t. i. Lowth műve] imezen fordíttásban: Cours de Poésie Sacrée traduit du Latin en Français par F. Roger, Paris 1813. E két utóbbinak (Lowth' és Herder' munkájának) figyelmetes olvasását nem lehet ez úttal nem ajánlanunk mind Azoknak, valakik a' legrégibb, legeggyszerűbb és legfelségesebb poézist közelebbről ismérni kívánnyák; a' mennyire t. i. azt (az eredeti nyelvnek értése nélkül) a jobb fordíttásokból ismérni lehetséges. [Megjegyzendő, hogy Bacsányi a jegyzeteket «Világosíttó jegyzések és bizonyíttások ezen Töredékekhez» czímen dolgozatának végére egy csoportba írta össze s nem jelölte meg, hogy a szöveg melyik helyére valók, azért mi csak megközelítő pontossággal iktathattuk őket azokra a helyekre, a hová valószínűleg szánva voltak.]

Egyébaránt gondollyuk meg itt 's külömben-is mihelyt és valahányszor a' poézisnak, úgymint a' szép művészet' ezen első és fő neménak, tulajdonságairól van a' kérdés, soha se felejtsük el, hogy annak ugyan közönségesen és általában az egész nagy természet, az egész erköltsi világ 's az idéák', képzetek' és képzemények' végtelen országa, hogy, mondom, annak *mind ez* saját tárgya 's alkotó munkálkodásának térmezeje lehet; de (főképp' a' belső élet festésével gyakrabban és leginkább foglalatoskodó lantos Költőnél) annak tulajdon kútfeje 's kifogyhatatlan örök forrása különösebben az *emberi sziv* szokott lenni! ennek indúlati, hajlandóságai, szenvedelmei, víg és örvendetes, vagy szomorú 's bánatos érzelmei határozván-el rendszerínt hatásának egész körét.

Gondollyuk-meg egyszersmind: hogy, valamint az emberi természet mindenha mindenütt *eggy*, és belső valóságában változhatatlan; ámbár az igen sokféleképpen külömbözhető, 's valóban külömböző szokások, erköltsök, hitvallások, uralkodó vélemények, 's megrögzött előitéletek és hajlandóságok, 's mind ezekből folyó vagy ezekhez alkalmaztatva szabott polgári 's egyházi törvények és országos intézetek, sőt magok az országok és birodalmak-is, változva változhatnak és változnak: úgy a' poézis (magában tekíntve) hasonlóképpen *eggy* és kimeríthetetlen 's megmagyarázhatatlan; noha megjelenése', nyilatkozása', vagy munkálkodása', beszéde' 's éneke' formájira, 's akármiféle szép miveinek, alkotmánnyainak külső belső minéműségére nézve, mind a' népek' érzése, gondolkodása, nyelve, lakása, klímája, levegője, 's egész polgári élete, vagy társasági helyheztetése 's politikai állása szerént, nagyon külömbözhet, és, ezen nagy külömbséghez képest, minden más nemzetnél másképpen mutatkozhatik, 's más meg más alakban jelenhet-meg, és szokott-is megjelenni; mind az eggyes személyeknél, azoknak külömböző sajátságaik, tehetségeik, neveltetések, több vagy kevesebb ismereteik, tapasztalásaik, 's tudománnyok és ízletek szerént változhatik, 's kell-is változnia, külömböznie.

Mind ez olly világos és tudva lévő bizonyos dolog, mellyet talán senki sem fog tagadhatni, vagy tsak kétségbe-is hozni.

Mi légyen mindazáltal még-is magában és tulajdonképpen a' poézis? 's mi légyen az arra mindenkor és mindenütt okvetetlenűl megkívántató ritka tehetség, főbb rendbéli különös tulajdonság, képzelő 's képező, vagy alkotó lelki nagy erő, 's müvészi találmányos ész? mi légyen, eggy szóval, a' poétai elme, vagy teremtő lélek? . . Már ez egészen más kérdés; még pedig olly igen nehéz és szövevényes kérdés, mellyre mind eddig senki sem tudott elhatározó 's kielégíttő világos feleletet adni; minthogy ennek tárgya, (belső mivoltára 's munkálkodása' tellyes minéműségére nézve), a' mint

mondám, valósággal megmagyarázhatatlan, 's a' Természetnek és a' Természet' mindenható bölts Urának azon elrejtett mélységes titkai közé tartozni látszik, a' mellyeket halandó ember soha meg nem fejthet.[2]

Senki sem tudván eddig-elé tsak azt-is kitanúlni, felfedezni, 's másoknak megmondani: «Hogyan és miképpen hat az emberben a' lélek a' testre? 's hogyan és miképpen hat viszontag a' test a' lélekre?» . . ámbár *ennek* organumait, eszközeit, szerszámait, műszereit, érzékeit, vagy, a' mint az én néhai tudós barátom és társam Baróti Szabó Dávid nevezte, «érzesztőjit», *(organa sensoria)*, a' már napjainkban eggy igen éles eszű, sokféle tapasztalású, 's nem ok nélkűl nagy hírű nevű jeles physiologus, az agyvelőnek újabb (és az olly sokáig szokásban volt régi durva 's erőszakos felbontzolásnál szemlátomást jobb, okosabb és tzélszerűbb) anatomiája által feltalálhatni, 's eggyenként kijelelve meg-is nevezhetni vélte; — ki tudná, 's ki merné, vagy akarná még-is, azt ma nékünk megmondani, világos értelmű szókkal kifejezve 's elhatározva megmagyarázni: «Mi légyen általában a' müvészi találmányos ész? 's mi légyen különösen és név szerént az illyen vagy amollyan organumok által munkálkodva képező 's alkotó poétai lángelme, vagy teremtő lélek?» . .

«Organumok által», mondám, a többes számban. Mert akármit véllyen és állíttson a' jó Gall, vagy annak valamellyik még életben lévő tanítvánnya, tagadhatatlan és kétségbe sem jöhető bizonyos dolog, az ő saját

[2] A cette question, baissons humblement les yeux, et reconnaissons que c'est ici un des plus grands mystères de la création, et qu'il ne nous a pas été donné de connaître. Les différentes tentatives que les plus profonds philosophes ont faites en divers temps pour tâcher de l'expliquer, sont autant de monumens élevés à la force et à la faiblesse de l'esprit humain. *Bonnet* contempl. d. l. nature p. 94.

Test és elme vagyunk: de tsudálatos öszvekötéssel;
'S minthogy ez a' kettő szerez eggy hallatlan Egészet,
Egyszersmind egymástól függ. A' számtalan inból,
Erből és tsőkből érzesztők vannak: ezekben
Minden kűl szerek ingadozást, 's érzést-is okoznak.
Agykaponyánk' velejét a' fő' felvára kerítti:
Arra viszik minden kis erek munkájok', ereglő
Mozgással, jegyeket nyomogatván rája. Közöttök
Kormányt tart a' lélek ugyan, 's maga színli magának
A' dolgok' képit: 's kedvére vezetgeti; 's immár
Elválasztya, megínt foglallya; marasztya, vagy űzi.
Am de belől a' másod erő (sokat eggybe-vegyíttő
Képzelet) őrönn áll, 's a' távúlabbakat, hímző
Mesterségével festvén, közelebbre voníttya.
És mikor a' fáradtt testben elnyugszik az elme,
'S tsendességnek ereszti magát: követéssel *az* ennek
Elrendeltt miveit fel akarván érni, tudatlan
Kézzel eretskéket rángat; szaggattya, tseréli
A' készűltt ábrázatokat, 's felzúrja, zavarja.
Illy munkát faragott képzéssel az álom elődbe. 's. a' t.

Baróti Szabó Dávid (Milton' elv. parad. 26 l.)

theoriája 's szisztémája szerént is, hogy a' poézisra született és nevére valóban méltó jeles Költőnek,

> «Ingenium cui sit, cui mens divinior, atque os
> Magna sonaturum», —

eggynél *többre* van szüksége; külömben meg sem felelhetvén természeti rendeltetése' tzéllyának. Sőt mivel ez a' «*több*» olly igen ritkán találtatik «*együtt*», (azoneggy személyben t. i.) — éppen ez okozza, hogy néha meg annyi híres versszerzők között-is, kik az eggyik vagy másik különös ízletű felekezettől szinte majd a' felhőkig emeltetnek, magasztaltatnak, alig van eggy, ki a' Poétának vagy nemzeti Költőnek nevét megérdemelhetné, 's a' dologhoz értő igaz és tudós műbírák itélete szerént valóban megérdemlené.

Ha szabad, a' szóban forgó nehéz kérdés iránt, itt őszintén 's világosan kimondanom, a' mit vélek: nékem úgy látszik, hogy az ollyan rendbéli nagy és hatalmas Genius, mint a' millyent p. o. Homerus', Pindarus', Sophocles', Euripides', Virgilius', Horatius', Naso', vagy Osszián', Shakespeare', Milton', Dante', Petrarca', Tasso', Corneille', Racine', La Fontaine', Klopstock', Schiller', Gőthe' munkájiból ismérünk, (több más halhatatlanokról itt most nem-is emlékezvén;) — hogy, mondom, az illyen első rendbéli nagy elme, poétai lángész, vagy teremtő lélek, valóban önnön magához ama' nagy Mesterhez hasonlítt, a' ki (Moyses' szavai szerént) az embert a' maga saját képére 's hasonlatosságára alkotta; 's a' kit mi, egyéb tekintetben olly igen gyarló' teremtmények, olly rövid és bizonytalan életű, maradású, noha jobb és nemesebb részünkre nézve szebb és boldogabb jövendőt 's halhatatlanságot reménylő, földi lakosok, eszünkkel fel nem érünk ugyan és semmiképpen meg nem foghatunk; de nem tsak hiszünk, még pedig mindnyájan és erőssen hiszünk, (mert a' régi durvaságokból kivergődött, 's a' tsupa testiség' vagy állatiság' rabnyűgiből lassanként felszabadúltt, és már polgári társaságban józan törvények alatt élő, 's emberi méltóságokat érző népeknél *nints* Istentagadó! vagy, ha van, egyedűl tsak a' bolondházban találtathatik, 's abbavaló!) hanem munkájiban és munkájinak álmélkodtató rendiben éjjel nappal szemlélhetünk, tsudálhatunk, és nem-is lehet bámúlva nem tsudálnunk, térdet fejet hajtva nem tisztelnünk, 's szívvel és lélekkel nem imádnunk! . . Ehhez képest elégedgyünk-meg, és valóban meg-is kell ám elégednünk azzal, hogy, ha bár (a' mint mondám) nem lehet-is tudnunk és világosan megfejtenünk, magyaráznunk: mi légyen magában és egész valósága szerént az a' mennyei szép és ritka nagy ajándék, vagy isteni szikra, melly az igaz Költőnek már születésekor, különös osztályrészben jutott, 's melly őtet minden másoktól, és az ő ebbéli tulajdonát minden másokétól megkülömbözteti? legalább munkájiból, szívre lélekre ható, 's az

érzékeny és értelmes olvasót néha szinte megbájolva gyönyörködtető 's elragadó szép miveiből, bátran itélhetünk, és szóllhatunk-is rólla bízvást az egész tudós Világ előtt. A' mit annál bátrabban tselekedhetünk, (ha egyébaránt elégséges előismérét, tapasztalás, tudomány és itélőhehetség 's kimiveltt helyes ízlet nélkűl nem szűkölködünk), mennél bizonyosabb, hogy az az eggyszerű 's valódi Szép és Jó, melly a' jelesebb elmeszüleményekben, melly az igaz Poéták' tökélletesebb alkotmánnyaiban, remekmiveiben találtatik, tellyességgel nem függ, és nem-is függhet, a' jelenkori (mai, vagy tegnapi) tsekély tehetségű, félszeg tudományú, 's rossz akaratú pártos felek és büszke vélekedők tetszésétől, irígy tudatlanságától, 's vakmerően kissebbítve rágalmazva betsmérlő kába tsevegésitől.

Szép és Jó lessz, Szép és Jó marad az mindenha mindenütt, minden értelmes, tudós, betsületes hazafinak szemeiben; ha bár egyébaránt az ottani 's akkori köz mivelttségnek talán még nem elég magas fokához, 's az egész tudományos kultúrának nehéz és lassú meneteléhez, kétes és bizonytalan haladásához képest, igen kevesen találtatnának-is ollyan ép érzésű, világos értelmű, 's egyenes lelkű derék műbirák, tudós, bölts és igazságos itélőmesterek, a' kik azt eléggé betsűlni, voltaképpen látni 's érezni, vagy tellyes minéműsége szerént megismérni, s másokkal-is megismértetni tudnák és akarnák. Tanúk, nagy és nevezetes tanúk, 's bizonyíttó hires példák erre, több másokkal eggyütt, az utóbbi századokban-is, Milton, Thomson, Camoëns, Corneille, Tasso. 'S tanú lehet itt, a' maga szerentsétlen és felette homályos időkorára nézve, még az Ádriai tenger Szirénájának halhatatlan érdemű szerzője-is; a' kivel, mint Poétával, mint nemzeti jeles Költővel, a' Magyarok olly igen későn, és tulajdonképpen tsak akkor kezdettek (hosszú mély álmokból végre valahára felébredvén) közelebbről megismérkedni, mikor már, a' sokkal tisztább és tsínosabb nyelvű, 's többnyire valóban szép és hármóniával tellyes beszédű (noha nem ollyan nagy elméjű) Gyöngyösinek Murányi vagy Szétsi Máriája, Kemény Jánossa, Tsalárd Kupídója, 's Kesergő Nymphája mellett, sem *magyarsága*, sem *versificatiója* nem tetszhetett többé! (Annyival-is inkább, minthogy akkor már Faludi Ferentz' énekei 's különös szépségű pásztori versei-is ország-szerte olvastattak, és mindenütt kedvet leltek; minekelőtte még nyomtatásban megjelentek volna).

*

Ezt itt a' poézisról általában megjegyezvén, 's rövid bévezetés gyanánt előrebocsátván, lássunk már feltett tzélunkhoz, és szóllyunk most különösen a' lantos Költőről; minthogy a' mit ez úttal említtenünk, 's ezen eggyről mondanunk lehet és kell, egyszersmind (kissebb vagy nagyobb mértékben)

a' többit-is illetheti, — a' nélkűl, hogy szükséges volna, vagy lehetne, a' poézisnak külömbféle nemeihez képest, itt mindenikről különösen szóllani, még bővebben emlékezni.

Értem ugyan-is e' nevezet alatt: «lantos Költő», vagy «Magyar Lantos» különösebben azt a' poézisra született, 's jól neveltt és oktatott, nemzeti Költőt, a' ki, saját jó geniussától indíttatván, gerjesztetvén, mind azon lelki tehetségeit 's szív- és elmebéli ritka tulajdonságait, különös értékeit,

«Értékeket, mellyekkel a' nagy
Osztogató' keze felruházta,» —

szinte már élete' virágzóbb éveiben illő szorgalommal mivelni kezdette, 's szünetlen tanúlás, elmélkedés, tapasztalás, igyekezet és gyakorlás által hová tovább mind inkább és a' lehetőségig kimivelte. Az ollyan igaz Költőt t. i. ki a' jónak indúltt, és valóban jóra hajló, de kalaúzt, hív és okos vezért 's biztos segédet kívánó természetet, — melly, mint a' parlagon maradtt szőllő, (ha bár Tokaji, Ménesi, vagy Somlyai fajta volna-is) magára hagyattva kevés hasznot és örömet hozna; sőt, mint a' tengerre botsátott és kormányos nélkűl szélnek eredtt vitorlás hajó, könnyen eltévedne, 's bizonyosan veszélyre jutna; — a' ki, mondom, az illyen jobbféle, valóban ritka, 's éppen nem középszerű vagy alrendű *természetet* (poétai tehetős elmét) kellete koránn *mesterséggel* (művészi tudománnyal, böltseséggel) párosítva segítvén, azt ez által erősítteni, lángoló hevében igazgatni, mérsékelni, 's így a' nehéz és veszélyes útonn mind a' kettőt *(ingenium et studium, naturam et artem)* azonegy főbb tzélra intézve eggyesítteni 's eggyeztetni szokta.[3] Ezt pedig annál méltábban tselekszi, mennél bizonyosabb, hogy még taníttóji közűl sem tudhatta vagy érezhette valaki jobban, mint ő maga, hogy mind azon lelki nagy erők' és ritka tehetségek' tökélletes hármóniája nélkűl, mellyekkel a' kegyes Ég megáldotta, kevésre mehetne, feltett szándékiban soha sem boldogúlhatna, 's poétai vagy művészi hívattatása', rendeltetése' tzéllyához el nem érhetne. Már:

Az illyen rendbéli gazdag erű, széles tudományú, tiszta, kímíveltt és kényes ízletű, 's embert és világot ismérő, — nem tsak könyvekből és

3 Un grand poète, quelle qui soit la forme dans laquelle il enveloppe ses idées, est toujours un écrivain de génie.

Peu de juges aujourd'hui sont capables d'apprécier ce qu'il y a de fini et d'achevé dans vos vers, peu d'oreilles assez délicates pour en savourer l'harmonie. Le travail le plus exquis s'y cache sous le naturel le plus charmant. *Chateaubriand* à M. Béranger. — Artis est, celare artem.

Les Grâces s'y montrent sans fard;
Chaque mot au vrai se mesure;
Et tant d'adresse y cache l'art,
Que l'on n'y voit que la nature.

Panard III. p. 166.

hallomásból (vagy 'a maga tulajdon lakhelye, városi vagy falusi vidéke', 's illyen vagy amollyan különös felekezete' szűk és homályos köréből), hanem saját bő tapasztalásából közelebbről és voltaképpen ismérő Magyar Költő, nem oda 's arra néz és arányoz, hogy hamar és sokat írjon, hogy mennél előbb és mennél többet öszveszerezzen, halomra gyűjtsön, vagy legottan és hevenyében közre botsásson. Nem azt akarja, nem oda tzéloz, és nem arra vágy ő, hogy nagy-sietve készűlt és kirepített számtalan soraival az itélni nem tudó sokaságnál figyelmet gerjeszszen, 's magát attól tsudáltassa; vagy az értetlenek' és világtalanok' valamellyik szapora-szavú vak vezetőjétől felhőkig emeltesse[n]. Koránt-sem úgy érez és gondolkodik az igaz Költő. Sokkal jobbra, szebbre, magasbra vágy és tör; 's az ollyanféle méltatlan és alatsony szándék, valaminthogy nem illik, úgy nem-is fér hozzá. *Wer nicht als Mensch gross ist*, úgy mond egy jeles Író, *wie soll der gross als Dichter seyn?* . .[4]

Még kevesebbé férhetne mély és eleven érzésű komoly természetéhez, hazafiúi tiszta buzgóságához, és felemelkedett, 's minden illetlen és igazságtalan tselekedettől irtózó szabad lelkéhez, az a' szerentsétlen gondolat, hogy valakinek ditsősségét irígyelhesse! és, a' helyett, hogy annak követésre intő 's valóban követésre méltó példájánn felindúlna, vagy, a' nagyra-termett jobb elmék' természete 's mindenkori szokása szerént nemes vetélkedésre gerjedne, 's hasonló szép érdemre, hírre, névre, dítsősségre vágyna, törne, szaggatna, — szerette hazájának valamellyik jeles fiját, nagy nevű Költőjét, kajánkodva kissebbítse, vagy mások által kissebbíttesse, régen megérdemlett koszorújától megfosztassa, 's magát méltóbbnak kiáltassa, hirdettesse! . .[5]

4 Der hohe Stolz das in sich selbst erhabenen Gemüthes, der alles Irrige verächtlich von sich hält, ist des Dichters Genius. Wer nicht als Mensch gross ist, wie kann *der* gross als Dichter seyn? *Fr. W. Meyern.*

Fuyez, surtout fuyez ces basses jalousies,
Des vulgaires esprits malignes frénésies.
Un sublime écrivain n'en peut être infecté;
C'est un vice qui suit la *médiocrité.*
Du mérite éclatant cette sombre rivale
Contre lui, chez les Grands, incessamment cabale,
Et sur les pieds en vain tâchant de se hausser,
Pour s'égaler à lui, cherche à le rabaisser. —
Ne descendrons jamais dans ces lâches intrigues,
N'allons point à l'honneur par de honteuses brigues! *Boileau.*

Igy érez valóban és így gondolkodik minden igaz Költő. Igy érzett és gondolkodott név szerént Horatius: ez a' szíves tiszteletre olly igen méltó régi bölts Poéta, a' ki, éles itéletére 's kimiveltt kényes ízlete' tisztaságára nézve, nem tsak minden más előbbi 's utóbbi Római Költőt, de néha szinte magát a' Nagy Márót-is meghaladni látszik! 's a'kit azért itt-is példa gyanánt említhetünk.

Luciliusról, a' Római Szatirának *(Graecis intacti carminis)* feltalálójáról, nevezetes szerzőjéről, többször emlékezvén munkájiban, megismeri ez a' bölts és igaz bíró annak

Nem hogy ezt akarhatná, vagy, az igazságról és illendőségről, ('s így még arról-is, a' mivel önnön magának és saját hírének nevének tartozik) egészen elfeledkezve, valamit ollyast elkövethetne; sőt inkább szíve' méllyéből ohajtaná minden igaz Poéta, vagy nemzeti Költő, a' ki magát ezen ditső névre méltónak érzi, 's valóban méltó lehet: hogy vajha mennél előbb 's mennél többen támadhatnának és támadnának az ő kedves honnyában-is ollyan nagy Írók, ollyan jeles Költők, a' millyenekkel már ma több más Európai népek ('s ezek köztt némellyek szinte már több századoktól fogva) méltán ditsekedhetnek, és valóban ditsekednek-is. Ollyan nagy elméjű, jeles tudományú, 's nemes igyekezetű bölts Írók t. i., és olly ritka tehetségű 's tiszta jó szándékú nemzeti Költők, kik a' sok régi megrögzött dísztelen és káros előítéletek', 's merő igazság gyanánt arúltt és ajanlott bal vélemények' éjjeli setét homállyát lassanként eloszlat-

nem tsak poétai 's versszerzői gántsait (a' hamar és sokat írónak szokott vétkeit, természeti fogyatkozásait, 's úgy szóllván eredeti bűneit, mellyekenn egyedűl tsak a' *limae labor et mora,* tsak a' *multa dies et multa litura,* segíthetett volna; hanem jeles érdemeit, és különösen azon ritka, de hazafihoz, Római szabad és felemelkedett elméjű polgárhoz, bölts emberhez, 's a' Scipiók' és Laeliusok' meghitt jó baráttyához illő nemes bátorságát-is:

. . . . quod sale multo
Urbem defricuit . . . . ausus
Primus in hunc operis componere carmina morem,
Detrahere et pellem, nitidus qua quisque per ora
Cederet, introrsum turpis . . . . Atqui
Primores populi arripuit, populumque tributim;
Scilicet uni aequus virtuti atque ejus amicis.

Nem hogy ötet kissebbítteni, 's tetemes fogyatkozásainak kimutatása mellett-is tölle a' megérdemlett poétai koszorút,

Haerentem capiti multa cum laude coronam, igazságtalanúl elitélni merné vagy akarná, inkább önnön magát vallya 's nevezi több tekintetben kissebbnek, úgymint a' szatiraszerzésben *«inventore minor»* és egyébként-is (azaz mind polgári vagy társasági helyheztetésére 's birtokára, mind elmebéli tehetségére nézve) *«infra Lucili censum ingeniumque.»*

És vallyon! kinek, vagy mellyik régi jeles Poétának volt még-is valaha több ellensége, számosabb irigy, értetlen és igazságtalan betsmérlöje, rágalmazója, mint ő-néki? . . . Szinte pállyája' végéhez érkezett vala már, mikor azt mondhatta: «Et jam dente minus mordeor invido». 'S még akkor-is tsak *«minus!»* . . . Olly igen bizonyos és tagadhatatlan, hogy az értetlenség, kevély tudatlanság, 's kaján irigység, hogy a' rút, fertelmes háládatlanság, 's üldöző, rágalmazó rossz akarat és gyűlölség, eggy szóval hogy mind az, a' mi az emberi természetet e' tekintetben alatsonyíthattya, dísztelenítheti, valósággal tsak — *«post fata quiescit!»*

De kinek volt ellenben, már annyi századoktól fogva mind eddig és kinek van még ma-is több igaz és szíves tisztelöje, több tudós kiadója, commentatora, 's fordíttója, mint ugyan ő-néki?

Igy bizonyodott, így tellyesedett-bé különösen ő-reá magára nézve-is, imezen szavainak minden hív és állhatatos küszködöt vígasztalható bölts értelme:

virtutem incolumem odimus,
Sublatam ex oculis quaerimus, invidi.

ván, az elmék' reggelre hajló 's tisztúlni kezdő bús egét hová hamarább felderíttenék; a' sok érzéketlen durva, hideg és fagyos szívek' lágyúlni 's engedni nem tudó kemény jegét, az ép és józan ész' 's valódi tudomány' és böltseség' fényesebb világának melegíttő súgárival, már valahára megolvasztanák; az egész nemzet' örömére nevekedő tüzes Ifjúság' lelkében 'a hazának és igaz ditsősségnek égő szeretetét hathatósan gerjesztenék; 's így a' nemzeti nyelvnek és litteratúrának örök díszére lehetnének!

Ismérvén jól és szemmel tartván mindég pállyája' fő tzéllyát; tudván és érezvén mind természeti nagy hívatala' 's rendeltetése' méltóságát, mind azzal járó szent kötelességét; 's tekíntvén egyszersmind és híven követvén mind a' régi, mind az újabb időkori nagy Poéták' intő 's útmutató fényes példáját: azonn van ő minden erővel és igyekezettel, hogy mennél szebbet, jobbat és tökélletesebbet alkothasson, teremthessen; azaz, mihelyt és valahányszor őtet a' benne lakó 's titkon vezérlő jó Genius ihlette, belső kéntelenségből ugyan, mint minden más igaz és hív Látó (akár *vates*, akár *propheta* légyen a neve); de, éppen azért és annyival inkább, szíve szerént és lelke' tellyességéből énekellyen! 's így 'a kegyes Ég' ebbéli szép adománnyával mind népe' jobb részének örömet és főbb rendbéli tiszta gyönyörűséget, mind önnön magának (a' mint már eggykor másutt-is említettem) igaz érdemet és állandó jó hírt, nevet, ditsősséget szerezhessen![6] Egy szóval: azt akarja, 's szüntelenűl arra tör és tzéloz, hogy, hazafi-társait intve 's oktatva múlattatván, gyönyörködtetvén, a' nemzeti Költőnek nevére mindenképpen méltó legyen! és arra még az unokák' unokájitól-is sőt még a' később századokban és idegen népeknél-is mind Azoktól méltónak itéltessék, a' kik az ő nyelvét érteni, 's énekeit hallani, vagy olvasni fogják. (Ámbár igaz ellenben és bizonyos még az-is, hogy a' mint már eggyszer másutt-is hasonlóképpen megjegyeztem, mikor belső kéntelenségből énekre fakad, azaz, minden keresés nélkűl önként jövő, saját ösztönéből, poétai

[6] In seinen Idealen, in seinen Gesinnungen dichtet der Dichter — in *dem*, was aus den edelsten und reinsten Gefühlen des Schönen und Guten ihm zur thätigen, belebenden Regung erwächst; aber auch zugleich in seinem Wissen und Erfahren als Mann und als Mensch, wie die Dinge nach Umständen und Bedürfniss, nach den Fortschritten und Gefahren der Zeit, ihm näher treten; besorgt für das bessere Daseyn, für die Sitten, den Namen und den Ruhm seines Volkes.

Seine Sprache bindet den Dichter an sein Volk . . . Unter gleichen Ideen, unter gleichen Beziehungen des Orts und der Lage, wird er, im Lob oder Tadel, nur hier am besten verstanden.

Ihn beschränkt nicht sein Volk; aber Anlass und Vorstellungen giebt es ihm. An *seinen* Zustand knüpft er den Faden, an den er anreihet was Welt und Geschichte ihm darbietet. In *seiner* Beziehung betritt er jedes ferne Land . . .

F. W. Meyern.

belső hajlandóságából, 's szíve' lelke' tellyességéből eredő *in ingenio quoque gratiora, quae sua sponte nascuntur,* képzeményit, gondolatit víg és örvendetes vagy bánatos érzelmeit szókba, versekbe foglallya, énekbe önti, — akkor ugyan sem önnön magáról és saját híréről nevéről, vagy szerzeménnyének jövendőbéli sorsáról, sem olsvasójinak hasznáról és gyönyörűségéről nem gondolkodik, 's nem-is gondolkodhatik; legkevesebbet sem aggódván tsak arról-is: «ha, vallyon! fog-e még valaha éneke tetszeni valakinek? sőt, ha, vallyon! olvassa-e, vagy hallgattya-e valaki még azt valaha, vagy sem?»

Minekelőtte azonban valamelly kész munkáját, vagy elméje' szüleménnyeinek nyomtatásra-szántt valamelly részét, (egy egész könyvét, vagy kötetét) közre botsáttaná: önként és híven megteszi, 's mind a' maga saját ösztönéhez, természeti hajlandóságához, mind régi nagy mesterének 's szabad és bátor vetélkedésre serkentő példájának többszöri bölts intéséhez képest, illő gonddal és vigyázattal végbe viszi már eleve mind azt, a' mi még annak külső belső szépségére, tellyes jóságára 's tökélletességére megkívántathatik, és valóban szükséges lehet.[7]

Tudván egyszersmind, és gyakorta meggondolván azt, hogy. valamint általán fogva minden más halandó ember, akárki légyen, akármi nagy észszel, tehetséggel, tudománnyal, tapasztalással és böltseséggel bírjon, akármelly magas, fényes, világos helyenn állyon, vagy üllyön; úgy különösen a' Poéta, még a' legjobb, legtisztább és egyenesebb szándék, akarat, 's igyekezet mellett-is tsalatkozhatik és hibázhat; *(Decipimur specie recti!)* és hogy — imezen közmondásnak értelme szerént-is: «több szem többet lát»; — éppen nem volna okkosság tőlle, 's még az úgy nevezett művészi böltseséggel-is egyenesen ellenkeznék: az ő-vele azoneggy időben élő, talán azoneggy városban lakó, 's a' dologhoz valóban jól értő, jeles férjfiak' ítéletére nem ügyelnie, vagy azt, mint valamelly helytelen és különös véleményt, nagy-kevélyen megvetve, tsupa gőgös akaratosságból (melly külömben-is tsak a' középszerű büszke verselők' béllyegező tulajdonsága) nem követni; tudván, mondom, és gyakorta meggondolván *ezt*, 's az önszeretet' szemfényvesztő tseleitől-is méltán őrizkedvén, — örömest elfogadgya, szíves hálával és köszönettel veszi, 's lehetőképpen hasznára fordíttya tudós barátinak helyes észrevételeit 's taníttását is. Sőt igen jő szerentsének tartya, 's mint

7 Saepe stilum vertas, iterum quae digna legi sint,
Scripturus; neque, te ut miretur turba, labores,
Contentus paucis lectoribus. —
. . . . Carmen reprehendite, quod non
Multa dies et multa litura coërcuit, atque
Praesectum decies non castigavit ad unguem.

Horatius.

a' kegyes Ég' további különös ajándékát úgy tekénti, ha Ezek köztt ollyan ritka tulajdonságú, olly igaz és egyenes lelkű, tudós bíró-is találtatik, *(vir bonus et prudens!)* a' kinek itéletét, 's helyes okonn épűltt barátságos intését, javallását, mindenha bátran és bízvást követheti. Ollyan jó, 's olly szelíd, bölts és tiszteletre méltó szíves tanátsadó t. i., mint a' millyent hajdan Virgilius, Varius, Horatius, Tibullus, és több más akkori jeles Költők, kik a' Római nyelvet és poézist a' tökélletességnek olly magas pontyára felemelték, 's mind a' kettőnek arany idejét olly fényessé tették, és az egész emberi nemzet javára 's ditsősségére halhatatlanították, a' Cremónai Quintiliusban (a' nagy Márónak lelki jó baráttyában, kedves földijében) tiszteltek, betsűltek, 's halála utánn olly sokáig, olly keservesen megsírattak, és soha el nem felejthettek.[8]

Az illyen rendbéli Költő, mondám, megteszi már előre mind azt, a' mi tőlle kitelhetik, 's akármelly tekintetben és akármelly okból méltán megkívántathatik. Irhat egyszersmind, munkájit közre botsáttani szándékozván, írhat kétség-kivűl és talán ír ő-is úgynevezett előljáró, vagy az egész könyvet bérekesztő beszédet; ha t. i. az eggyiket vagy másikat, ezt vagy amazt, 's netalán mind a' kettőt, illőnek és jónak, vagy valamelly különös okból szükségesnek itélheti, gondolhattya. 'S tegyük hozzá: ha egyébaránt ollyan békes és biztos állapotban, helyzetben, 's főképp' olly szelíd és

8 Multis ille bonis flebilis occidit;
Nulli flebilior, quam tibi, Virgili!

Horatius.

Tíz esztendővel (szinte három lustrummal) későbben, életének utólsó napjaiban, imúgy emlékezik rólla még egyszer, a' Písókhoz írtt megbetsűlhetetlen értékű nagy Levelének vége felé:

Quintilio si quid recitares, Corrige sodes
Hoc, ajebat, et hoc. Melius te posse negares
Bis terque expertum frustra, delere jubebat,
Et male tornatos incudi reddere versus.
Si defendere delictum, quam vertere, malles,
Nullum ultra verbum, aut operam insumebat inanem,
Quin sine rivali teque et tua solus amares.

Az illyen jó 's egyenes lelkű tudós embernek, bölts és szelíd tanátsadónak szívességét, barátságát, méltán úgy tekíntheti minden igaz Költő, mint a' kegyes Égnek szinte negyedik ajándékát; mellyet, a' többivel együtt, soha eléggé meg nem hálálhat! — «Minden igaz Költő», mondom. Mert a' középszerű büszke versszerzők az illyetén jó tanátsot sem eléggé betsűlni, sem illőképpen hasznokra fordíttani nem tudván, talán el sem fogadnák.

Gaudent scribentes, et se venerantur, et ultro,
Si taceas, laudant quidquid scripsere, beati.

Ezekre nézve tehát a' quintiliuskodás nem tsak sikeretlen, hanem egyszersmind igen háládatlan és únalmas fáradozás volna. Ugyanezt jelenti a' két utólsó versnek értelme: Nullum ultra verbum 's a' t. Legjobb is azért őket magokra hagyni, 's velek tovább nem vesződni.

gyanútlan időkben él, hogy, a' mit érez és gondol, 's népe' közjavára nézve hasznosnak és említtésre méltónak lenni vél, bátran és szabadon kimondhattya; 's ezt tselekedvén, honnya' törvényeinek és törvénnyszékinek oltalmára, hathatós védelmére számot tarthat. De ha már eggyszer a' kész munkát, vagy többféle költeménnyeinek valamelly részét, kezeiből kieresztette, nyomtatásban közre botsátotta, — «eláll és hallgat»; másokra hagyván az itélettételt. Az ollyan tisztább és élesebb látású, 's jobb és miveltebb ízlésű, bölts olvasókra t. i., a' kikről méltán felteheti, 's örömest fel-is teszi, hogy a dologhoz értenek; és, valamint általában az emberi elmének akármelly egyéb hasonló nemű szüleménnyeiről, szép mesterségbeli régibb vagy újabb alkotmánnyairól, úgy különösen és annál inkább saját feleik' vagy polgártársaik' poétai szebb miveiről, (minthogy ezek a' hazát és nemzetet közelebbről 's egyenesebben érdeklik) okos és betsületes férjfiakhoz illő tsendes vérrel 's el nem fogódott szabad lélekkel itélnek; és, ha valamelly efféle szerzeményről szóllani akarnak, annak egész külső belső mivolta 's tulajdon minéműsége szerént, minden részrehajlás, mellyékes tekíntet, 's személyválogatás nélkűl szóllani tudnak; akármiképpen vélekedgyenek arról és akármit mondgyanak mások.

A' poétai mivek', elmeszülemények' illyen értelmes tudós olvasóji 's igazságos bíráji nem szűkölködnek e' végre senkinek intése 's oktatása vagy útmutató vezérlése nélkűl. Őket tehát az előljáró vagy béfejező beszéd igen ritkán és alig illetheti, 's tulajdonképpen nem-is illeti, hanemha talán a' szóban forgó versgyűjteménynek egészíttő része volna, 's így azzal eggyet tenne.

Ehhez képest, úgy látszik nékem, hogy a' Szerzőnek részéről éppen nem volna tanátsos, így és ekképpen már előre kedveket keresni, 's e' végett munkájinak illyen rendbéli jó szándékú 's akaratú bölts olvasójit akármiféle bévezető, magyarázó, s majd tettetett alázatossággal símogatva hízelkedő, vagy mentegetve szépíttő, 's botsánatért esedező, majd nyilván és minden tartózkodás nélkűl ajánló, fennyen kérkedve ditsérő, magasztaló hímes színes beszéddel megkísérteni, 's vélekedésbeli szabadságok' gyakorlásában háborgatni. Mert az illyetén haszontalan és viszszás igyekezet által inkább tsak únalmat és kedvetlenséget okozhatna nékik; értésekre adván t. i. és szándéka nélkül-is éreztetvén velek, hogy — vagy itélőtehetségekben és tudománnyokban nem bízhatik, vagy akarattyok' tiszta jóságában kédelkedik.

De ugyanazért a' Szerzőnek sem kell viszontag, és valóban nem-is lehet ám igazsággal, vétekűl tulajdoníttanunk, ha nem lévén a szóllásra semmi különös oka, vagy, több szükséges tekíntetek miatt, nem terjeszthetvén a' Világ elébe mind azt, a' mi talán még szívénn fekszik vala (noha mink

azt ő-tőlle magától örömest értettük, hallottuk volna); semmiféle előbeszéddel sem akart olvasójinak alkalmatlankodni. Nem kell, mondom, félre értenünk, nem kell és nem-is lehet rossz néven vennünk, balra magyaráznunk, ha követvén ő-is a' jövevényeket örömest látó 's szíves emberséggel fogadó betsületes házi gazdának példáját, sem illőnek nem vélhette, sem szükségesnek nem tarthatta, hogy tisztelt és méltó bízodalommal vártt régi vagy új vendégeit már a' kapunál sokáig hálálkodva tartóztassa; vagy minekutánna beszállottak és asztalhoz űltek, 's talán elég jó kedvvel ebédelni kezdettek, únszolva 's erőltetve kínállya; feladott számos étkeinek és borainak nevét, eredetét, illyen meg amollyan ritka minéműségét, különös jó tulajdonságát, természetét, mint valamelly új Nasidienus, (vagy Salvidienus Rufus), eggyenként és bő szóval emlegesse, vég nélkűl ajánlya, ditsérje, magasztallya; 's kérkedve jelentvén mind e' mellett azt-is, hogy majd bizony még többel és többfélével-is szolgálhat, — illy únalmas és alkalmatlan kábasága 's otromba neveletlensége miatt mind önnön magát méltán kitsúfoltassa, nevettesse, mind ételeit és italait, nyomorúltt bőségével, gazdagságával eggyütt, örökre megútáltassa.

Lehetnek kétség-kívűl és vagynak-is néha több ollyan esetek, több erős, nagy és különös okok, 's talán igen-is méltó tekíntetek mellyek az előszót, vagy béfejező beszédet, 's egyenes, világos nyilatkozást, szükségessé tehetik és teszik, 's így az ebbéli kérdést egészen megváltoztathattyák. Szükséges lehet az t, i. majd a' könyv' nevezetesebb tárgyának természeti mivoltára, tulajdon minéműségére, majd a' hazai litteratúrának különös állapottyára, 's az abban koronként előforduló, vagy eggyszerre véletlenűl megjelenő, 's szokatlanságokkal figyelmet gerjesztő sokféle tüneményekre nézve; majd a' Szerzőnek saját helyheztetésére, vagy munkálkodása' körére 's feltett tzéllyára, majd pedig, és elég gyakran, munkájinak irígy, tudatlan és vakmerő bírálójira, névtelen és álnevű betsmérlőjire, 's rossz, álnok és alatsony lelkű mérges rágalmazójira tekíntve; — a' millyenek, fájdalom! minden nemzet' litteratúrájában találtatnak! . .[9]

9 Un auteur à genoux, dans une humble préface,
Au lecteur qu'il ennuie, a beau demander grace;
Il ne gagnera rien sur ce juge irrité,
Qui lui fait son procès de pleine autorité. *Boileau.*

A' ki sokáig élt és a' Világban megfordúlt, saját tapasztalásából-is tudhattya, hogy a' könyvszerzők' előljáró beszédét, akármi szépek, jók és szükségesek légyenek-is azok némellykor, az olvasó közönségnek elég nagy része — vagy igen ritkán és tsak futólag, vagy éppen nem olvassa. Hihető, hogy azért-is, mivel méltó várakozásában, reménységében, már előbb gyakorta megtsalatott, és minden kedvét, bizodalmát elvesztette. Igaz ellenben még az-is, hogy az egész könyvet elolvasni 's illő figyelemmel megvizsgálni restellő, vagy ahhoz talán nem-is értő, de rólla még-is szóllani akaró, 's a'

Önként értetődik azonban minden esetre még-is, hogy az illyetén okok' és tekíntetek' igaz minéműségét ismérni, látni, 's minden különös esetben jól és voltaképpen megitélni, — a' Szerzőnek és kiadónak saját dolga; ő maga tudhatván és tudván legjobban: mit lehessen és mit kellessék, azokhoz képest, tselekednie.

E' szerént tehát senki sem állíthattya rólla, (én legalább se' nem merném, se' nem akarnám valakiről azt állítani), hogy balúl tselekszi, ha, munkájit közre eresztvén, és, mindent jól megtekíntve 's illőképpen elgondolva, semmit sem látván ollyast, a' miről eggy úttal már előre különösen emlékeznie, szükségképpen szóllania kellene, — maga félre áll 's hallgat; és, a' mint mondám, az itélettételt másokra haggya. Mert: valamint eggy részről az előbb említett tudós olvasók iránt viseltető bízodalmát, tiszteletét, már tsak ez által-is nyilván kimutattya, úgy más részről egyszersmind azt-is elég világosan jelenti, bizonyíttya, hogy az értetlenek' és igazságtalanok' vélekedésivel keveset gondol; jól tudván azt és szinte bizonyosan reméll-

tudós Világ előtt-is nyilván itéletet hozni merő, szeles kritikázók, névtelen és álnevű furtsa recensensek, többnyire tsak az *előbeszédhez* ragaszkodnak, 's véleményeket ahhoz szabják, arra építtik, szánttszándékkal félre értvén 's gonoszúl eltsavarván a' Szerző' szavainak néha még olly világos értelmét-is . . . Ezt pedig talán tsak nem mernék tselekedni, ha kéntelenek volnának, magokat *megnevezni;* — 's így mind az igazságot és köz illendőséget, mind önnön magokat-is, jobban megbetsűlvén, a' névtelenséggel olly igen gyakran és olly igen rútúl vissza nem élni!

Meg kell itt ez úttal azt-is jegyeznünk, hogy a' névtelenség magában ugyan nem rossz, nem ártalmas, sőt igen hasznos, 's néha szinte szükséges és elkerűlhetetlen; 's azért nem-is lehet a' litteratúrábau általán fogva tilalmas. De bizonyos egyszersmind és tagadhatatlan, hogy a' ki azzal feltett szándékból és rossz végből, azaz, valakinek kárára vagy kissebbségére, viszszaél, — a' maga saját szemeiben sem lehet betsűletes ember! Nem lehet ugyan-is, ha magába száll, nem éreznie, 's világosan nem látnia, melly igen hasonlíttson ő az erdő' szélinn, vagy útfélenn lappangva leselkedő gyilkoshoz, ki a' jámbor és fegyvertelen útazót véletlenűl megtámadván, nem tsak pénzétől 's egyéb vagyonától, hanem, ha magát védelmezni kezdi, még életétől-is gonoszúl megfosztttya. A' Bakonyi rengeteg erdőkben kóborló *«szegény legények»*, (a' mint magokat nevezni szokták), 's az országnak egyéb részeiben ólálkodva tsavargó más ollyanféle zsiványok, alig lehetnek rosszabbak és gyűlöletesebbek a' mí hazánk tsendes kebelében, mint az illyen rendbéli tudományos kalózok akármelly nemzetnek litteratúrájábann! főképpen 's különösen ott akkor, a' hol és a' mikor az orozva megtámadott betsűletes tudós ember magát úgy, a' mint akarná 's méltán kívánhatná, vagy a' mint valóban kellene 's illenék és szükséges volna, talán nem-is oltalmazhattya, védelmezheti; 's így, eggy részről jó hírétől nevétől 's igaz érdemekkel szerzett ditsősségétől lassanként megfosztatván, más részről pedig a' gonosz nyelvű pártok és felekezetek által egyéb titkos útakonn a' Nagyok és Hatalmasok előtt gyanússá 's gyűlöletessé tétetvén, előbb vagy utóbb áldozattá lehet! . . A' rágalmazók sokfélék ugyan, és több rendbéliek; de abban szinte mindnyájan megeggyeznek, hogy mindenkor és mindenütt ezt a' pokolból származott ördögi maximát követni szokták, 's követni, gyakorolni nem irtóznak, soha meg nem szűnnek: *«calumniare audacter; semper aliquid haeret.»*

hetvén, hogy az illyenféle rossz és ellenséges indúlatú furtsa kis-bírák, szeles, mondolatos törpék, az olvasó közönségnek jobb és értelmesebb részét el nem ámíthattyák, 's egyedűl tsak önnön magukat betsteleníthetik, mind Azokkal eggyütt, a' kiknél ez által kedvet keresnek és — találhatnak![10]

Igen-is; tsak önnön magokat betsteleníthetik és betsteleníttik az illyenféle rossz akaratú, tsekély tudományú, 's többnyire névtelen vagy álnevű gyáva rablelkek! a' nélkűl pedig, hogy a' rágalmazott munka' hitelének az itélni tudó betsületes hazafiak' szemeiben árthatnának, vagy annak szerzőjétől a' tudós Világ előtt valamelly feleletet nyerhetnének; .. hanemha talán őket, vagy közűlök valamellyiket, s különösen és neve szerént *azt*, a' ki, mint valamelly új Colotes «*famosior et loquacitate notabilior*» volna, eggy-két sorával meg akarná béllyegezni.[11]

II.

Ha már az ollyatén poétai munka, vagy több és külömbféle költeményeket magában foglaló gyűjtemény, melly egyszer így napfényre jött és köz itéletre botsáttatott, valóban szép, jó, 's kellemetes; azaz, ha mind belső mivoltára, mind külső szinére, formájára, 's nyelv- és versalkotásbeli tulajdonságainak egész minéműségére nézve, (melly a' kötött beszédben mindenha mindenütt különös figyelmet kíván és érdemel), nem gyarló, nem tökélletlen, és mind ezen tekintetekben nem tsupa «*középszerű*», — mellynek t. i. mint nem-szépnek és nem-jónak, a' poézisban nints helye; ha, mondom, az ollyatén költeményes munka, vagy egész versgyűjtemény, éltető 's szívreható, titkos erővel, tűzzel, lélekkel bir, és a' külömbféle tárgyak', idők', helyek', személyek', 's egymásra következő gondolatok, képzetek' és képek', vagy poétai rajzolatok' természeti mivoltához alkalmaztatott rhythmus és modulatio szerént változva zengedező kedves hármonia nélkűl nem szűkölködnek; és így, ezen első rendbéli tulajdonságaihoz, főbb eredetű, nem földi származatú, saját természetéhez képest, valósággal életre 's koszorúra méltó: .. élni fog az mindég! 's az értelmes, tudós emberekből, bölts és igazságos bíráktól, nagyobbra becsűltetni mindenkor, 's bizonyosan tovább-is tartani, minden értz- és márvány-oszlopoknál!

10 Nec enim his verbis vult imperitum vulgus intelligi; sed genus hominum veri ignarum sub peritiae ostentatione. *Macrobius.*

11 Lásd p. o. Horatius' X-dik szatiráját. — A' kiket akkor abban (és a' többiben-is) ez a' halhatatlan Költő neveik szerént kárhoztatott, szégyenkőre itélt és a' derék *Sosiusok* által az egész Római Világ' elébe kiállíttatott, — ott állanak azok még ma-is; és ott fognak állani mindenkor ezutánn-is, az idők' fogytáig. *Discite justitiam, moniti, et non temnere vates!*

Élni fog az, igen-is; és maga fogja magát mindenha minden bal itélet, minden rossz akarat, kevély tudatlanság, értetlenség, 's irígykedve betsmérlő, gyalázó vak indúlat, álnok ravaszság és gonosz hatalom ellen győzedelmesen védelmezni; a' nélkűl, hogy valakinek oltalmára, vagy ajánló 's magasztaló ditséretére szüksége volna, 's valahol valaha szüksége lehetne. Bizonyos dolog ugyan-is és minden kétségen kivűl van, hogy az illyen boldogabb órában költt és szerentsésen napfényre jött szép, jó, 's tökélletes alkotmányt, poétai jeles szerzeményt, akármelly időben és országban származott légyen-is az, — senki sem foszthattya-meg a' maga saját betsétől, igaz tulajdonától, külső belső tellyes értékétől; sem annak szerzőjét, akárki légyen, a' mindenképpen megérdemlett hervádhatatlan koszorútól.[1]

«Élni fog az!» újra-is mondom, erősíttem; és, mint valóságos *monumentum aere perennius*, maga fogja magát minden segedelem és pártfogás nélkűl mindenha mindenek ellen megoltalmazni; — ha bár száz magahitt, 's akár bérbe vett és fogadott, akár fogadatlan és önként embertelenkedő, saját vad kedvéből garázdálkodó hamis Aristarchus; száz gőgös, makats, és engedni 's jobbúlni nem akaró szerentsétlen grammatikus; száz üres, lapos kaponyájú, 's a' philologiát tsak nevéről ismérő, deákúl és magyarúl sem tudó, még-is mindenről vaktában itélni, s minteggy *ex tripode* beszéllni merő szélházi recensens, vagy szélmalomi furtsa kis-biró; 's meg annyi névtelen és álnevű, még a' litteratori perben-is az ortályozó prókátori tsalfa dialektikához folyamodó, 's a' nemzeti Költők' elmebéli tehetségét, poétai geniussát és érdemét a' hosszabb vagy rövidebb sorok' nagyobb vagy kisebb számából itélő, kába 's ügyetlen *ügyész* és akadémista, vagy oskolai tudákos pedánt, és hegyallyai 's kertalatti fenyéres hináros «*Békafi*», tellyes kéje kedve szerént gyalázná, betsmérelné, rosszallaná-is; 's ha bár elvégre valamelly eszelős, nyughatatlan és majd róka-ravasz mesterkedéssel hízelkedve tsábíttó, majd hazudozva, ditsekedve, rágalmazva patvarkodó, 's másokat mások ellen ingerlő «*Vadótzi-Kodrus*» netalán artzátlanúl tűzre itélni merné-is! Sőt ha bár egész tudományos egyesűletek, új meg új oskolai pártok, felekezetek, és naponként támadó mindenféle nagy doktorok gántsolnák, kissebbíttenék, 's kárhoztatnák-is azt és annak szerzőjét. Az olvasó Közönség' jobb, okosabb, miveltebb és emberségesebb részének (ennek az érdemre 's tudományra néző, 's érdem, tudomány, igazság és illendőség

[1] Mert a' kötött (számra 's időmértékre vett) poétai beszéd, vagy poétai nyelv, a' bölts Régiség köz értelme szerént «*az istenek nyelve*»! — Ehhez képest, nem ok nélkűl énekli magáról az újabb idők' eggyik legjelesebb lantos Költője-is:

«Ce n'est plus un mortel, c'est Apollon lui-même,
Qui parle par ma voix!» *J. B. Rousseau.*

szerént itélő *«nagyobb akadémiának»*) ép érzése, el nem tsábíttatható józan és világos értelme, tudománnya, 's vele-termett igazságszeretete, pártyát fogja majd (előbb, vagy utóbb) mind a' kettőnek.

'S az Írók' vagy könyvszerzők' és olvasók öszveségéhez képest mindenkor mindenütt igen kevés számú, de jeles tehetségű, helyes gondolkodású, mindent illő figyelemmel megvizsgáló 's voltaképpen megfontoló, böltsebb hazafiak', semmiféle különös vagy mellyékes tzélú párthoz sem tartozó ('s annál nagyobb hitelre, bízodalomra, tiszteletre méltó) valódi Tudósok' megeggyező szíves ditsérete, helybenhagyó javallása, 's lassanként *köz itéletté váltt* kedvező véleménnye *(consensus eruditorum)* igazságot szolgáltat majd eggykor, 's talán nem sokára, mind a' munkának és a' munka' szerzőjének, mind az illyen vagy amollyan vak vezér utánn indúltt irígy és álnok tzimborának, 's akármelly más hasonló rendű, nyelv- és ízrontó szeles tsevegők' hijában agyarkodó kába seregének. Eggy szóval és általában mind Azoknak, a' kik, nem a' szép művészet és tudomány' igaz szeretetétől vezettetvén, hanem alatsony indúlataik' 's mellyékes szándékaiktól izgattatván, gerjesztetvén, és váltig szepelkedve hánykolódva tellyes erejekből mutatni akarván, hogy ők-is a' Világon vagynak, 's örömest és mennél előbb elhíresednének, a' legszebb elmeszűlemények és legismerétesebb nevű 's érdemű hazafiak ellen leginkább ingerkednek, morgolódnak.[2] (A' mit-is annál bátrab-

[2] És a' kik (ez az *«invida turba!»*) szünetlenűl zajongván, tsevegvén, alkalmatlankodván, eggy kis korig az egész hazai litteraturának terhére lehetnek ugyan, 's viszszás, heves és erőszakos törekedéseik által a' nemzeti nyelvnek és tudományos kulturának kívánatos előmenetélét, természeti kifejlődése' 's gyarapodása' további szabad és örvendetes folyamattyát, szándékjok és akarattyok nélkűl-is sokféleképpen akadályoztatván, némellykor igen kevés idő alatt-is több kárt tehetnek és tesznek, több zavart és botránkoztató rendetlenséget okozhatnak, 's valóban okoznak-is, mint-sem azt némellyek talán vélhetnék, vagy, ha mind a' régi, mind a' most élő 's virágzó tudós népek' és nyelvek' történeteit eléggé nem ismerik, tsak el-is gondolhatnák. Ártanak főképpen és legnagyobb kárt tesznek az illyenféle zajos tsevegők, új meg új oskolai pártok, nyugtalan és nyughatatlan apró felekezetek, 's álnok tzimborák különösen a' már felserdűltt, de még elégséges tapasztalás 's hív kalaúz és okos tanátsadó nélkűl szűkölködő, 's természete szerént minden újságonn és szokatlan tüneményenn kapva kapó tüzes Ifjúságra nézve; — mellynek, mint a' nemzet' és haza' legszebb reménnyének, illy megbotsáthatatlan eltsábíttatását minden igaz, és a' jövendőt elgondoló tudós Magyar mély fájdalommal láttya, szemléli.

Kevés esztendők múlva mindazáltal, (és tsak ez a' tapasztalás adhat még, 's ád-is, valami tsekély vígasztalást; ámbár az említett nagy és tetemes káronn nem segíthet, és azt soha többé helyre nem hozhattya!) úgy eltünnek a' Világ színéről, valamennyi tzinkossaik' 's titkos tzélra néző hamis pártfogójikkal eggyütt, és, végképpen elenyészvén polgártársaik' emlékezetéből, úgy lemerűlnek a' feledttség' komor éjjelébe, mindnyájokat örökre lenyelő 's eltemető setét homállyába, mintha soha sem éltek, alkalmatlankodtak, tsevegtek és zajogtak volna.

ban tselekedhetnek, mivel rendszerént azt tapasztallyák, hogy az ő tsevegéseiket senki fel sem veszi, nem hogy őket valaki valamelly feleletre méltathatná!) —

Ha viszontag — hogy, a' dolgot több oldalról megtekíntvén, az ellenkező esetről-is emlékezzünk; ha viszontag, a' nyomtatás által közönségessé lett poétai műdarab, vagy egész könyvekre 's talán több kötetekre nevekedett, vastagodott versgyűjtemény, valósággal igen gyarló, 's hideg, sovány és tökélletlen, — mellyet t. i. nem a' poézisra termett, 's majd eggyszerre fellobbanva belső kéntelenségből énekre fakadó, majd önként és saját jó kedve, művészi hajlandósága 's ösztöne szerént tsendesen alkotva, képezve, tellyes szabadsággal munkálkodó lángelme; nem a' Múzsa', titkos sugallása, vagy a' poétai lelkesedés *(enthusiasmus)*, hanem nyilván és szemlátomást tsak az istenek' ebbéli szükséges engedelme 's ajándéka nélkűl-is, sőt Minerva' 's Apolló' világos akarattya 's tilalma ellen-is boldogúlhatni vélő kábaság, tsak a' versfaragásra késztő gyógyúlhatatlan viszketegség, megátalkodott nehéz és kínos szorgalom, éjjeli nappali *rágó* 's emésztő gond, testet lelket elnyomorítva kifárasztó kemény és heves igyekezet, 's haszontalan, sikeretlen erőlködés, fáradozás, *(labor improbus)*;[3] vagy, ellenben, a' Római Crispinusok' és Magyarországi 's Erdélyi Gomba Mihályok' szertelen könnyűségéhez hasonló szapora természet hozhatott lételre; . . 's mellyet tsak a' hírre névre sovárgó büszke tehetetlenség, tsak a' mindenbe kapó, mindent merő, 's nyakra-főre sietve hamarkodó kevély oktalanság és vak bízodalom eraszthetett napvilágra; —

Ha pedig neveiket netalán valamellyik érdemes Író, vagy nemzeti jeles Költő, valamelly különös okból emlitteni 's fenntartani szükségesnek vélhette, gondolhatta: bizonyosan a' Thersítesek', Zoilusok', Colotesek', Filistusok', Cornificiusok', Anserek', Maeviusok', Baviusok', Salviatiak', de' Rossik', Klotzok' 's olly sok más illyen régibb és újabb időkori fertelmes hírű, rossz és artzátlan firkálók, 's nyughatatlan és eszelős emberkék' sorsára jutnak; és így, azoknak számát szaporítván, nem tsak tulajdon hazájok' azonegy időben élő tudós és betsületes fijainál, 's ezek' unokájinak később unokájinál, hanem, több századok múlva, még más idegen népeknél-is közönséges megvettetés' 's átok' és útálat' tsúf tárgyai lesznek! az akkori 's ottani hasonló majom- és róka-természetű gonosz tsevegőknek még annyi rút váz gyanánt intő 's ijesztő péidájokra!

3 Man kann von einem unsäglichen Pruritus für die Musenkunst geplagt werden, ohne mit einem wirklichen Talent geboren zu seyn; . . . eine Kunst, worinn es so schwer ist den Besten gleich zu kommen, und worinn die Prätension ohne Talent eben so gemein als verächtlich ist. *Wieland.*

Multi jam esse latini libri dicuntur scripti inconsiderate, ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. — Fieri autem potest, ut recte quis sentiat, et id, quod sentit, polite eloqui non possit. Sed mandare quemquam litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem: hominis est intemperanter abutentis et alio et litteris. *Cicero.*

Ha, mondom, poézisra nem született, 's ugyanazért *sem* a' költés' 's az ahhoz tartozó versalkotás' igen szép, de nem olly igen könnyű, *(Pater ipse . . hand facilem esse viam voluit!)* 's a' Szerző' részére nem tsekély erőt, képzelő 's képező vagy alkotó tehetséget, nem kevés tudományt, ismé- retet, tapasztalást, 's művészi gyakorlatosságot és böltseséget kívánó mesterségének belső titkaiba soha bé nem avatott, 's nem-is avattathatott; *sem* az élő hazai nyelvnek saját természetét, eredeti sok szép és igen ritka jó tulajdonságát, 's régi különös és már szavai' hangzásában-is férjfiúi hathatós erővel 's nagylelkű szabad és vitéz néphez illő méltósággal tellyes nemzetiségét eléggé nem ismérő, 's okosan és józanúl használva megbetsűlni nem tudó, sőt annak legszebb és legillatozóbb keleti virágit talán holmi zabtövíssel, vagy erdei holtt-tsalyánnal, bogánts-kóróval, bojtorjánnyal, 's egyéb hasonló nemű dísztelen és nem kertekbe való ('s a' Múzsák és Grátziák' kényes udvari kertébe tellyességgel nem illő) nehéz-szagú hitvány tsemetével bátran feltserélhetni 's bőven kipótolhatni vélő boldogtalan versfaragótól származván, . . Prometheus' mennyi szent tüzének minden szikrája nélkűl szűkölködik; —

Ha, mind ezekhez, képest, a' tanúllt, és nem nehézhallású, nem durva 's eltompúltt érzésű, (vagy *idegen* vérű, nyelvű, gondolkodású, 's az igaz poétai geniust és a' magyar szívet, elmét, természetet nem értő, meg nem fogható, 's a' szók' és kifejezések' tellyes értelmét, helyheztetésbeli különös aránnyát és jelentő erejét nem ismérő, 's azért nem-is érezhető), hanem, mind erköltsi, vagy emberi 's hazafiúi, mind poétai 's művészi tekíntetben-is, minden szépnek, jónak, nagynak és ditsőnek érzésére 's elfogadására kész és hajlandó ***magyar olvasónak*** képzelő-tehetségét kellemetesen múlattatva nem foglalatoskodtattya, értelmét nem élesítti, világosíttya, szívét lelkét megindítva, felemelve nem hevítti, 's őtet ekképpen szebb, jobb és emberi méltóságához illő nemesebb érzelmekre, gondolatokra, feltételekre gerjesztve szoktatva nem erősítti, bátoríttya, serkenti, vígasztallya, gyönyörködteti, 's oktatva gyönyörködtetve nem jobbíttya, tökélletesítti, vagy (Plátó szerént) ***belsőképpen*** nem ***szebbíti;*** —

Ha, következőleg, ennyi sok, illy tetemes, és talán még több efféle nagy gántsai, vétkei, hibáji, szembetünő fogyatkozásai, 's tagadhatatlan bűnei miatt, mellyeket most itt még bővebben és eggyenként előszámlálni, vagy némelly híres verselők' munkájiból kiszedett különös példákban mutogatva bébizonyíttani, nem szükséges, és nem-is volna tanátsos!) magát a' többszöri figyelmes olvasásra, 's további tsendes elmélkedésre, gondolkodásra nem ajánlya, méltóvá nem teszi; 's így a' legszebb, legditsőbb és legfelségesebb mesterség' tzéllyának meg nem felel: — —

Vallyon! mit lehet és mit kell az ollyan nemű 's tulajdonságú költeményes munkáról, vagy egész versgyűjteményről, és annak szerzőjéről 's kiadójáról, méltán és igazán itélni? 's mit kell és mit lehet arról, a' tudós Világ előtt, bátran és nyilván mondani, igaz lélekkel jövendőlni? . . Kétségkívűl nem egyebet, hanem tsak azt: hogy az illyetén boldogtalan tsinálmány, hogy az illy melodiátlan és többnyire még a' szók' értelmével-is egyenesen ellenkező nehéz menetelű 's kellemetlen hangozatú sánta bénna disztelen versekből, 's mind a' nemzeti nyelvet és a' metrikát egyre sértegető, zavarva keverve tsúfoló, mind az ép és tiszta hallású tudós olvasónak füleit szünetlenűl gyötrő, durva 's akadékos sorokból *(incultis versibus et male natis)* 's hideg, sovány, erőtlen, és, úgy szóllván, halva született, 's még a középszerűnél-is alábbvaló száraz és izetlen üres költeményekből álló *Choerilusi* gyűjtemény — nem sokáig él! sőt már-is úgy tekintethetik, mintha közre sem jött, soha nyomtatásban meg nem jelent volna! Mert tagadhatatlan és kérdésbe sem mehető bizonyos dolog, hogy az illyen természetű, foglalatú 's minéműségű versgyűjtemény — sem azon népnek köz és al rendű, de józan és világos értelmű 's ép érzésű, vagy legalább *«elmebéli gyermeksége»* pólyakötelékből már kivergődött, felszabadúltt, és érettebb korra jutott, 's a' jót a' rossztól, a' helyest, a' valót, az igazat a' hamistól, helytelentől, valótlantól, nem-igaztól 's az eggyszerű természeti szépet, nagyot, ditsőt és felségest a' tzifra nem-széptől, kelletlentől, kendőzött rúttól, éktelen pulyától és alávalótól 's hiú piperétől és üres dagálytól, már a' litteratúrában-is megválasztani, külömböztetni tudó, 's magát az efféle dolgokban többé vízre vitetni, 's újra meg újra megtsalattatni nem engedő részénél kedvet nem találhat, a' mellynek nyelvénn készűltt és közre botsáttatott; sem az élesebb látású, miveltebb ízlésű, 's tisztább és kényesebb hallású tudós olvasók' helybenhagyó javallását, ditséretét meg nem nyerheti, (minthogy azt semmiképpen meg nem érdemli); 's így és e'-szerént tsak arra sem vala méltó, hogy sajtóra adattassék, 's nyomtatásban napvilágot lásson!

Ezt pedig kiki bátran és annál méltábban elmondhattya, jövendőlheti rólla, mennél bizonyosabb, hogy azt ugyan már többé — *sem* a' Szerzőnek saját ditsérete 's ajánlása, vagy mentegetve szépíttő 's oltalmazó tudós értekezése, mesterséges okoskodása, böltselkedése, 's akár holmi régen elavúltt, vagy soha divatban sem voltt 's nem-is lehetett, silány szókkal és kifejezésekkel, 's a' néhai patvarista-deáksághoz hasonló nyelvzavarral, keverékkel, akár újdon új, 's talán tsak ma koholtt, vagy rútúl megherélve 's eltson-

kítva bémotskoltt, eltsúfított nevekből[4] öszvefértzeltt, ízetlenűl mesterkélve tzikornyázott, fürtözött, tatarozott, és még amannál-is eltűrhetetlenebb tarka magyarsággal készűltt értetlen és érthetetlen tzifra beszéde, sótalan és elmétlen elméskedése, 's nyomorúságos antikritikája soha jóvá, széppé; *sem* az ő valamellyik különös jóakarójának, vagy hasonló tehetségű 's tehetetlenségű verselőtársának és vak tisztelőjének felhőkig emelve felmagasztaló nevetséges ditsérete kellemetessé 's olvasásra méltóvá nem teendi!

Önként értetődnék, ha nem említtenők-is, hogy az illy szerentsétlen órában származott, és a' poézist 's a' poétai tökélletes beszédet tsak nevéről ismérhető szegény *költésznek* állandó hírt, nevet, ditsősséget senki sem ígérhet; . . hanemha talán valaki méltán kinevettetni, vagy azon egynéhány névtelen és álnevű derék műbirák közé kívánná számláltatni, a' kik most, egymást alku szerént ditsérvén, magasztalván, másokat ellenben, az egész haza' láttára, szabadon gúnyolván, kissebbítvén, a' koszorút és jutalmat kedvek szerént osztogattyák.

«Sinistra quos in lucem natura extulit,
Ne quidquam possint, nisi meliores carpere.»

III.

Azt mondám, a' dologhoz értő jeles férfiak itéletére méltán figyelmező, 's az okos tanátsot örömest elfogadó bölts Poétáról emlékezvén, hogy, ha baráttyai köztt ollyan éles eszű, mély belátású, kimiveltt ízlésű, 's igaz és egyenes lelkű tudós bíró-is találtatik, a' kinek itéletét 's barátságos intését, javallását mindenha bátran és bízvást követheti; ezt a' ritka jó szerentsét úgy tekénti, mint a' kegyes Égnek további különös ajándékát.

Nem lessz talán szükségtelen ezen utolsó szóknak értelmét most itt valamivel bővebben felvilágosíttani, 's közelebbről és voltaképpen meghatározni; nehogy azt valaki félre értse, vagy akármelly okból balra magyarázza.

Lássuk e' végett ama' szép ódát, mellyben a' többször említett régi bölts Lantos (Lib. IV. 6.) a' század-évi nagyobb énekhez készűlvén, 's Apollót (mint a' Trójából származott Római népnek és nevezetesen a' Júliusok' uralkodó nemzetségének ősi nagy Istenét, 's a' Költők' mindenha kegyes pártfogóját) szíve szerént áldva dicsőítvén, magasztalván, végre (a' 8-dik

4 Mint p. o. *gyök, pir, rény, rom, tzikk,* 's a' kába szelességnek, balgatagúl erőszakoskodó kevély tudatlanságnak és vakmerőségnek olly sok egyéb hasonló zabszüleménnyeiből!

Strópheában) az ő-néki magának-is különös osztályrészben jutott hármas adományt, mennyi szép ajándékot, örömmel és hálával említti:

«Spiritum Phoebus, mihi, Phoebus artem
Carminis, nomenque dedit poëtae!» —

Ez az eggy pár vers, mellyben Horatius a' kétféle, de egymáshoz tartozó, lelki erőt, azaz, mind a' költésre megkívántató elmébeli tehetséget, vagy találmányos észt, mind a' versalkotásra, vagy poétai szókötésre szükséges tudományt, alkalmatosságot, és az e' két jeles tulajdonsággal eggyüttjáró ditső nevezetet, eggyenként előhozván, mind meg annyi saját nevű, színű, 's illatú ritka virágot, koszorúba fűzi, 's eggy rövid íge által (*«dedit»* — *«adott»*) olly szépen és olly könnyű mesterkézzel öszveköti; — ez a' két vers, mondom, különös figyelmet és megfontolást érdemel! főképp az ifjú versszerzőkre, poétákra nézve. Mert ugyanez az olly kevés, olly igen eggyszerű, 's éppen nem szokatlan, vagy keresve keresett újdon új nevek' és tzifra kifejezésekből, sőt inkább elég ismeretes, és itt minden keresés 's válogatás nélkül önként jövő (külömben-is az emberi szívnek jobb, tisztább, igazabb és szentebb indúlatihoz leginkább és többnyire majd egyedűl illő) *«mindennapi szókból»* öszvealkotott, szerkeztetett két sor, magában foglallya, 's nyilván felfedezve kijelenti az egész abbéli titkot, mind Azok előtt, a' kik érthetik és értik.[1]

[1] Ces termes frivoles et ces hyperboles fades dont les méchants poëtes se servent pour masquer tout ce dont ils n'ont pas la force de parler simplement et noblement. Qui est-ce qui a jamais fait consister la beauté de la poésie dans ces phrases vaines et insipides? *Dacier.*

»Köpfe mitleren Schlages, untergeordnete Talente, haben die Manie des Neuseynsollenden.« Újdon új szót, újdon új kifejezést, tarka-barka tzifraságot és piperét keresnek ők mindenütt, mint poétai szépséget, újságot, ékességet; meg nem gondolván 's észre sem vevén, hogy az igaz Költők' legszebb és legfelségesebb mondásai többnyire mind igen egyszerű mindennapi szókban és kifejezésekben foglaltatnak. Imhol a' számtalan sok közűl egynéhány példa:

1. Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinae. *Horatius.*

2. Non ignara mali, miseris succurrere disco. *Virgilius.*

3. Littora quum patriae lacrimans portusque relinquo,
Et campos ubi Troja fuit. *Idem.*

4. Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem,
Fortunam ex aliis. *Idem.*

5. Stat sua unique dies: breve et irreparabile tempus
Omnibus est vitae, sed famam extendere fastis,
Hoc virtutis opus.

Scribendi recte, sapere est et principium et fons.
Rem tibi Socraticae poterunt ostendere chartae,
Verbaque provisam rem non invita sequentur. A. P. 309—11.

Lássuk tehát és vizsgállyuk-meg a' dolgot közelebbről; hogy annak mibenlétéről kiki legottan és önként itélhessen.

Ez a' három névszó: «*spiritum*, *artem carminis*», két ollyan különös, de, a' mint már említtém, öszvetartozó tehetséget, poétai tulajdonságot jelent, mellynek azoneggy személyben szükségképpen és elválaszthatatlanúl eggyesűlnie, párosodnia kell, eggyik a' másik nélkűl el nem lehetvén, 's 'a poézisban semmi különös jót, valósággal szépet, tökélletest és állandót, vagy ditséretre méltót, *(landabile carmen)* nem hozhatván!

Jelenti t. i. *elsőben:* azt a' lelki jeles tehetséget, azt a' képzelő 's képező, vagy alkotó, 's a' régen bévett józan értelmében valósággal *teremtő*,[2] nagy és hatalmas erőt, éles, termékeny és találmányos észt, poétai lángelmét, mellyre tanúlással, senki sem tehet szert; minthogy azt halandó embernek tsak a' Természet adhattya, 's egyedűl tsak Annak adni szokta, a' kit már születésekor, a' Múzsa megkedvellt, 's különös oltalmába vett,

«És kegyes szemmel mosolyogva nézett!»

Jelenti, *másodszor:* a' jó 's igaz versszerzésnek ugyanezen természeti szép adományhoz, elmebéli ritka tehetséghez megkívántató mesterségét, úgymint a' poétai *technikához* (szókötéshez, versalkotáshoz) tartozó kész tudományt, és a' hazai nyelvnek tudós ismérete 's tökélletes birtoka mellett

'S mi lehet egyszerűbb és felségesebb, Moyzesnek imezen mondásánál, még fordíttásban-is:

'S mondá az Isten:
«Legyen világosság!»
És lőn világosság.

[2] Artis maxime proprium, creare et gignere. *Cicero.*
Ez a' költésre mindenha mindenütt okvetetlenül megkivántató ritka tehetség, a' poézisban első és fő tulajdonság lévén, a' dologhoz értő 's arról méltán szóllható tudós hazafiak közül senki sem fogja tagadhatni, hogy a' *Poéta* mí-nálunk Magyaroknál igen jól és helyesen neveztetik *Költőnek;* mint a' Németeknél-is ez a' nevezet «*Dichter*» ugyanazt jelenti. Valamint t. i. számtalan sok egyéb esetekben, úgy itt és ebben-is, «*a potiori fit denominatio*». — Ugyanazért nem-is jutott eddig-elé valakinek még eszébe, sem ott, (a' Németeknél), sem itt, a' mí hazánkban, hogy ezt a' már elég régen és igen méltán és közönségesen bévett és szokásban lévő nevet tudós emberek előtt gántsolni, roszszallani, kárhoztatni merje; jól tudván mindenki, hogy ez által egyedül tsak a' maga saját értetlenségét, tudatlanságát bizonyíttaná. Ellenben ez az újdon új faragású névszó: «*költész*», melly annak helyébe a' magyar akadémia' vagy tudós társaság évkönyveinek első kötetében (274. l.) ajánltatik, a' mí nyelvünkönn inkább tsak azt jelentheti 's jelenti, a' mit német nyelvenn «*Dichterling*» jelenthet és jelent; mellynek valóban meg-is felel, és ezen rossz értelemben az említett tudós társaságnak engedelmével és további jóváhagyásával, el-is fogadtathatik. Így, ez a' rossz értelmű két szó: «*költész*», és «*ügyész*», (ha t. i. ez-is szokásba jőne, 's közönségesen elfogadtatnék) két új nevezettel vagy névszóval bővíthetné, gazdagíthatná szótárunkat, következőleg mind a' tsupa verselőt, tehetetlen és ízetlen, büszke versfaragót, mind «*a' Verbőtzi 'tsátsogó fiját*» a' maga tulajdon nevénn nevezhetnők.

elégséges tapasztalást, gyakorlatosságot, vagy kellete koránn megszokott és tulajdonná tett művészi készséget, mellyet Ovidius imezen szókkal említt: «*Solus et artifices qui facit, usus.*» — Mert a' próza, vagy szabadon folyó, kötetlen beszéd, akármi szép, akármi jó 's kellemetes légyen-is a' maga nemében és a' maga tulajdon helyénn, (az sem szűkölködvén, 's nem-is szűkölködhetvén, az úgy nevezett «*numerus*» nélkűl) tsakugyan próza! nem vers! nem kötött, vagy számra 's időmértékre vett, tökélletes poétai beszéd, melodiával tellyes poétai nyelv! . . . E' nélkűl pedig, akárki mit véllyen és állíttson, nints ének! nints poétai rhythmus! és ebből származó, 's bájos erejével szívet lelket megindítva gyönyörködtethető poétai hármonia! És itt-is azt mondhatni: «*forma dat esse rei.*»[3]

Ebből mindazáltal még nem következik, és nem-is akarjuk ám azt következtetni, hogy minden más nemzet' nyelvéről és poézissáról-is a' régi Görög és Római nép' prosodiája 's metrikája szerént kellessék itéletet hozni. Koránt sem; mert ez igen helytelen és hibás vélekedés, 's felette gondolatlan állíttás, következtetés volna; — annyival-is inkább, minthogy a' megnevezett két nagy nemzet' nyelvének tökélletes jó prozodiájával a' most élő 's virágzó tudós népek között eggyiké sem bir, és ott az ahhoz szabott metrikát tulajdonképpen senki sem követelheti; egyedűl tsak a' magyar nyelv birván és ditsekedhetvén most ezen elsőséggel, valóban ritka, 's a' poézisban szinte megbecsűlhetetlen szép tulajdonsággal. (A' mint erről már a' *Faludi Ferentz Verseihez* adott *Toldalékban* elég bőven szóllottunk.) Egyébaránt azt sem kell elfelejtenünk, hogy minden nemzet' nyelvének meg van a' maga saját tulajdonsága, különös természete, geniussa; 's hogy azért egyiknek grammatikája sem szolgálhat kötelező példáúl és törvényűl a másik-

3 Igy p. o. a' régi zsidó nyelv kihalt ugyan, és annak ebbéli saját termeszetérõl vagy prosodiájáról, azaz a' versbéli szótagok, számáról és azok' hangjainak mennyiségérõl, ma már a legtudósabb emberek sem igen itélhetnek többé; de igaz még-is és bizonyos legalább az, hogy a' zsidó poézisban-is megvolt, sőt megvan és feltaláltatik még ma-is, az ebbéli nagy különbség; elannyira pedig, hogy, a' mint a' tudós angol püspök *Lowth* megjegyzi, «usu venit litteras hebraeas discenti, ut qui in historicis jam probe fuerit versutus, idem tamen in poëtis sese plane hospitem sentiat.» Megvan a' zsidó poézisban különösen az úgy nevezett *parallelismus membrorum;* megvannak és elég ismeretesek még a' költemények többféle nemeinek nevei-is, mint p. o. *mizmor* és *mashal;* és senki sem tagadhattya mind e' mellett még azt-is, hogy a psalmusok énekeltettek: a' mi pedig *tactus* nélkűl, mellynek a' poézisban, a' mint kiki jól tudhattya, tsak a' *metrum* felelhet-meg, szinte lehetetlen vala; főképp, mikor tántz és muzsika járúlt hozzá! Egyébképpen, azaz, metrum és tactus nélkűl a' poézist és a' muzsikát (a' szép művészetnek ezt a' két legszebb és ditsőbb nemét, valóban mennyei nagy ajándékot) nem-is lehetne egymással megeggyeztetni; holott, ha egyesített erővel összvemunkálkodnak, szinte tsudát tehetnek és tesznek, 's néha még a' legdurvább és legkeményebb kősziveket-is érzékenyíthetik 's megindíthattyák!

nak, ha bár azoneggy köz anyától származnának-is; mint p. o. az olasz, franczia, spanyol, 's a' t.) Igaz egyszersmind, az említett nyelvekre nézve, hogy, ha bár a' szók' hangjainak mennyiségénn, vagy az úgy nevezett *quantitas*onn épűltt jobb és tökélletesebb prosódia nélkűl szűkölködnek-is, feltaláltatik még-is mindenikben legalább az úgynevezett ***tonicus*** vagy ***prosodicus accentus***, mellyet a' poéták követhetnek; 's mellyet (főképp' és különösebben az angol- és németországiak) számra 's időmértékre vett verseikben szoktak-is követni mindnyájan, még pedig a' rímeltt, vagy öszvehangzó páros versekben-is.[4]

Ehhez képest, a' dolog velejére 's igaz mivoltára tekintvén, és sem többet, sem kevesebbet mondani nem akarván, tsak azt véllyük és állíttyuk, hogy a' poétai beszédnek mindenha mindenütt és minden nyelvenn külömböznie kell a' prózától, és még inkább a' tsupa társalkodásbeli köz beszédtől.

Van azonban, mind e' mellett, van a' kötetlen beszédnek-is eggy ollyan főbb neme, mellyet rendszerént *poétai prózá*nak nevezni szoktak, 's mellyben a' tehetős elme néha még a' legmagasb hangú költővel-is vetélkedhetik, a' nélkűl pedig, hogy a' nemzet' tanúlttabb, míveltebb és tsínosabb részénél szokásban lévő mindennapi szókat és eggyszerű helyes kifejezéseket megvetné, 's azokat kerűlve kerűlni jónak vagy szükségesnek vélhetné, gondolhatná!

Jegyezzük-meg, (ámbár az eddig mondottakból önként és elég világosan következni látszik): hogy itt, a' versszerzés, vagy poétai szókötés', versalkotás' mesterségének neve alatt, különösen a' már említett ***második*** tulajdonság vagy művészi tudomány 's kész tehetség és gyakorlatosság értetődik, melly, az ének', a' dal', az óda', vagy hymnus', 's akármelly egyéb illyennemű (lantos) költemény' külömbféle tárgyainak természeti mivoltához és minéműségéhez képest, mind a' szók' értelmét, 's a' mint már mondám, helyheztetésbeli különös arányát és erejét, mind a' szótagok' számát és azok hangjainak igaz mennyiségét, mindenkor mindenütt híven eggyesíttetni, 's a' rhythmus és accentus' nemei szerént illőképen egyeztetve, váltogatva, a' poétai hármóniát eszközleni szokta.

Nintsen és nem-is lehet semmi kétség benne, hogy mind ezt tsak a' reátermett és eléggé gyakorlott, 's az élő nemzeti nyelv' természetét, különös geniussát, voltaképpen ismérő, 's annak egész szóbeli bőségét, gazdagságát, nem tsak biró, hanem okosan és illő mértéklettel használni-is tudó tökélletes

4 Az olasz és franczia nyelvre 's versificatióra nézve lásd *Scoppa* Antal tudós olasz papnak imezen munkáját: Traité de la poésie italienne rapportée à la poésie française. Paris. 1803.

jó Versszerző 's igaz Poéta tselekedheti. (A' nélkűl t. i., hogy valaha nyelvrontásra vetemednék, 's elméje szüleménnyeit holmi szükségtelen és haszontalan új szókkal 's keresve keresett tzifra kifejezésekkel, mint meg annyi kedves újságnak véltt ékességgel, szennyesítve dísztelenítténé, bémotskolná. Mert ezt tsak a' tehetetlen és ízefogyott versfaragó szokta tselekedni, 's az ollyatén silány *«újságot»* még a' nemzeti Költők' munkájiban-is oktalanúl keresni; és, minthogy ott nem találhattya, azokat ostoba vakmerőséggel betsmérelve gyalázni, kisebbíteni, rágalmazni!)

Ebből következik már, 's ezen nehéz és titokkal tellyes mestersége által viheti 's viszi azt a' Poéta végbe, hogy — a' mint ezt a' régi nagy Költők' munkájinak olvasásából mindenki már ifjú korától fogva jól tudhattya, (ha t. i. hív és okos taníttóra talált! és azokat már akkor *érteni* 's betsűlni tanúlta!) hogy, mondom, az így lekötött és bizonyos határokba, 's minteggy partok közé szorított, de még-is könnyen és szabadon folyó, sőt annál könnyebben és minden akadály nélkűl tellyes szabadsággal ömledező poétai beszéd — majd a' sok kissebb folyókkal gazdagodott, 's partyai köztt nyári szelíd napokban tsendes méltósággal haladó nagy Dunához, majd a' Beszkédi hegyek' és kősziklabértzek' magas tetejéről zúgva dörögve szakadó, 's az egész környék' *echójit* felriasztó vizek' árjához, majd pedig a' gyönyörűen zöldellő magános völgynek árnyékos ölében sietve bújdosó, 's keskeny és követses ágyában mormolva tsergedezve mendegélő kis tsermelyéhez hasonlítthat! 's az egymásra következő sokféle képzetek' és indúlatok' bő folyamának hullámi szerént emelkedő 's hanyattló kellemetes zengedezésével *(beatissimâ rerum verborumque copiâ, velut quodam eloquentiae flumine)* minden érzékeny és értelmes olvasót megindítthat, 's gyönyörködtethet.[5]

Egyébiránt tudni való, vagy-is inkább Világ-szerte tudva lévő dolog, hogy mind a' régi, mind az újabb időkori legnagyobb Költők, egyszersmind a' legjobb és legjelesebb Versszerzők voltak; 's ugyanazért, mint tökélletes jó Poéták és valódi Böltsek, mindenha mindenütt az egyszerű természeti Szépet és Jót keresvén 's találván, vagy teremtvén, a' szó- 's kifejezésbeli tzifraságból, hiú piperétől 's üres dagálytól, mindnyájan

5 Novem vero Lyricorum longe Pindarus princeps, spiritus magnificentia, sententiis, figuris, beatissima rerum verborumque copia, velut quodam eloquentiae flumine: propter quae Horatius cum merito credidit nemini imitabilem.

Quintilianus. p. 425. (L. X.)

Monte decurrens velut amnis, imbres
Quem super notas aluisse ripas,
Fervet, immensusque ruit profundo
Pindarus ore. *Horatius.*

őrizkedtek; ámbár a' szükséges, az illő, 's okos, tudós és a' nyelv' saját természetével nem ellenkező, bölts és mértékletes újíttástól, lehetséges és tanátsos szépíttgetéstől, jobbítgatástól, eggyik sem irtózott; sőt erre-is majd mindenik legjobb példát adott.[6]

Jegyezzük-meg továbbá: hogy az a' két jeles tehetség, vagy költői sajátság 's kész tudomány és titkos mesterség, a' melyről most itt szó vala, ollyan szükséges mennyei ajándék, vagy természeti ritka szép adomány, 's ollyan különös, és, a' mint már említtém, azoneggy személyben elválhatatlanúl eggyesűltt poétai 's versszerzői két fő tulajdonság, mellynek tellyes birtoka nélkűl a' harmadikra *(«nomen poëtae»)* senki sem tarthat, és ne-is tartson soha, számot.

Jegyezzük-meg elvégre: hogy Annak, 'a ki, nyomtatásban közre botsátott munkájinak egész minéműségéhez és minden itélni tudó betsületes hazafi' szemeiben világos bizonyságúl szolgáló tellyes mivoltához képest, mind a' kettővel bir, legkevesebbé sem kell a' harmadikról aggódnia! minthogy az majd önként és (előbb vagy utóbb! annak idejében!) bizonyosan 's kimaradhatatlanúl fog következni. Nem ok nélkűl jegyzi-meg a' Római nagy Lantos' munkájinak eggyik tudós fordíttója 's commentatora: «*Quiconque possède ces deux avantages, ne tardera pas à avoir le troisième. Il peut se reposer de l'immortalité de son nom sur la Renommée.*« *Sanadon.*

Úgy van; és az ilyen tulajdonságú versgyűjtemény' szerzőjétől a' nemzeti Költőnek, igaz Poétának nevét, tehetségét, geniussát, természetét — bizonnyára tsak a' vak irígység 's az ostoba kevély tudatlanság, vagy megátalkodott rossz akarat, és rútúl pártoskodva már semmit sem szégyenlő, semmítől sem irtózó *ajnicusi szemtelenség* tagadhatná-meg! Illyen alatsonyságra, szemtelenségre pedig, a' mí hazánkban és időnkben, a' Magyar Írók között senki sem vetemedhetik; . . kivevén talán eggyet vagy kettőt amaz idegen vérű, nyelvű, szokású, természetű 's gondolkodású korts-magyarkák, oskolai duzma pedántok, névtelen és álnevű kába sophisták, vagy megbukott irigy és artzátlan versfaragók 's porban farnyalgó kedvkeresők közűl, a' kik (noha már több ízben kudartzot vallottak) az olvasó közönséget durva betyárkodásokkal eggyre botránkoztattyák, és mindenha mindenről fennyen tsevegvén, 's nevetséges oktalanságból és otromba hízelkedésből még a' Római szent-székkel-is «*magyar bullákat*» irattatván, küldöztetvén, a' nemzeti litteratúrát naponként dísztelleníttik; 's ugyanazért mély meg-

[6] Sur tout, qu'en vos écrits la langue réverée
Dans vos plus grands excès vous soit toujours sacrée.
Sans la langue, en un mot, l'auteur le plus divin.
Est toujours, quoi qu'il fasse, un méchant écrivain.
Boileau.

vettetésnél egyebet nem érdemelnek. Ki-is akarna vallyon! illy tudatlan és vakmerő szeles emberkékkel, illy durva, neveletlen és szünetlenűl veszekedő betyárokkal, a' tudós Világ előtt szóba ereszkedni? ki akarná őket, vagy közűllök valamellyiket, legkissebb egyenes feleletre megtzáfoló s' szégyeníttő válaszadásra méltatni? [7] *

7 Ne vous engageons point dans les querelles. Méprisons les propos de l'imprudent; soyons convaincus qu'il n'y a que des hommes abjects qui osent nous insulter Ne soyons pas plus offensés de leurs injures que nous ne serions flattés de leur éloge; abandonnons le pervers à sa honte secrète.. Un des châtimens de la folie est de se déplaire à elle-même! *Diderot.*

* A múzeumi kéziratban, melyből ezt a három értekezést kiadtuk, még három kisebb értekezés is van, de ezeket, mint kevésbbé jelentékenyeket, bizvást elhagyhatónak tartottuk.

HASONMÁSOK SZÖVEGE.

I.

1. A' FR. ORSZÁGI VÁLTOZÁSOKRA. (KASSÁNN, 1789.)

(A 37. lapon.)

Nemzetek, orſzágok! kik rút keleptzében
Nyögtök a' rabságnak kínos kötelében
'S gyáſzos koporsóba döntő vas-igátok',
Nyakatokról eddig le nem rázhattátok;
Tí-is, kiknek vérét a' Terméſzet kéri,
Hív jobbágyitoknak felſzenteltt hóhéri!
Jertek, 's hogy sorsotok' előre nézzétek,
Vígyázó szemetek' Párisra vessétek!

2.

2. BACSÁNYI LEVELE A «HIMFY SZERELMEI»-BEN.

(A 47. lapon.)

Imhol a' *Regék* utánn a' *Dalok* is. Vedd jó névenn és ollyan ſzívességgel fáradságomat, a' milyennel én tettem!

A' sok repetitiót látván, meg ne ütközzél rajta. Beteges állapotban, fogságomban, és külömbféle időkben írogatván jegyzéseimet, nem figyelmezhettem arra, mit jegyzettem meg már másutt, mit nem. — Isten velünk! Én, egynéhány nap múlva, feleségemmel egygyütt, Lintz várossába megyek viſzſza. Ott vagyon lakóhelyem, maradásom. Beteg vagyok; és Isten tudgya meddig élek. [Ugyanazért nem-is várhatom-meg a' kivántt tudósittást, ha kezedhez jutottak-e már a' Regék, vagy sem. Hihető, hogy azon eggy alkalmatossággal fogják hozzád küldeni mind a' három kis kötetet. Óhajtom egyszersmind, hogy munkáid' *új* kiadását megelőzhessem.] Alig reméllhetem, hogy ezenn a' Világon láthassalak többé; de a' míg élek, tiſztelni betsűlni, 's ſzeretni foglak, mint Hazámnak igaz jó fiját, s Nemzetemnek egygyik fő díſzét, halhatatlan Poétáját. Hidgyük, édes jó földim, kedves jó barátom 's hidgyük erős hittel, reménységgel, hogy majd ama' jobb Világban megláttyuk egy-

mást, 's kitűrtt földi bajainkról bőven, fzabadon befzéllgethetünk! Vígafztald ezzel magadat, ha majd halálomnak hírét hallod, és az *idegen mefzfze földön* bújdosó *Magyar Költőnek* ezelőtt [bár több efztendővel] szerzett *kilentzedik* (utólsó) *Énekét,* mellyben bútsút vészen tőled, olvasni, 's szavainak értelmét megilletődve még világosabban látni 's érezni fogod! Isten hozzád, lelkem jó Barátom! Isten hozzád, talán már örökre! Hidd-el, hogy nem fzeretett és tifztelt Tégedet tisztább és igazabb lélekkel senki, mint B.*[atsányi]*.

Postscriptum. Hunyadi Jánosodnak fzép hírét hallottam; de még mind eddig nem tehettem szert reá. Most hozattya-meg fzámomra egy Bétsi könyváros Pestről. Igen örűlök már előre, hogy ismét olvashatok valamit tőled, tudván, hogy feltalálom elmédnek ezen új alkotmányában mind lelkedet, mind fzívedet. Vajha láthatnám már egyszer legalább rajzolt vagy rézbe metszett képedet-is!]

3. A LÁTÓ.'

(A 80. lapon.)

Vídúlly, gyáfzos elme! megújúl a' Világ,
'S előbb, mint e' fzázad végső pontyára hág.
Zengj hárfa! Hallgasson ma minden reája,
Valakinek kedves nemzete 's hazája,
'S valaki a' magyar változó ég alatt
Még a' fzabadságnak híve 's ember maradt
Oh ti! kiknek fzívek örök búba merűlt,
Im, reménytek' nem vártt víg napja felderűlt;
Im, az igazságnak terjednek sugári,
Dőlnek a' babona' fertelmes oltári,
Mellyek a' setétség' fene bálvánnyának
Annyi fzázadoktól vérrel áradának.
Ama ditső nemzet felkelt ím egéfzen,
Melly a' két Világnak megváltója léfzen,
'S mellynek már lántzoktól fzabad vitéz karja
Mutattya, mit tehet eggy nép, ha — akarja!
Az ember' elnyomott örökös jussait
Délre hozván, porba veri bálvánnyait;
'S míg köz ellenségink poklokra sűllyefzti,
Hozzánk ím! ölelő karjait terjeszti:
«Állyon-fel az Erkölts' imádandó fzéki!
Nemzetek, orfzágok, hódollyatok néki!
Uralkodgyék köztünk Éfz, Érdem, Igazság,
Törvény 's Egyenlőség, .s te áldott Szabadság.

A' föld' kereksége megrendűl e' ſzóra,
'S láttya, hogy érkezik a' régen vártt óra.
A' letapodtatott emberi nemzetnek
Tsontyaiból épűltt thrónusok reſzketnek.
Réműlve ſzemlélik közelgető sorsok'
A' vérre sovárgó koronás gyilkosok;
Ők! kiknek még imént ſzáz-ezrek' halála
Tsak eggy intésekben, eggy szavokban álla;
'S kiknek több nagy város' tüzes leomlása
Olly vala, mint annyi hangyaboly' romlása.
Vídúlly, gyáſzos elme! megújúl a' Világ,
'S előbb, mint e' ſzázad végső pontyára hág.

4. BACSÁNYI ELFOGATÁSÁRA VONATKOZÓ PARANCS.

(A 115. lapon.)

Dem Herrnn Oberlieutnant Szoikowits vom grenadier Battaillon Moese wird hiemit aufgetragen, sich mit einem gendarme und 3 grenadiers in das Haus N. 19. quai Malaquai und zwar am 5. August um 4 Uhr früh zu verfügen, den dort wohnhaften Herrnn Badziany zu arretiren, sich unter persönlicher Veranwortung dessen sämmtlichen Papieren zu bemächtigen, und hierorts abzugeben, der arretirte aber ist sogleich in der Caserne de la nouvelle france Fauxbourg poissoniere an einem eigens hiezu aufgestellten Führer oder Profossen des Grenadier Battaillon Storr zu übergeben, und dem gefertigten dann von dem geschehenen sogleich der mündliche Rapport abzustatten, Paris, am 4. August 1815. Br. Mareschal (m. p.) Platzkommendant. (P. H.)

5. GABRIELA LEVELE FÉRJÉHEZ.

(A 117. lapon.)

am 18ⁿ Aug. 1816 [a levél érkezési datuma, B. írása.] den 7-ten August 1816. — Mein lieber guter Mann! Heute war ich so glücklich eine zweite Audienz zu haben, wo ich S. M. unseren guten Kaiser um vieles freundlicher fand als es mir neulich schien, und meine heutige Bittschrift und mündliche Bitte, war nur eine widerhollung, und dringende Vorstellung um baldige Entscheidung, da es bereits ein volles Jahr ist und dass du krank bist, und ich vor Angst vergehe. »Er ist in der Untersuchung sagte der Monarch, mit einer ganz herzlichen Gutheit, und ich versicherte entgegen, dass schon im . . . [az ügy aktái már megérkeztek tudomása szerint, a császár megigérte, hogy utánanéz stb.]

6. GABRIELA IRÓNNAL IRT LEVELE.

(A 123. lapon.)

Montag um 8 Uhr Abends im blauen Löwen — Lieber Mann! Diesen Augenblick bin ich angekomen und erwarte dich mit Sehnsucht im Eile deine Gabriele.

7. GRÓF TELEKI JÓZSEF TUDÓSÍTÓ LEVELE BACSÁNYI AKADÉMIAI TAGGÁ VÁLASZTÁSÁRÓL.

(A 136. lapon.)

accepi 26 Octobris 1843 —

Tekintetes Ur!

Kegyed e' folyó efztendő májusában töltötte be életének nyolczvanadik évét. A' magyar tudós társasàg, most álló XIV. nagy gyűlésében, megragadta ez alkalmat Kegyedet a' literatúra egy régibb 's kevésbbé biztató korszakában tett érdemeiért levelező tagi oklevéllel tisztelni meg. Fogadja Kegyed e' részvevő üdvözletet a' hazából olly szívvel, millyennel az küldetik; 's fogadja az academia tagjai azon őszinte ohajtását, hogy Kegyed még sokáig tanúja lehessen nemzetünk fzerencsésen megindult felvirulásának, mellynek efzközlői között a' hálás maradék Kegyedet is meg fogja nevezni.

A' titoknoki hivatal meg van bizva, hogy mihelyt Kegyednek hozzá intézendő válaszából adreffé[t] meg fogja érteni, az oklevelet valamint az Academia Rendszabásait 's némelly egyéb hivatalos iromámányait útnak indítsa.

Élek az alkalommal Kegyedet azon különös tekintetről is bizonyossá tenni, mellyel vagyok A' Tekintetes Urnak Pesten, oct. 7. 1843. kész fzolgája G. Teleki Jófef.

8. BACSÁNYI UTOLSÓ VERSE.

(Az 165. lapon.)

Érzem, 's naponként látom azt,
Hogy életem végére jár;
Isten hozzád, édes hazám!
Isten hozzád örökre már.

TARTALOM.

KÉPEK.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK.

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK.

MEGJEGYZÉSEK A KÉPEKRŐL.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK.

Bacsányi Jánosnak czímképül közölt arczképe a M. Tud. Akadémia levéltárában őrzött Bacsányi-Album fényképe után készült. Ez a fénykép a Kassai Múzeumban levő olajfestmény reproductiója.

Bacsányi arczképét (40. l.), mely Ernst Lajos gyűjteményében van, nem merjük hiteles Bacsányi-arczképnek tartani mindaddig, míg Kininger Vincze György arczképével össze nem vetettük. A kép alatt a következő aláirás van: «*Kininger seinem Freunde Batsányi.*» Hátlapján: «*gezeichnet im März 1802.*» Ebből az tűnik ki, hogy vagy Kininger vagy Bacsányi arczképével van dolgunk. Hogy e kérdést eldönthessük, össze akartuk vetni az «Auer's polygraphisch illustrirter Zeitschrift «Faust» (Wien 4r.)» mellékletéül megjelent Kininger arczképpel (festette Kininger, metszette Mayer Keresztély), de e folyóiratot eddig még nem kaphattuk meg.

Bacsányi «*Látó*» (80. l.) czimű költeményének eredeti kézirata a M. Tud. Akadémia levéltárában van.

Bacsányiné, Baumberg Gabriela arczképe (112. l.) a M. Tud. Akadémia Bacsányi-Albumában levő fénykép után készült; az eredeti festmény — Füger Frigyes Henrik munkája (1807) — a Kassai Múzeumban. V. ö. Vasárnapi Ujság 1894. évfolyamában Nyári Sándor czikkével.

Linz látképe (128. l.) eredeti fényképfelvétel után készült.

Gróf Teleki József Bacsányi akadémiai taggá való választásáról írt tudósító levelének (136. l.) eredeti kézirata a M. Tud. Akadémia levéltárában van.

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK.

A *czímlapot* Richter Aurél festőművész tervezte és rajzolta.

A *Tapolczát* (3. l.) ábrázoló fejlécz szintén Richter Aurél rajza.

A *keszthelyi régi premontrei gymnasium és rendház* (7. l.) a keszthelyi kath. gymnasium millennaris értesítőjében megjelent fénynyomat után készült.

Horányi Elek arczképe (9. l.) Horányi «Nova Memoria. 1. (Pest, 1792)» czímű műve melléklete gyanánt jelent meg. Aláírása: «*Anton Tischler Pinx. et Sculp. Pest 1788.*»

Benyák Bernát arczképe (11. l.) a Beöthy-féle «Képes Magyar Irodalomtörténet»-ben 2. kiadás. 1. köt. 521. lap) jelent meg.

«*A Magyaroknak vitézsége*» czímű mű czímlapját a (12. l.) a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának példányáról reprodukáltattuk.

Báró Orczy Lőrincz arczképe (13. l.) Abaujvármegye kassai székházában őrzött egykorú olajfestmény reproductiója.

Baróti Szabó Dávid arczképe (16. l.) Klimes festménye után «Költeményes munkái»-ban (Kassa 1789 és Komárom 1802) jelent meg.

A «*Magyar Museum*» czimlapja (18. l.) a Magyar Nemzeti Múzeum példánya után.

Ráday Gedeon arczképe (20. l.) Klimes metszete az Országos Képtárban 3776. sz. a.

Kazinczy Ferencz arczképét (23. l.) Kininger Vincze festménye után (1803) John F. metszette 1804-ben. Ernst Lajos gyűjteményében.

Kazinczy («Széphalmi Vincze») «*Orpheus*»-ának czimlapja (25. l.) a Magyar Nemzeti Múzeum példányáról.

A kassai premontrei rendház (29. l.) eredeti fényképfelvétel a «M. Tört. Életrajzok» számára.

II. József császár és magyar király arczképe (33. l.) Mansfeld rézmetszetének reproductiója.

«*A' Francziaországi változásokra*» írt költemény (37. l.) eredeti kézirata a M. Tud. Akadémia levéltárában.

Kis János arczképe (42. l.) Kriehuber rajza után (1842) Rauh János kőnyomata s először a Schedel-féle Nemzeti Könyvtár «Kis János poetai munkái. Pest, 1846» czímű kötete előtt jelent meg.

Kisfaludy Sándor arczképét (44. l.) a Beöthy-féle Képes magyar irodalomtörténetből (2. kiadás. I. köt. 763. l.) vettük át, mely a Mayer Károly metszete után készült.

A «*Bécsi Magyar Musa*» czímlapja (45. l.) az Egyetemi könyvtár példányáról való.

Macpherson arczképe (55. l.) Reynolds J. festménye után Knight C. metszete; megjelent «The poems of Ossian. Translated by James Macpherson, Esq. Vol. I. London 1806.» czímképe gyanánt.

Görög Demeter arczképe (63. l.) A. R. Ritter von Radmansdorf kőnyomata; megjelent «Görög Demeter életleirása. Kiadta Márton József Professor. Bétsben, 1834» czimű mű mellékletéül.

Rájnis «*Toldalék*» czimű műve (65. l.) «Magyar Virgilius. I. darab. Ford. Kőszegi Rájnis József. Pozsonyban 1789.» függelékében jelent meg.

Péczeli József id. arczképét (69. l.) Kaergling rajza után, Lenhardt metszette s először megjelent a Tudományos Gyűjtemény 1823. évfolyama X. kötetében.

Fejér György arczképe (71. l.) (Passini János metszete) a Tudományos Gyűjtemény 1820. évfolyama VI. kötetében jelent meg először.

«*Batsányi János' versei*» és «*Batsányi János' poétai munkáji*» (75. és 78. l.) czimű művek czimlapja a Nemzeti Múzeumban.

Martinovics Ignácz arczképét (82. l.) a Beöthy-féle képes irodalomtörténetből (2. k. I. köt. 803. l.) vettük át. V. ö. Millennaris történet VIII. köt. 557. l.

A «*Vértanuk fája*» cz. rajz (84. l.) rendkivül sok másolatban maradt fenn, egy egykorú példánya a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. A fán Bacsányi neve a baloldalon alulról számítva a második levélen olvasható.

Verseghy Ferencz arczképét (85. l.) Császár Elemér «Verseghy Ferencz élete és művei. Budapest. 1903.» cz. munkájából vettük.

Silvio Pellico arczképe (87. l.) Gottschick J. C. B. metszete az «Opere compiute di Silvio Pellico da Saluzzo. Lipsia. 1834.» 4° cz. műben.

Gróf Széchényi Ferencz arczképe (89. l.) Czetter Sámuel rézmetszete 1798-ból, (lásd: Fraknói V. Gróf Széchényi Ferencz. Budapest. 1902.)

Müller János arczképét («Diogg pinx. 1797. H. Lips sculp.») (91. l.) «Johannes v. Müller sämmtliche Werke. 8. Theil. Tübingen 1810.» cz. műből vettük.

A «*Magyar Minerva*» külső czímlapját (93. l.) és «*Ányos Pál munkáji*»-nak (95. l.) a *Debreczeni Grammatikának* (97. l.) czímlapjait a Magyar Nemzeti Múzeum és Egyetemi könyvtár példányairól vettük.

Baumberg Gabriela leánykori arczképe (101. l.) a M. Tud. Akadémia kézirattárában őrzött fényképről készült. A festő neve (Klein de Muntii) valószínűen álnév.

Bacsányiné költeményeinek czímlapja (102. l.) az Egyetemi könyvtár példányáról való.

I. Napoleon három nyelvű proklamácziója, melyből csak a magyar rész elejét közöljük (105. l.), először megjelent a Millennaris magyar nemzet története VIII. kötet 582. lapján önálló mellékletül.

Hg. Metternich Kelemen arczképe (109. l.) Lawrence Th. olajfestménye után. Megjelent a «Metternich's Nachgelassene Schriften. I. Band. Wien 1880.» cz. műben.

I. Napoleon arczképe (111. l.) egykorú kőnyomat után készült.

I. Ferencz császár és magyar király arczképét (121. l.) *Lippold F.* festette s Windtner I. W. nürnbergi rézmetsző metszette.

«*A Magyar Tudósokhoz*» cz. mű és *Bacsányi Faludi-kiadásának* czímlapjai (129. és 134. l.) a M. N. Múzeum példányairól.

Toldy Ferencz ifjúkori arczképe (140. l.) Kézirajz Ernst Lajos gyűjteményében.

A kufsteini vár rajzát (144. l.) a Beöthy-féle Képes magyar irodalomtörténetből (2. kiadás 1. kötet 692. l.) vettük át.

Bacsányi állítólagos arczképe (147. l.) olajfestmény *Ernst Lajos* gyűjteményében. Hátsó lapján egy szelet papiron következő jegyzés van: «Johann *Bacsányi* berühmter ungarischer Dichter geb. 1763. gest. 1845. War in die Martinovics'sche Verschwörung 1794 verwickelt und sass bis 1796 auf dem Spielberg.» Festő nincs megnevezve.

Hafner József és *Kantz Zsigmond* arczképei (152. és 156. l.) a M. T. Akadémia kézirattárában (Bacsányi-Album) őrzött fényképek reproductiói.

Bacsányi és neje linzi síremlékét (163. l.) a Beöthy-féle Képes magyar irodalomtörténetből (2. kiad. 1. köt. 639. l.) vettük át.

Bacsányi arczképét a borítékon, *Füger* H. festménye után John F. metszette. Ez a metszet «Batsányi János poétai munkáji. Budánn 1835.» czímképe gyanánt jelent meg. Olajfestményben az Akadémia képes termében (l. 100. lap).

Bároczi Sándor arczképe (160. l.) Czetter metszete.

NÉVALÁÍRÁSOK, OKLEVÉLHASONMÁSOK.

Bacsányi névaláírása (5. l.) a M. Tud. Akadémia kézirattárában őrzött eredeti leveléről való. Olvasása: *Batsányi.*

A' Francziaországi változásokra írt költemény eredeti kézirata a M. Tud. Akadémia kézirattárában. Olvasását l. a «Hasonmások szövegé»-ben.

A «*Himfy szerelmei* Buda 1807.» czímű műnek (47. l.) az a példánya, melybe Bacsányi egy, Kisfaludy Sándorhoz intézett levelét írta be, s egyszersmind a verseket is átcorrigálta, Horánszky Lajos országgyűlési képviselő birtokában van. Olvasását lásd a «Hasonmások szövegé»-ben.

Rájnis József névaláírását (49. l.) a M. N. Múzeum kézirattárában őrzött leveléről vettük. Olvasása: *Rájnis Jóżef m. p.*

Ányos Pál névaláírása a M. Nemz. Múzeum kézirattárában őrzött leveléről (Nagy-Győr 1784., Boldog Afzſzony hava 9.) Olvasása: *Leg Kiſsebb Szolgája P. Ányos Pál m. p.*

Bessenyei György névaláírása (59. l.) az «Ember próbája» cz. munkájáról. A M. N. Múzeum kézirattárában (136. quart. hung. jelzettel.) Olvasása: *Bessenyei György.*

Gr. Wrbna névaláírása (114. l.) a M. Tud. Akadémia kézirattárában őrzött leveléről. Olvasása: *A. G. Wrbna.*

Bacsányi elfogatására vonatkozó parancs (115. l.) eredetije ugyanott. Olv. lásd a «Hasonmások szövegé»-ben.

Gabriela férjéhez írt leveleinek (116. és 123. l.) eredetije ugyanott. Olvasásait a «Hasonmások szövegé»-ben.

Juranics László névaláírása (126. l.) ugyanott őrzött leveléről. Olvasása: *Juranits László m. p.*

Bitnitz Lajos névaláírása (131. l.) a M. Tud. Akadémia kézirattárában őrzött leveléről. Olvasása: «*kész szolgád Bitnitz Lajos Prof.*»

Bacsányi utolsó versének (165. l.) eredeti kézirata a M. Tud. Akadémia kézirattárában van. Olv. a «Hasonmások szövegé»-ben.

KÉPEK.

Önálló mellékletek:

A szövegbe nyomott képek:

A

Magyar Történeti Életrajzok

1904. évfolyama:

Bártfai SZABÓ LÁSZLÓ-tól

GHYMESI FORGÁCH FERENCZ

1535—1577

SZINNYEI FERENCZ-től

BACSÁNYI JÁNOS

1763—1845

és

PÓR ANTAL-tól

KESZEI MIKLÓS ÉLETRAJZÁT

hozza.

Továbbá munkába vannak véve:

Beatrix királyné, Berzeviczy Alberttől.
Kupeczky János, Zsilinszky Mihálytól.
Ferenczy István, Meller Simontól.
Rimay János, B. Radvánszky Bélától.
Zalánkeméni Kakas István, Veress Endrétől.
Szatmári György primás, Dr. Tóth-Szabó Páltól.
Mikes Kelemen, Dézsi Lajostól
Berzeviczy Márton, Veress Endrétől stb.

A MAGYAR TÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

egy-egy évfolyamát a Magyar Történelmi Társulat tagjai a titkári hivatalnál vagy a társulat pénztáránál 10 korona előfizetési áron rendelhetik meg.